Alice von Ehrenheim vid ett av sina fruktträd i Stora fruktträdgården omkring 1928. Grönsöö gårdsarkiv.

6 Alice von Ehrenheims fruktodlingar

Fru Alice von Ehrenheim (1858-1943) var en nyckelperson i utvecklingen av Grönsöö parkanläggning. Med sin uppväxt, utbildning och personlighet var hon väl lämpad för uppgiften att axla ett hushåll vid ett större gods. När hon som nygift kom till Grönsöö i maj 1888 stod hon inte främmande inför uppgiften att hantera fruktträd, men inga kända uppgifter visar att hon redan före giftermålet närde ett utpräglat fruktodlarintresse.

120 år senare (2008), ser vi arvet efter Alice von Ehrenheim i form av en ännu levande fruktodlingskultur vid Grönsöö. Trädindividerna är sedan länge utbytta, men odlingskunskapen och Grönsöös rykte som fruktodlargods står fast. En stor del av dagens odling sker på den yta som anlades för fruktodling under 1620-talet.

Under perioden kring sekelskiftet 1900 utökade och utvecklade Alice von Ehrenheim Grönsöös fruktodlingar. Det gjorde man även vid många andra gods, i linje med det stora fruktodlarintresse som präglade svensk hortikultur vid denna tid. Samtidigt pågick försäljning av många privata gods, där nya ägandeformer och användningsområden inte längre innefattade fruktodling. Efter de kalla krigsvintrarna under tidigt 1940-tal stod många av Sveriges fruktträdgårdar som relikter med skadade och döda fruktträd.

Vid denna tid försämrades även möjligheterna att transportera frukt med båt från Grönsöö. Under 1900-talet blev svensk fruktodling generellt starkt konkurrensutsatt på grund av fruktimporten. I Mälardalen, som tillsammans med sydligaste Sverige varit en nyckelregion inom fruktodling, gav allt flera odlare upp från och med 1900-talets mitt.

6.1 Frågor, källmaterial och kapiteluppläg

Frågor

Inledningsvis sades att avhandlingens syfte är att studera hur Grönsöö parkanläggning använts och upplevts. Jag vill också studera hur individerna agerat för att kunna använda, förvalta och förändra parken. Frågor som belyses i detta kapitel är på vilket sätt hon utvecklade och kanaliserade sitt fruktodlarintresse, och hur hon samverkade med den samtida kretsen av pomologiskt framträdande män och kvinnor. Även senare generationers förvaltning av odlartraditionen berörs som en viktig del av parkanläggningen och hela Grönsöös identitet.

Källmaterialet

Det studerade källmaterialet är huvudsakligen literatur samt ritningar, brev och annat ur Grönsöö gårdsarkiv. Ett par av ritningarna är utförda av Alice von Ehrenheim. I huvudsak är det dock andra personer i hennes familj och framför allt i hennes hortikulturella nätverk som beskrivit hennes arbete och resultat.

Gårdsarkivets ritningar är arbetsritningar som har ändrats över tid med strykningar och tillägg allteftersom fruktträd togs bort och nya tillkom. De ger inga säkra uppgifter om sortantal och trädantal, men ger en generell inblick i fruktträdbeståndet under 1900-talets första decennier. Några av ritningarna är utförda eller kompletterade av dottern Louise von Ehrenheim (född 1891). En odaterad sammanställning över fruktsorterna, uppskattningsvis upprättad omkring 1950, kompletterar ritningarna med uppgifter om provodlade sorter.

I den studerade litteraturen omnämns Grönsöös fruktodlingar ofta i generella ordalag, men i ett flertal artiklar i olika tidskrifter och i pomologisk litteratur omnämns Alice, hennes odlingsförsök och enskilda frukter. Några bevarade brev från bland annat pomologen Carl G. Dahl visar, hur hon gång på gång försåg det pomologiska etablissemanget med olika rön och förbluffande goda exempel på egenodlad frukt.

När Sveriges Pomologiska Förening (SPF) bildades år 1900 blev Alice von Ehrenheim omgående erbjuden medlemskap. De allra första årens exklusiva skara som inträdde i föreningen växte på bara några år till en månghövdad samling fruktodlarintressenter. I föreningens årsskrift återkommer Grönsöö och Alices fruktodlingar genom åren.

Sammantaget visar artiklar, ritningar, tackord, priser och utmärkelser, brev, dedikationer, fruktavbildningar och gårdsarkivets sort- och frukt-

packningslistor att en synnerligen intresserad och framgångsrik odlarsjäl funnit sin arena vid Grönsöö. Gårdsarkivets fruktskörds- och packlistor ger siffror som erbjuder underlag för pomologisk-ekonomiska studier. Dessa har dock inte studerats denna gång.

Kapitlets innehåll och upplägg

Kapitlets inledande avsnitt belyser fruktodlingsfrågan så som den framträdde i svensk pomologisk litteratur kring sekelskiftet 1900, då Alice von Ehrenheim utvecklade sin fruktodling.

Alices nätverk inom pomologi och hortikultur berörs som en viktig kanal för hennes sätt att föra ut sina resultat. I kapitlets mellandel presenteras några källor ur Grönsöö gårdsarkiv rörande sorturvalet. Några avsnitt ägnas fruktodlingarnas förändring över tid, och den fortsatta förvaltningen och driften av dem. I kapitlets senare del presenteras i ord och bild några frukter som har särskild Grönsööanknytning. Avslutningsvis återges Alices samtida familjs syn på henne som Grönsöös förvaltare.

Ur pomologisk synpunkt torde en odlingsverksamhet som Alice von Ehrenheims vara av stort intresse. En större utläggning om fruktsorternas karaktärer, odlingsegenskaper, historik och eventuell synonymik har dock av flera skäl inte getts utrymme i denna avhandling, utan får anstå till annat tillfälle.

6.2 Alice von Ehrenheims odlingsinriktning

Räkenskaper, ritningar och en trädgårdsmästarens dagboksnoteringar visar att Alice von Ehrenheim var intresserad av både frukt- och bärodling och blomsterprakt i gräsmatta och rabatter. Ett exempel på det sistnämnda är anläggandet av Olle Piehl blomsterträdgård 1925. Ett annat exempel är ett särskilt intresse för ädlare rosors odling, okulering och försäljning.[457] Men det pomologiska intresset överskuggar de andra odlingarna i så hög grad att hennes odlingsintresse för eftervärlden framstår som nästan liktydigt med fruktodlingen.

[457] Se exempelvis hennes ”Förteckning öfver rosor okulerade hösten 1897”, där 50 olika rosor är namngivna och beskrivna, i anteckningsbok rörande trädgården, utan titel på omslaget. Grönsöö gårdsarkiv. Även i den anonyma och odaterade uppsatsen *Lämpar sig qvinnan för trädgårdsskötsel?* framgår hennes intresse för rosor samt att dessa varit vinstgivande. I kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården G 28. Grönsöö gårdsarkiv.

Det egna arbetet en fråga om kontroll

Medan grönsaker och småplantor sköttes av trädgårdsmästare var fruktodlingen i hög grad en egen syssla för Alice von Ehrenheim, även om hon hade hjälp med plantering, beskärning, skyffling, plockning och packning. Att hon handgripligen och ofta själv skötte träden framgår av en uppsats från ca 1900, med titeln *Lämpar sig qvinnan för trädgårdsskötsel?*.[458] Författaren, som är okänd men uppenbarligen väl förtrogen med Grönsöös fruktodlingar, beskriver hur Alice von Ehrenheim skötte odlingarna själv med hjälp enbart av trädgårdsdrängar och tillfälliga dagsverkare. Grönsöö saknade trädgårdsmästare åren 1895-1898.

Vidare poängteras i uppsatsen att Alice inte odlade frukt enbart av allmänt intresse för saken, utan med fackkunskap. Hennes främsta verktyg var inte en kniv utan en modern sekatör, med vilken hon skar sina träd efter en uttänkt plan. Sättet hon beskar på var hennes egen metod, som hon mejslat fram efter att först ha studerat de skilda metoder som förelåg enligt tidens rekommendationer.

I samma uppsats framgår att Alice von Ehrenheim med flit hade en anmärkningsvärt måttlig omfattning på blomster- och köksväxtodlingar, vilka skulle ha krävt ett skickligt biträde och kroppskrafter. I stället för att skaffa den hjälpen lät hon hellre bli den typen av odlingar, eftersom hon ändå ville sköta allt själv. Alster som krävde tidig säsongsodling i bänk var dessutom svårsålda med tanke på Grönsöös geografiska belägenhet. Blomsterodlingen på kalljord uppges enligt uppsatsen ha varit anspråkslös, och den nyligen anlagda köksväxtavdelningen föreföll mest vara avsedd för husbehovsodling, undantaget Alice von Ehrenheims planer på sparris- och smultronodling[459]. Vad som däremot var väl tilltaget, lyckosamt och skött av henne själv, var växthusodlingarna med stora vindruvor.[460]

Längre fram kom dock Alice von Ehrenheim att få god hjälp av trädgårdsmästare, varav Eric Landelius var bland de bästa. När han slutade 1936, hade han varit Grönsöös mästare i nära 20 år. Landelius skrev en utförlig dagbok över sitt arbete i Grönsöö trädgård för åren 1918, 1 januari-

---

[458] Uppsatsen är översatt till svenska från finska. Efter att ha tecknat de stora dragen av Grönsöö park, övergår författaren till att detaljrikt beskriva AvE:s fruktodlingar. Kanske var författaren pomologen Alexandra Smirnoff, som besökte Grönsöö ett flertal gånger. I kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården G 28. Grönsöö gårdsarkiv.

[459] Det är oklart om man med smultron i detta fall avsåg smultron eller jordgubbar, eftersom man i äldre svensk litteratur ofta kallar jordgubbar för ”smultron”.

[460] *Lämpar sig qvinnan för trädgårdsskötsel?* I kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården G 28. Grönsöö gårdsarkiv.

20 juni 1919 och 1 januari–1 maj 1920.[461] Han hade under säsongen 1913 genomgått en trädgårdsmästareutbildning i Tyskland med fruktträdsskötsel och grönsaksodling på programmet.[462] Under hans ledning odlades en mängd prydnadsväxter och grönsaker vid Grönsöö. Han skötte också uppbindning, pincering och annan skötsel av sydfrukterna under glas. Inte minst hans egna dagboksanteckningar kastar ljus över vad som förefaller ha varit en god och noggrann trädgårdsmästaregärning vid Grönsöö.

Årets gång och parkens sysslor

Med utgångspunkt i Landelius anteckningar 1918 och framåt ges nu en kort presentation årets gång och de säsongsbetonade arbetsuppgifterna i Grönsöö park.

1918 var Alice von Ehrenheims 31:a säsong i Grönsöö trädgårdar. Som förväntat vid ett gods av Grönsöös karaktär ingick då en diversifierad grönsaksodling och uppdragning av ettåriga prydnadsväxter för utplantering. Landelius var noggrann med att ange sortnamn på grönsaker och bärslag. Likaså finns vårsådden av prydnadsplantor av bland andra släktena *Antirrhinum* (lejongap), *Aster* (aster), *Matthiola* (lövkoja), *Viola* (i detta fall jättepenséer) och *Zinnia* (zinnia) noterad. Landelius ägnade varje vår ett antal sidor åt uppräkningar av de aktuella blommorna, så som himmelsblå strutsfjädersaster och mörkt blodröd remonterande sommarlövkoja. Detta var representanter för den stora mängd nya kultivarer som hela tiden kom ut på marknaden inom välkända växtsläkten, och som presenterades i den samtida svenska trädgårdslitteraturen. Överlag ger Landelius uppräkningar bilden av en välhållen odling omkring 1920, med ståtligt klingande kultivarnamn bland anteckningarna.

För plantor som krävde varmbänk och mycket skötsel användes vid denna tid en yta, kallad ”Sibirien”, belägen mellan ladugården och Majhagen. På annandag pingst 1919 lade Landelius ut 42 stycken fönsterbänkar på platsen vilka var starten på vårsäsongen. De närmast föregående månaderna hade till stor del ägnats åt beskärning av Grönsöös alla fruktträd, häckar och formklippta träd. Under samma tidsperiod krävde vinrankor och persikoplantor noggrann skötsel och uppföljning inför sommaren. Under sommarmånaderna harvades och skyfflades jorden under fruktträden och i köksväxtodlingen. Gallring och rensning bland grönsaker övergick i ett stort skördearbete under högsommar och höst.

---

[461] *Dagbok för Eriç Landelius från den 25 februari 1913* - . Dagboken skänktes till Grönsöö gårdsarkiv för några år sedan av ett barnbarn till Eric Landelius. Den berör hela eller delar av åren 1913, 1916–1920. Den första tiden avser arbete på annat håll.

[462] Landelius inleder sin dagbok med anteckningar från denna vistelse.

Persikohus och vinkast samt bänkgården i Lilla trädgården 1913. Suckarnas gång i bakgrunden. Foto i Grönsöö gårdsarkiv.

Fruktpackning i Lilla frukträdgården. Stående: Louise von Ehrenheim (t. v.) och Ida Blomstedt. Sittande: Trädgårdsmästare Erik Landelius och Harriet von Ehrenheim. Bänkgården skymtar till vänster. Vinkast till höger. Foto i Grönsöö gårdsarkiv.

Grönsaker, vinbär, krusbär, hallon och så småningom den stora fruktskörden upptog mycket av Landelius tid. Året 1918 blev enligt dagboksnoteringarna speciellt – den 23-24 augusti rev en storm ned 2500 liter frukt. Långt in på senhösten vidtog packningsarbete av främst äpplen men också päron inför försäljningen. Därefter var ett trädgårdsår till ända som så småningom övergick i ett nytt år med vårvinterns beskärning av träd och buskar.

6.3 Livlig svensk debatt om fruktträdens ursprung och kvalitet

När Alice von Ehrenheim byggde upp sin fruktodling pågick sedan en tid en livlig debatt i svenska fruktodlingskretsar. Striden rörde huruvida import och odling av utländska fruktträd och sorter var av godo eller av ondo för den svenska fruktodlingens resultat. Som bränsle i debatten anförde man olika resultat och uppgifter från egna eller andras odlingar.

Rudolf Abelin mot etablissemanget

Trädgårdsdirektör Rudolf Abelin (1864-1961) hade under en tid vid flera tillfällen hävdat att en rationell svensk fruktodling var betjänt av import av utländska fruktträd, vilka han ansåg höll bättre kvalitet än de dåvarande svenska träden.[463]

Åsikten mötte kraftigt motstånd hos personer engagerade vid Experimentalfältet utanför Stockholm samt de många svenska trädskolorna. Särskilt tydligt motstånd hade Abelins åsikter mött på Stockholms Gartnersällskaps sammanträde den 4 december 1898. Motargumenten var givna; svenska träd hade enligt Abelins motståndare bättre förutsättningar att klara det svenska klimatet, som förr eller senare gäckade odlarna. Rudolf Abelin å sin sida ansåg att han med sina omfattande egna odlingar vid Norrviken i Östergötland hade god grund för sina åsikter. Att han kunde uppvisa frukt av mycket god kvalitet från egna odlingar visar de utmärkelser han fick för den.[464]

Efter Gartnersällskapets möte 1898 upplevde Abelin en massiv fortsatt kritik, som riktades mot honom i en mängd både signerade och anonyma insändare i dagspress och trädgårdstidningar. Anstormningen fick honom att både samla och ordagrant citera angrepp och insändare, för att sedan bemöta dem med motargument i den 72-sidiga skriften *Fruktodlingsfrågan* 1899.[465]

---

[463] Se exempelvis Rudolf Abelins artikel ”Svenska eller utländska fruktträd? En kättare” i Dagens Nyheter 31 januari 1899.

[464] Se exempelvis Kolbjörn Waerns presentation av Rudolf Abelins anläggningar och yrkesliv i *Svensk Trädgårdskonst - under fyrahundra år*, 2000 s. 136-145.

[465] *Fruktodlingsfrågan 1899. En återblick. Ett önskemål*. Norrköping 1900.

Rudolf Abelin hade tämligen ensam gjort sig till måltavla för nästan alla de övriga tongivande personerna inom svensk fruktodling. Sakliga argument i frågan blandades med indignation, anklagelser om vantolkningar och lumpna motiv samt regelrätta personangrepp, ofta ordrikt levererade.

Abelins rika produktion av trädgårdslitteratur, hans omfattande egna odlingar, uppdrag och fortsatt bestämda hållning i frågan gäckade de övriga inblandade. Här var en man som inte lät sig knäckas utan tvärtom framhärdade. Även senare fortsatte Abelin att stå utanför det pomologiska etablissemang som under den mest infekterade debatt-tiden stiftade Sveriges Pomologiska Förening (SPF) år 1900. Hans namn och deltagande syns sparsamt i föreningens årsskrift under de första årtiondena. Först flera decennier efter föreningens tillkomst tycks egentlig försoning ha inträtt. 1932 blev Rudolf Abelin föreningens hedersledamot.

Den pågående debatten kan inte ha undgått Alice. Diskussionerna färgade flera tidskrifter inom hortikultur. Strax före sekelskiftet 1900 var positioneringen tydlig. Mot denna bakgrund framstår Alice von Ehrenheims utgångspunkt – att själv och under lång tid prova och utvärdera en mångfald av sorter på egen mark – som den bästa metoden för att kunna uttala sig. Men Alice förefaller inte ha varit frestad att inta någon generell ståndpunkt i debatten, åtminstone inte offentligt. De uttalanden som hittats i de studerade källorna indikerar att hon genomgående valde att rapportera om de egna odlingsresultaten, där hon i sanning var expert. Genom att hålla sig till egna uppgifter från Grönsöö och låta andra bedöma användningsgraden i rönen besparade hon sig sannolikt kritik av det slag som drabbade dem som gjorde inlägg och positionerade uttalanden. Alice von Ehrenheim representerade heller aldrig någon institution eller en titel. Som respekterad fruktodlande Fru och förvaltare av det anrika Grönsöö, och med en karaktär som kunde vara både respektingivande och älskvärd, hade hon en trygg position. De yrkesarbetande pomologerna hade däremot titel, rykte och en institition att förvara.

Alexandra Smirnoff

Pomologen Alexandra Smirnoff (1839-1913) – ogift och utan motsvarighet till Alices bakgrund – var en av dem som fick offentligt publicerad kritik.

Med sin långa erfarenhet av svenska, ryska och finländska fruktsorter och sitt tidigare samarbete med den svenska förgrundsgetalten inom pomologi, Olof Eneroth (1825-1881), hade Alexandra Smirnoff efter dennes död ärvt rollen som Sveriges främsta pomologiska författare.[466] När polemiken i

[466] Se porträtt av Alexandra Smirnoff, skrivet av Axel Olsson i *SPF:s Årsskrift* 1902, s. 7.

fruktodlingsfrågan rasade som värst kring sekelskiftet 1900 hade Smirnoff hunnit med att ge ut två av fem utökade och bearbetade nyutgåvor av Eneroths handbok i svensk pomologi, med början 1896. Efter att ha börjat med äpplen, förelåg år 1899 hennes omarbetade och utvidgade upplaga av *Handbok i svenska pomologi*, tredje delen, *päron*. Bara ett par år senare, 1901, kom *Handbok i svensk pomologi* fjärde delen, *körsbär och plommon*, vilken året därpå följdes av *Handbok i svensk pomologi* femte delen, *sydfrukter, bärträd, bärbuskar, fruktbärande örte*r (1902). Det var ett mäktigt bidrag till den svenska pomologin och en säker grogrund för kritik av den sort som kanske bäst kan beskrivas som avund.

Bland alla Smirnoffs rön fanns naturligtvis sådant som mötte påpekanden och alternativa åsikter både under och efter hennes livstid. Frukthandlare John A. Åhlén var en av dem som ansåg att hon farit med oriktiga uppgifter, exempelvis angående 'Grönsööäpplet', vilket han uttryckte i en artikel i *SPF:s Årsskrift* 1916. Det är möjligt att han i det ärendet hade rätt. Men han riktade även kritik av mera generell art mot henne (se avsnittet om Grönsöäpplet längre fram).

Grövre kritik riktades mot Smirnoff också av trädgårdsdirektören och fruktodlaren Rudolf Abelin i *En fruktodlingsfråga* 1899. Smirnoffs namn hade återfunnits bland över 600 underskrifter i en protest mot Abelins åsikter i fruktodlingsfrågan. Abelin i sin tur menade att det var både olämpligt och egendomligt att hon – som utgivit den nya pomologin – signerat protesten mot honom utan att vare sig ha besökt honom eller talat med honom. Hon visste inte ens riktigt vad frågan handlade om, ansåg Abelin, som också tyckte att hon med detta dömde inte bara honom, utan också sig själv. Hon hade påstått sig skriva en svensk pomologi, och detta utan att inhämta information från hans anläggning, som var mellersta och norra Sveriges största fruktträdgård! Enligt Abelin sänkte detta hennes trovärdighet, och ”talade ej vackert om grundligheten af hennes förstudier till det maktpåliggande verket!”.[467]

På detta sätt fick Alexandra Smirnoff läsa svidande kritik om sitt stora verk. Att uttala sig i pomologiska frågor vid denna tid var att utsätta sig för verbal strid. Det gällde även den som i efterhand har visat sig vara enastående och grundlig.

Bland alla dessa framstående och yrkesmässiga experter inom hortikultur och pomologi rörde sig Alice von Ehrenheim. De flesta av dem, kanske Rudolf Abelin undantagen, besökte Grönsöö och Alices odlingar. I hyllorna på Grönsöö samlades den senaste litteraturen inom trädgårdodling och

[467] Abelin 1900, s. 45-51.

fruktodling. Ofta var böckerna skickade av författarna med dedikation eller hälsning till Alice.

6.4 Bildandet av Sveriges Pomologiska Förening år 1900

Förutom fokuseringen på argumentation kring inhemska kontra utländska träd, drevs fruktodlingsfrågan på ett nationellt plan som en ekonomisk fråga. Ett land, där hälsosam frukt blev allt mera efterfrågad, borde också kunna hålla sig med egen odling som motsvarade efterfrågan. Som ett led i denna rörelse bildades Sveriges Pomologisk Förening (SPF) vid ett möte den 27 mars 1900. Vid detta tillfälle antecknade sig samtliga 19 närvarande personer, uteslutande män, som medlemmar. Efter bara några månader var sällskapets medlemsantal 345 personer, varav en var fru Alice von Ehrenheim.[468] Hon hade fått inbjudan att inträda som ledamot och blev ständig ledamot ända från begynnelseåret.

Alice von Ehrenheim var inte ensam om familjens medverkan i föreningen. Även svärfadern Per Jacob von Ehrenheim var medlem, och 1918, samma år som denne avled, inträdde Alice von Ehrenheims yngste son Gustaf von Ehrenheim som ständig ledamot i föreningen. Ingen av herrarna förefaller dock ha fört någon aktiv tillvaro i föreningen utan tecknade sig sannolikt som medlemmar mera av tradition och för föreningens goda syftes skull. Alices pomologiska gärning och aktiva medverkan i föreningen blev med tiden uppmärksammad. 1913 fick hon föreningens förtjänstplakett i form av förgylld silverplakett, och från och med 1925 var hon hedersmedlem.

Sveriges Pomologiska Förenings syften

Utifrån SPF:s huvudlinje att främja svensk fruktodling ägnade man sig vid det första allmänna mötet i september 1900 åt tre särskilda frågor. Den första och mest framträdande frågan var hur man bäst skulle främja inrättandet av en pomologisk statsanstalt med tillhörande rikspomolog. Den andra frågan rörde hur föreningen kunde och borde göra för att samla in och sprida kunskap om vilka fruktsorter som lämpade sig särskilt väl för respektive odlingslokal i Sverige. Den tredje frågan rörde plantering av större fruktträdsområden. Man berörde även andra frågor, exempelvis problemen med undermålig sortering och packning av den svenska torgfrukten.[469]

---

[468] Se Gustaf Linds ”Berättelse öfver Sveriges Pomologiska Förenings uppkomst och hittillsvarande verksamhet” i *SPF:s Årsskrift* 1900.
[469] Protokoll från 22 september 1900, i *SPF:s Årsskrift* 1900, s. 5-7.

Rörande den första och allt annat överskuggande frågan spilldes ingen tid från föreningens sida. Styrelsen undertecknade redan 24 oktober 1900 en skrivelse till Konungen om medel för att anlägga en rikspomologisk centralanstalt för försöksverksamhet och undervisning i fruktodling och pomologi. Visserligen hade villkoren för svensk fruktodling främjats av en rad redan genomförda åtgärder, men den ökade efterfrågan på frukt och behovet av större kunskap på området talade för en kraftfull åtgärd. Frågan var inte ny, tvärtom menade man i skrivelsen att redan föregångsmannen Olof Eneroth hade efterlyst en statligt understödd odlings- och undervisningsanstalt med argumentet att bara en sådan kunde motsvara behovet av en systematisk och långsiktig försöksverksamhet.[470]

Den nybildade föreningens entusiasm och beslutsamhet var mycket påtaglig. Med åren skulle man tvingas konstatera hur huvudfrågan om en statlig anstalt dröjde i flera decennier. Under tiden gjordes många andra mindre men viktiga rön och framsteg. Många av artiklarna i föreningens årsskrift rör uppgifter om enskilda fruktsorters lämplighet och egenskaper.

Vid föreningens första allmänna möte hösten 1900 beslutades att föreningens styrelse skulle kontakta trädgårdssällskap och enskilda frukt-odlare, för att få deras uppgifter om de bäst lämpade frukterna i trakten.[471] Alice von Ehrenheim var en av dem som under åren kom att bidra med uppgifter.

Utgivningen av den årligen utkommande årsskriften pågick under åren 1900-1962. Flertalet artiklar håller sig strikt till praktiska eller vetenskapliga rön. Som ett lättsammare inslag men med bibehållet seriöst syfte fanns de återkommande fruktutställningarna och tävlingarna som arrangerades i landet, varav de större refererades i *SPF:s Årsskrift*. Dessa tillställningar var populära och formatet på åtminstone några av dem var så ambitiöst att de verkligen uppfyllde föreningens tanke att praktiskt, pedagogiskt och lockande uppvisa olika landsändars vackraste skörd i jämförande syfte. Även Grönsöö skulle komma att bidra, vilket exemplifieras längre fram.

6.5 Alice von Ehrenheims nätverk

Många av tidens tongivande personer inom trädgårdsskötsel, pomologi, konsthistoria, arkitektur och kulturhistoria var regelbundna gäster vid

[470] Skrivelsen återges i *SPF:s Årsskrift* 1900, s. 22-24.

[471] Protokoll i *SPF:s Årsskrift* 1900 s. 5-7; en närmare presentation av frågan lades fram i samma årgång, (s. 15ff) genom Gustaf Linds artikel ”Hvad kan och bör från föreningens sida göras för insamlande och spridande af kunskap om de för hvarje ort bäst passande fruktsorterna?”.

Grönsöö. Ett par gästböcker som omfattar perioden 1879-1952 visar att Alexandra Smirnoff besökte Grönsöö vid åtminstone åtta tillfällen under perioden 1900-1910. Erik Lindgren, Gustaf Lind och Nils Sonesson var alla där vid ett flertal tillfällen. Axel Pihl och August Lyttkens noteras likaså i gästböckerna. Sigurd Wallin var en ständigt återkommande gäst under åren 1926-1944. Likaså var Artur Hazelius, Gösta Selling, Karl Asplund, Sten Karling, Erik Andrén, Erik Hahr, Sigurd Curman och Erik Lundberg Grönsöös gäst, ibland tillsammans med Sigurd Wallin.[472]

På Grönsöö förvaras ett flertal gåvor som Alexandra Smirnoff skänkte till Alice och Erik von Ehrenheim, bland annat ett prydnadsföremål i brons och malakit samt ett ovanligt bokverk med ryska folksagor.

Kredibilitet och kontakter

I Alice von Ehrenheim såg bland andra Nils Sonesson en person som behärskade två sidor av den svenska trädgårdsodlingens konst – dels odlingen i sig, dels att nyttja och ta tillvara produkterna. Hos husmödrarna, och särskilt i de fall de själva utövade trädgårdsodling, fanns makten att som praktiska förebilder främja inte bara gommen, utan hälsa och ekonomin i hushållet och i landet. Därför tillägnade han henne och ytterligare tre framstående husmödrar och trädgårdsodlare sin bok *Husmoderns Trädgårds-Bok* (1927). Motiveringen för Alices del var att hon, som ”föregångskvinna på fruktodlingens område, genom decennier av omfattande försök med olika fruktsorter icke blott givit fruktodlingens utövare vägledande värdefulla upplysningar, utan även praktiskt visat, under vilka förutsättningar fruktodling kan bli en viktig förvärvskälla”.

Alice von Ehrenheim var medlem i många sammanslutningar och föreningar. Förutom inträde i Sveriges Pomologiska Förening 1900 och i Stockholms Gartnersällskap 1901, kunde Svenska Trädgårdsföreningen räkna henne som ordinarie ledamot från och med 1904. Från dem tilldelades hon den så kallade Branderska medaljen.[473] I medlemsmatrikeln över Gartnersällskapets ledamöter under perioden 1893-1906 förtecknas 143 personer, fördelade på styrelse, hedersledamöter, ständiga ledamöter samt årsledamöter. 142 av dessa var män, Fru Alice von Ehrenheim den enda kvinnan.

---

[472] Gästböcker i blå kartong ALICE von EHRENHEIM. Tab. 10. Grönsöö gårdsarkiv.

[473] Medlemskapet i Gartnersällskapet syns i *Matrikel öfver Stockholms Gartnersällskaps ledamöter 3.* tiden 1893 8/1 – 1906 3/3 (Stenholm 1906). Ang. trädgårdsföreningen, se Pihl, *Svenska trädgårdsföreningen 1832-1911.* Stockholm (1913). s. 46ff samt litet bilagt häfte med titeln *Svenska Trädgårdsföreningen 1911.*

Även Föreningen för Dendrologi och Trädvård och Svenska Linné-Sällskapet syns bland medlemsskapen. I en annan del av hennes gärning än den hortikulturella och kulturella syns hon som ständig ledamot i Svenska Röda Korset 1918 och som ständig medlem 1910 av Drottning Sophias Förening till understödjande af Härens och Flottans Sjukvård. Från år 1900 eller tidigare var hon aktiv medlem i Drottning Sophias Förening till understödjande af Härens och Flottans Sjukvård. År 1928 tilldelades Alice Svenska Röda Korsets förtjänstmedalj Klass II. Från den 30 november 1933 finns ett intyg om att hon på 100-årsdagen av Artur Hazelius' födelse tilldelats Nordiska museets Artur Hazelius-medalj i silver för sina insatser till Nordiska museets och Skansens och den svenska folklivsforskningens fromma.

En av de finaste utmärkelserna kom sent, 1938, då hon i SPF:s regi fick "Kungliga Patriotiska Sällskapets medalj i gult och grönt band att bäras såsom belöning för förtjänster om trädgårdsodling".

Alice von Ehrenheims eventuella kontakt med Rudolf Abelin förefaller ha varit sparsam eller ha uteblivit helt. Hennes täta kontakter med flera personer i Experimentalfältets ledning är desto bättre dokumenterade. Grönsöö bibliotek omfattar en tämligen rik pomologisk och hortikulturell litteratur, där en mängd publikationer har skänkts till Alice von Ehrenheim av författarna med deras dedikation eller författarstämpel.

Några författare har kontinuerligt försett henne med litteratur. Bland författarna märks Olle Piehl, Nils Sonesson, Carl G. Dahl, Rutger Sernander, Gustaf Lind, August Lyttkens och Sven A. Hermelin. Flera av dem återfanns i SPF:s styrelse. Bland Alice von Ehrenheims trädgårdslitteratur återfinns även tre titlar av Rudolf Abelin. Ingen av dem är dedicerad, utan Alice von Ehrenheim har i stället själv skrivit sin namnteckning och daterat dem. Årtalen är i alla tre böckerna desamma som deras respektive tryckår, vilket visar på ett snabbt införskaffande. Att Abelin inte tycks ha tänkt tanken att sända sina böcker till Grönsöö beror möjligen på Alices medlemskap i Stockholms Gartnersällskap. Abelin hade själv inträtt i sällskapet år 1893 men lämnat det ganska snart enligt medlemsmatrikeln.[474]

Då Gartnersällskapet 1901 gjorde en utflykt till Grönsöö, syns även Alexandra Smirnoff på fotografiet. Vid denna tid var ju både Gartnersällskapet och Smirnoff åsiktsmotståndare till Abelin i den infekterade fruktfrågan. Som redan nämnts förefaller Alice von Ehrenheim ha varit

[474] I medlemsmatrikeln för tiden 1893-1906 (Stenholm 1906) framgår att Abelin blivit antagen som ledamot i april 1892 och året därpå inträtt i Sällskapet, enligt en kronologisk förteckning i matrikeln. Han upptas däremot inte i det ordinarie ledamotsregistret för perioden 1893-1906.

ovanligt fri från förutfattade meningar i allt som gällde fruktodling. Denna öppna hållning, i kombination med goda sociala kontakter, är det som utmärker hennes pomologiska arbete. Till saken hör dock att hennes träd, med få undantag (det importerade plommonet 'Early Gold'), uppges komma från olika svenska trädskolor, och ibland även från den egna trädskolan.

Betydelsen av goda förutsättningar

Utöver vad som redan framgått som bidragande orsaker till Alice von Ehrenheims framgång på fruktodlarområdet i form av personligt intresse, fallenhet för ämnet, praktisk kunskap och ett utvecklat kontaktnät, så fanns flera andra grundläggande och bidragande faktorer. Grönsöös goda läge, den upparbetade jorden, det milda klimatet, fruktodlartraditionen och den ekonomiska möjligheten att över huvudtaget utveckla ett intresse var viktiga delar i Alices odling. Att ha godset Grönsöö som bas, med det goda namnet och de vackra omgivningarna i ryggen, bidrog till hennes starka och självklara ställning.

Dessa förutsättningars betydelse för Alices framgångar på den manligt dominerade pomologiska arenan är kanske särskilt tydliga i jämförelse med andra kvinnors fruktodlingsförsök. Bland de få kvinnor förutom Alexandra Smirnoff vilka återfinns i SPF:s tidiga medlemslistor finns författarinnan Selma Lagerlöf (1858-1940) och en av hennes trädgårdsmästare, sedermera trädgårdsarkitekten Ruth Brandberg (1878-1944). Lagerlöf, med bas på sitt barndomshem Mårbacka i Östra Ämtervik utanför Sunne i Värmland, var ständig medlem från och med 1916. Efter att ha köpt tillbaka Mårbacka 1908 anlitade Selma Lagerlöf nästan omgående Ruth Brandberg som trädgårdsmästare. Senvåren 1909 anlände Brandberg till Mårbacka. Från och med 1910 var hon årsbetalande medlem i SPF.

Selma Lagerlöf närde samma idé som Alice von Ehrenheim att genom egen odling vid hemmet utröna vilka sorter som lönade sig bäst för regionen och den enskilda platsen. Men det fanns stora olikheter i deras förutsättningar att lyckas.

När Ruth Brandberg anställdes vid Mårbacka hade hon nyligen genomgått trädgårdsmästareutbildning i England. En av de första åtgärderna för henne var att bygga upp den nya fruktträdgård som Selma Lagerlöf låtit påbörja direkt efter husköpet. Den anlades på gammal åkermark intill huvudbyggnaden. Selma Lagerlöf försökte sedan övertala Brandberg att förestå en plantskola vid Mårbacka, med fruktträdsodling som bas. Ruth Brandberg tvekade och ansåg sig inte kunna axla den ledande rollen. Hon stannade dessutom bara tre säsonger, 1909-1911, på Mårbacka, men höll kontakten med Selma Lagerlöf livet ut. Selma fäste då i stället sina

förhoppningar till nästa trädgårdsansvarige vid Mårbacka, fröken Naima Smitt. För att lära upp henne i fruktträdsskötsel försökte Selma Lagerlöf ordna en utbildning nere vid Helmer Örtengrens stora anläggning vid Helmershus[475], vilket inte genomfördes. I stället kunde Naima Smitt utbildas hos direktör Granquist i Karlstad[476]

Men inte heller Naima blev särskilt långvarig vid Mårbacka. Efter bara några säsonger slutade hon som trädgårdsmästare. Selma Lagerlöf hade dock inte vilat på lagrarna utan hunnit köpa mera mark i syfte att anlägga en utvidgad fruktodling. Selma Lagerlöfs åtgärder visar att hon menade allvar. Men medan Alice kom till Grönsöö med viss ekonomisk trygghet, en flerhundraårig fruktträdgård att utgå ifrån, samt ambitionen att själv sköta sekatör och beskärning av träden, tvingades Selma Lagerlöf söka all hjälp utifrån.

Selma Lagerlöf var som författare fullt sysselsatt med att försörja sig, men hade i och med Nobelpriset i litteratur 1909 fått en bättre ekonomisk grund att stå på. Priset använde hon till att bland annat köpa tillbaka jordbruksmark som förr hade tillhört Mårbacka, men som hon inte hade haft råd att köpa redan 1908. Klimatet vid Mårbacka var dock inte lika bra som vid Grönsöö. Enligt SPF:s växtzonskarta tillhör Mårbacka växtzon III, vilket i Mårbackas fall också innebär risk för svåra vintrar i inlandsklimat och utan omedelbar närhet till någon sjö. I skyddande syfte anlades en granhäck som bitvis var planterad med dubbla rader kring Mårbackas trädgård.

En fruktträdsritning från 1912 över Mårbackas fruktträdgård intill huvudbyggnaden visar hur man systematiskt planterat ett fåtal träd av många olika äppel- och päronsorter i syfte att prova sorternas lämplighet. På den extra mark som hon hade köpt en bit bort från Mårbacka blev sannolikt inga planteringar påbörjade. Selma Lagerlöf fick en del framgångar med vissa fruktsorter, och intresserade sig genom Ruth Brandberg särskilt för fruktträdens sjukdomar. Via Brandberg fick hon kontakt med Experimentalfältet, dit hon bland annat sänt mycket fina exemplar av 'Gravensteiner', en sort som också tilldrog sig Alice von Ehrenheims särskilda uppmärksamhet.

Mycket längre än så kom inte Selma Lagerlöf med sina fruktodlingar. Brevkorrespondens mellan Selma Lagerlöf och Ruth Brandberg visar att

---

[475] Helmershus utanför Kristianstad var inte bara stort och framgångsrikt, utan anmärkningsvärt också på grund av de spaljerade fruktträdsarrangemangen i bland annat lyrform och korgform. Idag är anläggningen mycket långt från sitt forna skick.

[476] Selma Lagerlöfs fruktodling har beskrivits i ett flertal skrifter av mig, se till exempel "Selma Lagerlöfs fruktodling på Mårbacka" i *Pomologen* nr 2-2005 och *Mårbackas trädgård. Igår, idag och i framtiden* 1998, s. 32ff, 53ff.

Selma deltog i många val, initiativ och beslut angående trädgården, men inga källor antyder att Selma Lagerlöf var praktiskt verksam med träden på det sätt som Alice var med skötsel och packning. Därför var Selma helt beroende av att anlita, entusiasmera och betala andra personer för sina framgångar och kontakter.

Selma och Alice var alltså två kvinnor i västra och östra Mellansverige, födda samma år och med ett gemensamt fruktodlarintresse som utövades på ungefär samma breddgrad. Bägge hade ekonomisk bärkraftighet som mål. Bägge hade, efter sina förutsättningar och kunskaper, ett mycket gott rykte. Men för resultatens del var skillnaderna avgörande.

Alice von Ehrenheim hade både tiden, skickligheten och möjligheten att med närheten till Stockholm och Experimentalfältet agera värdinna vid det anrika Grönsöö och på så sätt bygga upp ett värdefullt kontaktnät med eliten inom hortikultur och pomologi. Hon var med sina goda kontakter med Carl G. Dahl, Alexandra Smirnoff, Nils Sonesson och Sigurd Wallin uppburen och hyllad som fruktodlare. På grund av sitt omfattande egna arbete hade Alice von Ehrenheim en imponerande säkerhet i sina uttalanden, som i kombination med positionen som Fru och värdinna vid Grönsöö var respektingivande.

Selma Lagerlöf var också en uppmärksam och förhållandevis kunnig fruktodlare i den bemärkelsen att hon var en god och intresserad iakttagare. Men det pomologiska kontaktnätet tycks i stort sett ha saknats hos Selma Lagerlöf, vars beundrarskaror i stället naturligt nog fanns inom det litterära hägnet.

Deras kulturella kontaktnät och gärning angående respektive gårdar divergerade också. Medan Alice von Ehrenheim genom samarbetet med Nordiska museet lät odödliggöra Grönsöö genom Sigurd Wallins Grönsööbok (1952), har Selma Lagerlöf i efterhand diskuterats i ett flertal böcker och skrifter rörande hennes samarbete med arkitekterna Isak Gustaf Clason och Gustaf Clason, vilka genomförde den genomgripande ombyggnationen av Mårbacka 1921-24. Selma Lagerlöfs kraftfulla förändringar av den gamla Värmlandsgården rönte kritik. Man menade att hon i två omgångar, dels direkt efter återköpet 1908, dels genom den Clasonska ombyggnationen, låtit bygga bort arkitektoniska värden och tradition.

Alice däremot lyftes fram som kulturbärare och bevarare och kunde till skillnad från Selma se nästa generation flytta hem till gården. När Alice dog 1943 var det ”gamla” livet vid Grönsöö slut, men godset kvarstod i familjens ägo. Efter att Selma Lagerlöf dog 1940 blev hennes hem en minnesgård 1942.

Alice von Ehrenheims framgångar vilade på en kombination av omständigheter, personliga egenskaper och ett flitigt odlat kontaktnät. Hon fick en flygande start 1900, då hon redan från starten blev medlem i SPF. Hon balanserade mellan att vara modern och mycket traditionell, och tycks ha fått ut mycket gott av kombinationen, inte minst i sina kontakter utåt. Alice uppbar som fru, fyrabarnsmor och värdinna vid Grönsöö en traditionell roll som vare sig Selma Lagerlöf, Ruth Brandberg, Henriette Sjöberg eller Alexandra Smirnoff upplevde. Liksom många andra hortikulturellt aktiva kvinnor vid denna tid, var de ogifta och upptagna av att försörja sig inom sina respektive yrken som författare/lantbrukare, trädgårdsmästare/trädgårdsarkitekt, botanisk illustratör och pomolog.

Alice von Ehrenheims väg tycks alltså kantad av personer som understödde framgångarna, såväl i familjen som i etablissemanget. Detta kombinerade hon med en frivilligt vald ensamhet när det behövdes – utan trädgårdsmästare i början, och med långa pauser från rollen som mor. Hennes man Erik von Ehrenheim framställde i sina levnadsminnen, som vi har sett i tidigare kapitel, Alices pomologiska insats som beundransvärd. Hon skaffade sig kontroll genom att själv närvara och utföra. Selma Lagerlöf å sin sida försökte aktivt engagera trädgårdsmästare som ville och kunde lära sig konsten att odla frukt. Att i varje steg vara beroende av andra visade sig vara sårbart.

6.6 Svenska träd, utländska träd och Grönsöös träd

När Alice von Ehrenheim påbörjade sina provodlingar var syftet att genom praktisk erfarenhet studera vilka fruktsorter som lämpade och lönade sig bäst för odling på Grönsöö. Eftersom trädens kvalitet var grundläggande ges nedan ytterligare en inblick i den inledningsvis nämnda debatten. Några uppgifter om Grönsöös träd sätts in i detta sammanhang.

Debatten fördes alltså mellan å ena sidan förespråkare för svenska sorter och inhemskt uppdragna fruktträd, å andra sidan förespråkare för inköp av fruktträd utomlands, ofta från norra Tyskland. En förgrundsgestalt i försvaret av svenska träd var Gustaf Lind (1869-1945), mångårig trädgårdsmästare, lärare och sedermera trädgårdsdirektör och rektor vid Experimentalfältets trädgårdsskola. Efter sammankomsten med Stockholms Gartnersällskap den 4 december 1898 hade frågan luftats så kraftfullt att Abelin ansåg sig föranledd att försvara sig i ett tal inför Vetenskapsakademien och i en artikel i Dagens Nyheter. Men för Gustaf Lind blev angreppen ett ifrågasättande av inte bara hans mångåriga verksamhet och hjärtefråga utan även en fråga om förstånd och vettighet. Experimentalfältet fyllde bara parodiskt sin plats, avslutade

Rudolf Abelin en artikel som han lät införa under rubriken ”Svenska eller utländska träd?” i *Dagens Nyheter* den 31 januari 1899. Artikeln gav han underrubriken ”En kättare”. Det som enligt motståndarna uppfattades som en kättersk irrlära, var i själva verket vad Sverige behövde om fruktodlingen skulle bistå landet, menade Abelin.

Gustaf Lind ansåg att Abelin med sitt tal om utländska träd bakband de svenska trädskolorna. Abelin hävdade att de importerade träden hade bättre rot-och kronutveckling samt lägre dödlighet än de träd som dragits upp i svenska trädskolor. Bland dessa trädskolor rådde enligt Abelin misärförhållanden och därtill frågade han retoriskt om det egentligen fanns några ”svenska” äpplen; flera sorter som länge hade betraktats som svenska hade i själva verket utländsk bakgrund. Härdigheten var inte heller något problem hos utländska träd, enligt Abelin. I Gustaf Linds tankevärld kunde Abelin se en patriotism som saknade grund; ville man hjälpa landet var det i stället bättre att plocka hem gott material från utlandet och låta landet ta del av detta.

Gustaf Lind beskrev situationen i *Tidning för Trädgårdsodlare* i februari 1899, men var noga med att påpeka hur Abelin själv kastat stridshandsken, efter att denne skulle ha känt sig oskyldigt påhoppad och missförstådd. Abelins artikel var ett frontalangrepp mot grundtanken med Experimentalfältets omfattande odlingsförsök. Lind gick till hätsk motattack och förvarade de svenska trädskolemän som Abelin anklagat för okunnighet. Lind menade att Abelins utsagor hotade att försätta hela den svenska fruktodlingen på villovägar. Och Lind fick medhåll från många håll i form av inlägg införda i samma tidning. Inläggen utgår i hög grad från egna erfarenheter erhållna på olika svenska gods, där lång tids fruktodling med både utländska och svenska träd visat hur de svenska träden utklassat de utländska när svåra köldperioder inträffat.

Exempel på hur mängder av träd från norra Tyskland dött redan innan de utsatts för svår köld finns också. Från Helsingfors skickades ett inlägg skrivet av Alexandra Smirnoff som påtalade hur hennes läromästare, pomolog Olof Eneroth (1825-1881), på sin tid uttalade en önskan om att man i Sverige själva en dag skulle kunna dra upp hela landets behov av fruktträd, eftersom detta var det bästa sättet att arbeta för en god utveckling på fruktodlingens område. Eneroth hade kommit fram till denna ståndpunkt både i sin vetenskapliga gärning och i praktisk erfarenhet. Erik Lindgren, redaktör för *Tidning för Trädgårdsodlare*, välkomnade naturligtvis Alexandra Smirnoffs inlägg och tackade för hennes intresse. Sammanfattningsvis var de praktiska erfarenheterna som levererades i dessa inlägg tungt vägande skäl för

att se de svenska trädens fördelar, inte bara med avseende på allmän härdighet utan också på tillväxttakt, sjukdomsresistens och god skörd.

Stockholms Gartnersällskap samlade i september 1901 på Grönsöö terrasser. Sällskapet omges av en tät matta av vintergröna (*Vinca minor*). Alice von Ehrenheim sittande på bänken till vänster bredvid Alexandra Smirnoff. Snett till höger bakom Alice står maken Erik von Ehrenheim. Foto i Grönsöö gårdsarkiv.

Indirekt talar en artikel, skriven av Erik von Ehrenheim och införd i *Tidning för Trädgårdsodlare* Juni 1899, om samma fenomen i Grönsöös trädgård under 1800-talet, om än inte uttryckt i samma fräna ordalag som hos många andra skribenter. Erik von Ehrenheim nämner att ett mycket stort antal fruktträd, samtliga från norra Tyskland, planterats vid Grönsöö på 1830-talet. Dessa träd hade vid den tidpunkt då artikeln skrevs till största delen dött, men hade dessförinnan burit rikligt med frukt. Det framgår inte exakt när träden dött, men de uppnådde alltså inte någon särskilt hög ålder. Erik von Ehrenheim meddelade i samma artikel att det år 1887 fanns 398 fruktträd på Grönsöö och att det därefter planterats 600 träd som samtliga tagits från svenska trädskolor såsom Experimentalfältet, Alnarp och Isaksdal.

Vidare meddelar von Ehrenheim att träden alltsedan tiotalet år tillbaka stått i öppen jord, som grävts och harvats för att hålla ytorna ogräsfria.

Genom dessa åtgärder hade man vid Grönsöö lyckats uppnå gott resultat. Sist i artikeln noterade Erik von Ehrenheim att Grönsöös klimat lämpade sig väl för trädgårdsodling, och gav som ett tecken på detta ett exempel med Grönsöös aprikosodling utomhus på spaljé, där aprikosträd satta på 1840-talet levererat mängder av mogen frukt ända till 1870-talet då de frös bort en kall vinter.

6.7 Tävlingar i lättsam men pedagogisk anda

Ett sätt att vara social och nyttig samtidigt i de pomologiska kretsarna, var att delta vid landets utställningar och tävlingar. En del av fruktutställningarna och tävlingarna skedde i SPF:s egen regi. Alice von Ehrenheim ställde ofta upp och agerade både utställare, tävlingsdeltagare, givare av pris och domare. I en tävling om att uppfinna en praktisk fruktplockare deltog Alice von Ehrenheim i prövningen och prisbedömningen. Vid Grönsöö genomfördes en första provning av de inlämnade arbetena, där prisnämndens ledamöter och Grönsöö trädgårdsarbetare handfast testade plockarna.[477] Ofta tilldrog sig dock deltagandet i dessa sammanhang på annan ort.

Den sociala och uppmuntrande biten understöddes av ett generöst tilltaget antal priser. Vid en och samma utställning kunde mängder av första- och andrapriser delas ut i olika personers och sammanslutningars namn.

Den första av SPF:s utställningar anordnades i Stockholm 21-23 september 1901. Eftersom skörden så totalt hade slagit fel detta år beslöt man att utesluta det planerade tävlingsmomentet. På grund av denna ändring föreställde sig arrangörerna en mycket måttlig anslutning av deltagare, vilka hade anmodats att delta med högst 10 sorters äpplen, 10 slags päron och 5 slags plommon vardera. I stället blev succén total och antalet anmälda frukter så stort att man tvingades byta lokal. 21 av landets 24 län deltog med sammanlagt 86 utställare. Alla höll inte heller på reglerna utan kom med flera sorter än det tillåtna. Från Grönsöö deltog Alice von Ehrenheim med 16 sorters äpplen och 6 sorters päron.[478] Detta var bara ett av många tillfällen då hon framgångsrikt deltog i utställningar och tävlingar med sorten 'Grönsö-äpple' som ett vackert triumfkort.

I november 1904 deltog hon som prisdomare vid SPF:s pomologiska utställning och fruktpremiering i Stockholm. Tillställningen skulle ha genomförts redan 1902 men fick både detta och nästkommande år skjutas upp på grund av felslagen skörd i landet. Efter all väntan var tillströmningen av utställare stor och priserna många.

---

[477] *SPF:s Årsskrift* 1902, s. 80f.
[478] *SPF:s Årsskrift* 1901, s. 91-95.

”Bestyrelse och prisdomare” vid 1904 års fruktutställning och fruktpremiering i Stockholm. Som nummer tre och fyra från vänster i främsta raden sitter Fru von Ehrenheim och Fru Kastengren, och närmast till höger om dem direktör Axel Pihl. Fotot publicerades i *SPF:s Årsskrift* 1905. Foto i Grönsöö gårdsarkiv.

I den pomologiska avdelningen ställdes enskilda frukter ut, medan man i avdelningen för fruktpremiering tävlade genom att en och samma sorts frukt ställdes ut i ett kärl, rymmande 20-100 liter. Både frukten, kärlets marknadsmässighet och inpackningssättet bedömdes.

Fanor och vackert uppbundna dukar ramade in glänsande frukter som lagts på en tjock bädd av träull. Många priser delades ut i pomologiskt bemärkta personers, institutioners och tidskrifters namn. När tillställningen var över hade sammanlagt 88 priser delats ut. Alice von Ehrenheim åkte hem med två av dessa priser, medan kyrkoherde P. A. Arnman från Väster Tryserum kunde glädja sig åt att ha vunnit andra pris, tillika Fru Alice von Ehrenheims pris i form av sex silverbägare med bricka, vilka hon personligen skänkt till utställningens priskassa. Själv hade hon också medverkat i gruppen ”Bestyrelse och prisdomare”, vilket förevigades på fotografi. I mitten sitter de två enda kvinnliga representanterna, Fru Alice von Ehrenheim och Fru Kastengren, bland i övrigt 22 män.[479]

[479] *SPF:s Årsskrift* 1904, s. 66–74.

6.8 Män och kvinnor i SPF

Genom ett flertal bidrag i *SPF:s Årsskrift* bröt Alexandra Smirnoff en närmast total manlig dominans bland skribenterna. Till de få övriga artiklar skrivna av kvinnor under föreningens första decennier hörde Henriette Coyets porträtt av den nyligen bortgångna kronprinsessan Margareta i *SPF:s Årsskrift* 1920. Pomologen Carl G. Dahls hustru Else Dahls bidrog även med ett par artiklar, varav en var hennes och Gudrun Sylvans långa artikel ”Köksväxternas användning” i *SPF:s Årsskrift* 1930.[480] Dessa kvinnor fick dock inte sällskap av Alice von Ehrenheim som skribent trots att ett sådant bidrag säkert hade välkomnats. Exempelvis uppmuntrade Carl G. Dahl personligen Alice att i skriftlig form delge sina resultat av en lyckosam päronodling vid Grönsöö. Han menade att hennes resultat skulle vara av stort intresse i landskap med liknande förhållanden och breddgrad som Uppland.[481] Men inte ens den tidigare nämnda artikeln om Grönsö trädgårdar i *Tidning för Trädgårdsodlare* 1899 skrevs av henne utan av maken Erik von Ehrenheim. Detta trots att de 600 träd och de åtgärder som nämns i artiklen tillkommit under hennes regi.[482]

Den ovan nämnda fördelningen 2-22 gällande kvinnor och män på fotografiet från SPF:s fruktutställning 1904 är således representativ för sammanhanget. Fördelningen är ungefär densamma som på fotografiet av Stockholms Gartnersällskap på utflykt till Grönsöö i september 1901. Den kvinnliga medverkan i svensk fruktodling såsom vi ser den genom *SPF:s Årsskrift* såg ut ungefär så vilken fråga det än gällde. Enstaka kvinnor syns i uppräkningar och noteringar om fruktodlare, meddelandelämnare, tävlingsdeltagare, pristagare och domare. Den kanske enda grenen inom pomologi där kvinnor var ledande var inom måleriet, där botaniska illustrationer ofta utfördes av kvinnor till tidens större aktuella tidskrifter och pomologiska verk. Anna Wåge och Helfrid Eliassen utförde samliga akvareller till fruktplanscherna i Carl G. Dahls pomologier 1929 och 1943.

Henriette Sjöberg utförde fruktavbildningarna i Axel Pihls och Jacob Erikssons fruktplanschverk Svenska Fruktsorter i Färglagda Afbildningar 50

---

[480] Coyet ”Kronprinsessan Margareta och hennes kärle till trädgårdskonst”, s. 51-54. Else Dahl var gift med pomolog Carl G. Dahl och lärarinna vid Alnarps trädgårdsskola. Gudrun Sylvan var hemkonsulent i Malmöhus län. De skrev sin artikel tillsammans med Herbert Lamprecht, föreståndare för Alnarps trädgårdars avdelning för köksväxtförsök. Dahl och Sylvan hade fått i uppgift av SPF att med lämpliga recept delge Sveriges husmödrar den viktiga konsten att servera god och näringsriktig kost, vilket de gjorde med över 40 sidor recept. Se *SPF:s Årsskrift* 193o årg. 31 s. 131-183.

[481] Brev till Alice von Ehrenheim från Carl G. Dahl daterat 11 maj 1929. I kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården. G 28. Grönsöö gårdsakriv.

[482] Ehrenheim. E. von, 1899, juni, i *Tidning för Trädgårdsodlare* s. 41f.

äpplen, 25 päron, 10 körsbär och 15 plommon utgivet av Svenska Trädgårdsföreningen (1912). Planscherna var målade långt tidigare, och de hade utkommit kontinuerligt med början 1899 men publicerats i en gemensam publikation 1912. Henriette Sjöberg var också återkommande illustratör åt *Svenska Trädgårdsföreningens Tidskrift*. Hon var under lång tid engagerad vid Experimentalfältet. Både Anna Wåge, Helfrid Eliassen och Henriette Sjöberg kom att avbilda frukter med anknytning till Grönsöö, vilket illustreras i ett avsnitt längre fram i detta kapitel. De svenska kvinnliga botaniska illustratörerna och deras verksamhet har för övrigt uppmärksammats i ett flertal publikationer.[483]

Styrelsen i det nybildade SPF bestod från starten 1900 av professor Jacob Eriksson, ordförande; överfältläkare G. Dunér, vice ordförande; direktör Erik Lindgren; direktör Axel Pihl; redaktör Knut Bovin, skattmästare; direktör Gustaf Lind, sekreterare; suppleanter: kapten Erik Stenholm, direktör N. H. Lindström, landtbruksinspektör August Lyttkens, trädgårdsdirektör i Karlstad C. H. Granquist. Kvinnliga namn i föreningens styrelse och förvaltningsutskott är få, men 1912 valdes Fru Anna Carlström i Åtvidaberg till föreningens skattmästare efter att föregående skattmästare, en herre Carlström i Åtvidaberg (hennes make?), avsagt sig uppdraget. 1915 övergick uppdraget till Nils Sonesson. Därefter dröjde det till våren 1929, innan styrelsen fick en kvinnlig medlem i friherrinnan Astrid Fleetwood, som valdes in som representant för Kalmar läns norra hushållningssällskap. Hon omvaldes i flera omgångar, och våren 1937 valdes ännu en Fleetwood in för samma hushållningssällskap, denna gång fröken Vera Fleetwood. När SPF i samband med sitt 40-årsjubilerande 1940 delade ut sammanlagt 101 plaketter i guld, silver och brons för förtjänster inom frukt- och trädgårdsodling fanns två kvinnor med bland pristagarna. Friherrinnan Astrid Fleetwood från Odensviholm var den ena och överstinnan Ruth Wikland från Kivik den andra.[484]

En större kvinnlig representation, relativt sett, fanns bland hedersledamöterna. Bland de få personer som utnämndes till SPF:s hedersledamöter fanns både Alexandra Smirnoff (1910) och Alice von Ehrenheim (1925). De befann sig då upptagna bland ett tiotal personer varav de flesta tillhörde de högsta posterna inom den pomologiska föreningen och svenskt trädgårdsväsende.

---

[483] Angående Henriette Sjöbergs arbeten och anställning, se Langes avhandling *Experimentalfältet* 2000, särskilt s. 197-199. Sjöberg och ett flertal andra kvinnliga botaniska konstnärer presenteras i Eva-Lena Bengtssons och Barbro Werkmästers *Kvinna och konstnär i 1800-talets Sverige* 2004 samt i Monika Björks *Florans konstnärer* 1999.

[484] *SPF:s Årsskrift* 1940, s. 189-192.

En avdelning inom pomologin där förhållandevis stor andel kvinnor syns är utnämningen av privatpersoner som tack vare granskad frukt av hög kvalitet fått rätt att använda sig av SPF:s fruktmärke. Det var en kvalitetsmärkning som garanterade köparen god kvalitet och som därför var ett försäljningargument. En inblick ges i en publicerad förteckning som gällde rätten att under året 1913 försälja frukt försedd med detta märke. Bland privatpersonerna syns förutom Alice von Ehrenheim ytterligare 14 kvinnliga odlare, och 26 män.[485]

6.9 Arbete och resultat

De största förtjänsterna av Alice von Ehrenheims arbete framkommer i presentationer författade av andra i hennes närhet, såsom Nils Sonessons långa artikel ”En slottsträdgård med anor, Grönsöö i Mälardalen” i *SPF:s Årskrift* 1923. Brev skrivna till Alice von Ehrenheim från entymolog Sven Lampa och pomolog Carl G. Dahl vittnar också om verksamheten.[486] I ett reportage om Grönsöös fruktodlingar i veckotidningen *Idun* 1937 framkommer också att Alice von Ehrenheim inte enbart strävade efter ekonomisk bärighet, vilket annars genomsyrade hennes arbete. Den ständiga utvärderingen av odlingsmetoder och sorter hörde till Alice von Ehrenheims professionella förhållningssätt till träden, men inför reportern meddelade Alice von Ehrenheim att hon också ansåg att även olönsamt arbete med fruktträdgården var en slags skyldighet att genomföra för resultatets skull. Genom experimenterandet i fruktförsöken och spridandet av den kunskap detta gav, levde Alice von Ehrenheim efter devisen att den som har en gård har en skyldighet att göra en insats.[487]

Varför Alice von Ehrenheim valde att inte skriva offentligt har inte fått sin förklaring. Blygsamhet var knappast en karaktär som utmärkte henne i andra sammanhang, men möjligen lade hon själv en gräns mellan att leverera kunskap och rön till andra och att skriva i eget namn. Även om knappast någon skulle ha uppfattat en artikel av hennes hand som förhävelse, så tyder hennes val av arbetssätt och kontakter på någon form av motstånd från hennes sida. I stället väljer hon att synas genom andra eller genom ett värdinneskap vid Grönsöö. Hon upplät Grönsöö vid ett flertal tillfällen som centrum för utflykter och möten, och dessemellan besökte ett stort antal pomologiskt verksamma människor hennes odlingar. Då kunde hon vara en fullständigt självklar medelpunkt och ciceron i den egna verksamheten.

---

[485] Se förteckning i *SPF:s Årsskrift* 1913, s. 216f.
[486] Brev i kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården G 28. Grönsöö gårdsarkiv.
[487] *Idun* (1937) s. 6-7, 17-19.

I *Iduns* artikel presenteras Grönsöö med både barn och barnbarn närvarande. Sondottern Brita von Ehrenheim, uppflugen i ett träd och omgiven av vackraste äppelblom, pryder hela tidningsomslaget. Tidningens karaktär, intervjutiden i äppelblomstid och barnens närvaro ger intrycket att Grönsöös fruktodling vid denna tidpunkt inte längre bara är en rationell odlingsverksamhet, utan en familjeangelägenhet och en viktig del i förmedlingen av Grönsöös rykte som en vacker och välbevarad herrgårdsmiljö.

Bara något år senare, i 1938 års utgåva av *SPF:s Årsskrift*, fick Alice von Ehrenheim en längre presentation i samband med att hon tilldelats Kungliga Patriotiska Sällskapets guldmedalj ”för förtjänster om trädgårdsodling”. Utnämningen hade föregåtts av beslut i SPF:s styrelse. Medaljen överräcktes i samband med hennes 80-årsdag, som firades på Grönsöö. SPF:s representant, baron Sven Hermelin, fick uppdraget att infinna sig och överräcka utmärkelsen tillsammans med en textad adress. Adressen talade om hennes föregångsarbete inom svensk fruktodling, och avslutades med föreningens ”synnerliga aktning och tacksamhet”.

I SPF:s presentation av arrangemanget beskrivs hur Alice von Ehrenheim från början då hon kom till Grönsöö fick en stor och anrik trädgård med många fruktträd, men att denna odling inte alls motsvarade nyare tiders uppfattning om fruktodling. Genom Alice von Ehrenheims arbete förändrades Grönsöös gamla fruktodlingar till en av landets bästa och mest lönsamma. Detta hade hon uppnått genom att ersätta äldre mindre bra träd med nya, genom att göra hela nyplanteringar, genom att införa rationella odlingsmetoder och genom att på ett bra sätt skörda och sälja frukterna. Allt detta hade skett under en lång tid och under tålmodigt arbete. Här påpekas att hon lärt genom egen erfarenhet, och att hon varit generös med att dela med sig av vad hon noterat. Möjligen fanns andra som varit snålare med sina upptäckter, att döma av det uppskattande omdömet om Alice von Ehrenheim, att ”ingenting har varit mera främmande för henne än att för andra vilja hemlighålla sina rön”.

Den erfarenhetsbaserade kunskapen

Den långa och egna praktiska erfarenheten gav Alice von Ehrenheim trygghet att föra fram uppgifter om frukten och odlingarna även om det svor mot en annan och rådande uppfattning. Ett exempel som tas upp i SPF:s artikel, är Alices goda erfarenheter av äppelsorten ’Gravensteiner’, vilken hon med egna ekonomiska siffror alltså varmt kunde förorda för yrkesodling, trots att den motsatta uppfattningen rådde. Vidare anges, att knappt någon författare inom fruktträdsodling de senaste decennierna lär ha missat att ta del

av uppgifter och provfrukter från Grönsöö. Eftersom antalet fruktsorter som odlades var så stort, fanns också stora möjligheter att lära.

Genom att redan från allra första början bli medlem i SPF, och därefter ofta delta i dess sammanträden och arbetsuppgifter, hade Alice von Ehrenheim uppnått välförtjänt gott rykte.[488] Hennes deltagande i sammanträdena skymtar då man i SPF:s årsskrift valt att referera de diskuterade frågorna genom att citera hela diskussionen med de talandes namn och ordagrant återgivande av vars och ens inlägg.[489]

SPF:s mångåriga strävan att med statligt stöd få anlägga en försöksanläggning med en försöksledare var ett centralt och återkommande diskussionsämne. Försöksverksamhet bedrevs visserligen vid flera anstalter såsom Centralanstaltens entomologiska och botaniska avdelningar, Experimentalfältet, Adelsnäs och Alnarps trädgårdsavdelningar, men SPF:s mål var nu att i egen regi kunna bedriva enhetliga och långsiktiga försök, där frågor som främst rörde fruktodlingens ekonomi skulle prioriteras. I väntan på att kunna realisera planerna påbörjade man en del försök förlagda vid landets större fruktodlingar.

Odlingsförsök

Grönsöö och Alice von Ehrenheim var från och med 1910 delaktiga i försök med gödsling och besprutning; i planen ingick även gallringsförsök. Gripsholm och Helmershus var andra försöksodlingar som var med från första början. Ytterligare ett stort antal svenska anläggningar kom att ingå med tiden. Igångsättandet av projektet finansierades av en frivillig insamling, till vilken Alice von Ehrenheim bidrog. Kungliga Landtbruksakademien bidrog med en större andel. Den största posten var två års lön för försöksledaren, som från början var docent Thorild Wulff. Denne ansåg dock redan efter ett trekvarts års anställning att problemen och ambitionerna var så stora, att han inte kunde fullfölja uppdraget. Detta övertogs då i stället av SPF:s sekreterare, tillika föreståndare för Alnarps trädgårdsskola, Carl G. Dahl. Denne fick sällskap av en försöksassistent, Nils Sonesson.[490]

När gödslingsförsöken avslutades 1918 konstaterade Nils Sonesson och M. G. Stålfelt i en artikel att man på praktisk grund sett svårigheterna med att tvingas förlägga försöksverksamhet utspritt på privatpersoners anläggningar. Vid sammanställningen av försöken noterades hur bristen på

---

[488] Se Carl G. Dahls artikel ”Patriotiska Sällskapets guldmedalj för förtjänster om trädgårdsodling tilldelad Fru Alice von Ehrenheim”, *SPF:s Årsskrift* 1938, s. 113-115.

[489] Se *SPF:s Årsskrift* 1902, s. 66f, 69, där man refererar föreningens diskussion om vissa äpple- och päronsorter i samband med ett sammanträde i Stockholm 15 november 1902.

[490] *Se SPF:s Årsskrift*,1910, s. 32, 79, 112-113, 122-131; *SPF:s Årsskrift*, 1911, s. 14-16.

kontroll, jämförbarhet i siffror och anpassning av trädantal med mera hade grusat mycket av förhoppningarna. Många försök hade fallit ifrån längs vägen. Att över huvud taget tvingas lita på enskilda medlemmars tålamod och deltagande i försöksverksamheten var inte rekommendabelt. Uppgivet meddelar artikelförfattarna avslutningsvis att den enda rimliga vägen fortfarande var såsom man från början sagt, att anlägga en försöksanläggning som i allt var avpassad för ändamålet.[491] Många år senare, 1941, var Nils Sonesson med om att i Kristianstad konstituera ännu en förening med syftet att främja nationell, ekonomisk fruktodling. Föreningens namn var Föreningen för växtförädling av fruktträd. Vid detta tillfälle hade man i Sverige upplevt två mycket kalla vintrar, 1939/1940 och 1940/1941, då en stor andel av fruktträden frös bort ända ner i de sydliga delarna av landet.

Kriget, med dess importsvårigheter, hade också uppenbarat att man i Sverige var storkonsumenter av frukt, vilken rimligen borde och behövde kunna odlas inom landets gränser. I ett upprop som sändes i oktober 1941 från den nybildade föreningen och SPF till Sveriges över 1450 fruktodlareföreningar och deras mer än 85 000 medlemmar, påminde man om att svensk fruktimport årligen hade uppgått till ca 60 miljoner kronor. Eftersom Sverige hade mark och lämpliga odlingsförutsättningar vädjade man nu om föreningarnas ekonomiska årliga stöd för att kunna bedriva det kontinuerliga arbetet vid den anstalt som skulle komma att bli Balsgårds fruktträdsförädlingsanstalt. Förarbetet till detta stora projekt hade pågått sedan 1934. 26 hektar mark var redan inköpt med donationsmedel. Man hoppades nu att Balsgård i Fjelkestad utanför Kristianstad skulle bli för fruktförädlingen vad Svalöv och dess utsädesförening varit under 50 år för lantbrukets och lantbruksväxternas utveckling.[492] När Balsgård byggde upp sin växtförädlingsverksamhet under 1940-talet började en ny era i svensk pomologisk utveckling.

Noteringar och rön

Under åren då man inom SPF verkade för en nationell anstalt för fruktodlingsförsök fortsatte man att främja medlemmarnas samarbete och uppmuntrade dem att dela med sig av egna praktiska rön. I *SPF:s Årsskrift* kan man någon gång mera precist se vilken kunskap Alice von Ehrenheim

[491] Sonesson, Nils och Stålfelt, M. G., i ”Redogörelse för Sveriges Pomologiska Förenings gödslingsförsök med fruktträd”, *SPF:s Årsskrift* 1919, s. 97-128.

[492] Sonesson, Nils i artikeln ”Balsgårds fruktträdsförädlingsanstalt. Ett nytt blad i den svenska fruktodlingens historia. *SPF:s Årsskrift* 1942 s. 5-24.

bidragit med. Exempelvis noteras hennes uppgiftslämnande i Gustaf Linds artikel från 1907 om rönnbärsmalens spridning och skadeverkan i landet.[493]

Uppgifter om provfrukter och deras odling vid Grönsöö finns inte främst i SPF:s artiklar, utan framgår bland annat av breven från Sven Lampa och Carl G. Dahl. Den sistnämnde hade anställts som föreståndare 1910 för Alnarps lantbruksinstitut, där han undervisade i botanik, zoologi, biskötsel, fruktodling på kalljord och fruktkännedom.[494] Han skrev genom åren vänskapliga brev till Alice von Ehrenheim och tackade för provfrukter, ympris, uppgifter och i något fall ett helt plommonträd som hon försett honom med.[495]

Bland de första uppgifterna i *SPF:s Årsskrift* rörande Grönsöö fanns över huvudtaget inte Alice von Ehrenheims odlingar omnämnda. I stället återgavs i *SPF:s Årsskrift* 1901 Grönsöös fruktkatalog från 1796 med en kortare beskrivning av den förmodade upphovsmannen David von Schulzenheim införd året därpå.[496] Katalogen var då drygt hundra år gammal och var redan då en märkvärdighet.

I *SPF:s Årsskrift* 1923 presenteras Grönsöö närmare i Nils Sonessons långa artikel ”En slottsträdgård med anor. Grönsöö i Mälardalen”.[497] Nils Sonesson var vid denna tid årsskriftens redaktör, och hade sannolikt uppmanat Alice von Ehrenheim att inkomma med uppgifterna rörande trädgårdsmästarna. En uppgift som kan ha väckt särskilt intresse är listans notering för åren 1908 och framåt, då ”mera moderna förhållanden” inträdde. Bland annat fick då trädgårdsmästaren förutom bostad, ved, fria trädgårdsprodukter och 4 liter mjölk per dag, även 770 kr kontant per år samt 15 % i provision på bruttoförsäljningssumman. Förut hade provisionssiffran länge legat på 6 %. Från och med 1910 och framåt sänktes provisionssiffran igen, till 10 %.[498]

6.10 Några nedslag i siffror och sortnamn

För att förstå det erkännande och de många utmärkelser som Alice von Ehrenheim fick på pomologins område får man lägga samman flera decenniers ihärdigt arbete. Det långsiktiga arbetet var en av de förklaringar

---

[493] Se artikeln ”Några iakttagelser rörande rönnbärsmalen hösten 1907”, *SPF:s Årsskrift* 1907, s. 73-93. Den här typen av artiklar, som skrevs och publicerades kort efter att odlare lämnat sina uppgifter, byggde på snabba och välvilliga svar från många odlare.

[494] Se Carl G. Dahls *Bidrag till Alnarps Trädgårdars och Alnarps trädgårdsskolas historia* (Lund 1923) s. 3. Särtryck ur *Alnarps Trädgårdsmannaförbunds Matrikel* 1922.

[495] Brev i kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården G 28. Grönsöö gårdsarkiv.

[496] *SPF:s Årsskrift* 1901, s. 95f; 1902, s. 47.

[497] *SPF:s Årsskrift* 1923, s. 1-16.

[498] Se *SPF:s Årsskrift* (1923), s. 39-41.

till hennes framgång, vilket Nils Sonesson lyfter fram i sin artikel ”En slottsträdgård med anor. Grönsöö i Mälardalen” 1923. Syftet med de omfattande odlingarna var att prova vilka sorter som lämpade sig bäst vid Grönsöö utifrån rådande jordmån och klimat. Sonesson, som själv besökte Grönsöö och erhöll förstahandsuppgifter, får anses tillförlitlig gällande siffror och uppgifter om fruktodlingarna, så som de framträder i artikeln.[499]

Sonesson anger 1892 som startår för Alice von Ehrenheims försöksträdgård. Där skall över 200 fruktsorter ha ingått. När Alice kom till Grönsöö 1888 innehöll trädgården 397 fruktträd, vilka utökades till 1500 träd år 1897. Bland dessa fanns 50 körsbärsträd fördelade på 25 sorter. Ett par decennier senare, 1920, hade Alice von Ehrenheim rationellt rensat undan träd och sorter som inte hållit måttet och trädantalet hade då sjunkit till 1000 individer. Redan 1908 eller ännu tidigare hade Alice von Ehrenheim kommit fram till att plommon var det mest lönande fruktslaget på Grönsöö.[500]

Generellt beklagar Sonesson att räntabilitetspapper inte varit tillgängliga för honom, men han höll Alices egna ord om tillfredsställande ekonomi för sanna, och menade att det faktum att hon med startår 1922 påbörjat en helt ny odling på åkermark utanför Stora trädgården var bevis för detta. Denna anläggning uppges av Sonesson ha varit ”till hugfästande av minnet av fruktträdgårdens 300-åriga tillvaro”.[501] Anläggningen kom att gå under namnet Nya trädgården.

Trädantalet i den nya anläggningen var enligt Sonesson 1000. Mot norr löpte en 200 m lång mur att spaljera träden mot.[502] I anläggningen uppfördes också år 1928 ett ouppvärmt stort tomathus som syns på flygbilden från ca 1930. Odlingsbetingelserna var inte optimala. Jorden är i vissa områden mycket lerhaltig och svårodlad. Träden blev också utsatta för kölddrag.

Eftersom Alice von Ehrenheim bedrev odling genom att kontinuerligt nyplantera, ersätta och glesa ur träd, är uppgifterna om trädantal bara momentana. För att ändå i någon mån illustrera fördelning, antal och placering av träden återges en förteckning från gårdsarkivet som visar trädtyper, fruktslag och placering år 1932 (se nedan). Detta år var Alice von Ehrenheim fortfarande aktiv. Odlingarna i Nya trädgården var ett tiotal år gamla, och kordongträden i Lilla trädgården fortfarande i växt.

[499] Sonesson har i sina artiklar om det äldsta Grönsöö uppgett en del felaktiga uppgifter, som delvis beror på användandet av icke trovärdiga äldre källuppgifter, men i fråga om fruktodlingarna som pågick i hans samtid och under hans egen lupp bör vi kunna lita på uppgifterna.

[500] Sonesson 1923, s. 12f.

[501] Sonesson 1923, s. 14.

[502] Ibid.

Krigsvintrarna med den hårda kölden under åren omkring 1940 låg fortfarande i framtiden.

Förteckning över befintliga fruktträd vid Grönsöö den 30/9 1932

	Äpplen				*Päron*			*Körs*	*Plommon*	
	Stam	Dvärg	Spaljé	Kordong	Stam	Dvärg	Spaljé	Stam	Stam	S:a
Lilla trädgården	-	57	-	46	5	-	-	14	42	164
Stora trädgården	432	5	-	-	64	6	-	66	98	671
Nya trädgården	94	130	34	-	-	-	51	73	-	382
S:a	526	192	34	46	69	6	51	153	140	1217
Krusbärsbuskar 128 st.										

Krusbärsbuskarna i ovanstående tabell fanns längs huvudgången i Stora fruktträdgården.

6.11 Ritningarna över fruktodlingarna

I Grönsöö gårdsarkiv finns åtta originalritningar över fruktodlingarna på Alice von Ehrenheims tid. Tre av dem täcker olika sektioner av Stora fruktträdgården. Dessa är uppritade av Alice von Ehrenheims dotter Louise. En mindre ritning, gjord av Alice von Ehtrenheim vid 1900-talets början, visar en körsbärsodling i ett område av Stora fruktträdgården. Två ritningar visar Lilla fruktträdgården; bägge täcker i princip hela Lilla fruktträdgårdens odlingsyta. Den äldre av dessa ritningar är gjord av Alice omkring 1935 och försedd med senare noteringar av Louise. Den nyare ritningen är utförd av Louise. Två ritningar omfattar Nya trädgården. Den ena täcker hela dess odlingsyta och är utförd av Alice omkring 1926. Den andra visar nästan hela ytan och är ritad av Louise, som även antecknat senare tillägg på den äldre ritningen. Ingen ritning är signerad eller exakt daterad, men deras tillkomst framgår av bland annat handstil och årtal på träden.

Samtliga ritningar är arbetsdokument som innehåller många strykningar och ändringar i takt med att träd togs bort och ersattes. Ritningarna över Stora och Lilla trädgården visar en del träd som markerats med ”g” (gammalt). Dessa träd var rimligen planterade före 1888, då Alice kom till Grönsöö. Den tidigaste planteringsnoteringen i Nya trädgården är 1924, då bland annat 100 ’Gravensteiner’ i stamform planterades.

Den senaste noteringen på ritningarna gäller Lilla trädgården, där ett fåtal träd finns noterade för åren 1944, 1945, 1947, 1948 och 1949. Dessa träd planterades alltså efter Alice von Ehrenheims bortgång.

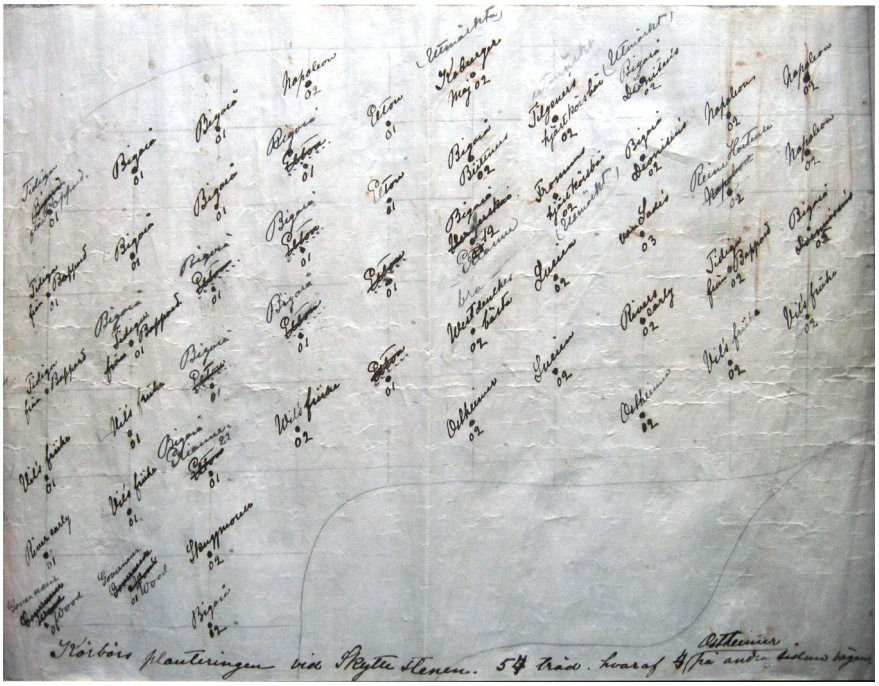

Alice von Ehrenheims ritning över körsbärsplanteringen med många anteckningar från 1900-talets första år. Grönsöö gårdsarkiv. Foto: Anna Tandre.

Sammantaget täcker de åtta ritningarna huvuddelen av odlingarna sådana de såg ut under Alice von Ehrenheims tid. Av den äldre ritningen över Nya trädgården framgår också läge och sortval för hallon samt läge för jordgubbar, sparris och rabarber.

På ritningarna finns sammanlagt 1306 träd markerade, med planteringsdatum mellan 1890 och 1943. Ytterligare några träd har ett svagt synligt men inte läsbart datum; dessa träd har egentligen suddats ut såsom borttagna. De har planterats inom Alices verksamhet, men tagits bort innan de sista noteringarna på ritningarna gjordes. 42 träd är markerade som gamla, det vill säga planterade före Alices tid (år 1888). Ytterligare 71 träd är namngivna men inte datumförsedda, vilket kan vara både gamla och yngre träd.

Med undantag för åren 1891, 1892, 1900, 1909, 1929, 1932, 1936 och 1938 så visar ritningarna att man planterat fruktträd under samtliga år under

Alices levnadstid på Grönsöö. En planteringstopp inföll under åren 1924-1926 då många träd i stamform, dvärgform och spalierform planterades i Nya trädgården. En annan topp inföll under krigsperioden 1939-1943. Många träd frös under 1940-talets början och fick ersättas. Då var Alice von Ehrenheim inte längre aktiv men hennes odlingar drevs då under en tid av dottern Louise med hjälp av trädgårdsmästare.

6.12 Något om sorternas dokumentation

Alice von Ehrenheim provade en mängd sorter inom varje fruktslag (äpple, päron, plommon, körsbär) för att med eget arbete och erfarenhet undersöka vilka sorter som lämpade sig för odling vid Grönsöö. På ritningar och annan dokumentation kan man utläsa uppgifter om hur hon lagt upp experimenten med träden, som enligt tidigare refererad uppgift från Sonesson omfattade över 200 fruktsorter redan före sekelskiftet 1900.

Ritningarna

De bevarade fruktträdsritningarna visas inte så många sorter som 200, vilket Alice von Ehrenheim skall ha haft enligt Sonesson. Ritningarna omfattar sammanlagt ett hundratal sortnamn fördelade på 40 äppelsorter, 16-18 päronsorter, 17-18 plommonsorter och 24 körsbärssorter.

På Alices ritning över Lilla fruktträdgården från ca 1935 framgår hur sortimentet förändrats. Den är utförd i bläck och man kan se hur äldre träd, försedda med planteringsdatum, har strukits och ersatts av nya träd som oftast var av en annan sort. Eftersom denna ritning är relativt fullständig har dess innehåll sammanställts och redovisas i bilaga 5 (Fruktsorter).

Blyertsritningarna över Stora fruktträdgården är mera svårtolkade då äldre träd har suddats ut kontinuerligt. De visar därför i stort vilka sorter som fanns vid tiden då man slutade att ändra ritningarna, i flera fall sent 1930-tal och några år in på 1940-talet.

En av de mest avgörande faktorerna för odlingsresultatet var klimatet. Grönsöö räknas till växtzon II enligt SPF:s zonkarta. På ritningen över Nya trädgården framgår hur flera päronsorter spaljerades längs anläggningens bakre långsida, som ett experiment för att se vad päron med en sådan växtplats kunde ge på dessa breddgrader.

Generellt visar ritningarna hur antalet odlade sorter minskades med åren allteftersom provodlingarna visat vägen mot ett mera selektivt urval. Av de sammanlagt 40 äpplesorter som nämns på ritningarna, är 16 sorter markerade som nyplanterade åren 1939-1943. 'Grågylling', som tillhörde de vanligaste äpplesorterna vid Grönsöö då Alice von Ehrenheim först kom till godset,

tycks ha utrangerats helt. Det diversifierade sortimentet har, precis som tanken var, fått ge vika för de fruktslag och sorter som befunnits fungera bäst. Mot slutet av Alice von Ehrenheims aktiva period, som avslutades omkring 1935, var trenden tydlig. Men ännu mot slutet av denna period prövade Alice von Ehrenheim nya sorter. 1930-talet inleddes till exempel med en ny kalifornisk plommonsort, 'Shiro Early Gold Plum', som några år tidigare väckt stort uppseende på svensk mark. Sorten beställdes till Grönsöö som tvååriga träd direkt från Louisana, USA, via Bohusläns Fruktodlares Länsförening vid Dingle.[503] Dessa planterades i tre exemplar under namnet 'Early Gold' i Lilla fruktträdgården. I Fredrik Nilssons *Odling av frukt och bär* (1958) beskrivs hur 'Shiro' var en av flera diploida amerikanska sorter, som med hjälp av omfattande reklam provades och spreds i slutet av 1800-talet, även i Sverige. De var resultatet av korsningar mellan flera plommonarter. På grund av sina goda egenskaper medtogs 'Shiro' i Nilssons översikt. De stora frukterna med löst, saftigt kött mognade redan i mitten av augusti och trädet blev tidigt bördigt och bar rikt.[504] I Anton Nilssons pomologi (1989) omnämns dock inte sorten.

Bland de senast planterade plommonen på Grönsöö under Alice von Ehrenheims livstid, åren 1940-1943, syns på ritningarna bara 'Victoria', 'Reine Claude d'Oullins', 'Czar' och 'Aprikosplommon' av ospecificerat slag. 1945 planterades tio plommonträd av de tre först nämnda sorterna. 'Victoria' blev huvudsorten också i den senare satsningen på plommon vid Grönsöö. De sista plommonen i Nya trädgården skördades 1977.

För åren 1939-1943 syns bland ritningarnas äppelnoteringarna 'Filippa', 'Cox's Pomona', 'Oranie', 'Signe Tillisch', 'Transparente Blanche', 'Cloetta' och mängder av 'Gravenstein'. Även 'Säfstaholm', 'Gyllenkroks astrakan', 'Ökna vita vintergyllen', 'Melon', 'Åkerö', 'Gul Richard', 'Lobo' och 'Ribston' finns representerade, varav många på dvärgstam. 'Wealthy' finns noterad för årtalet 1942 och är sannolikt bland de senaste sorterna som provades.

När det gäller körsbären vet vi förhållandevis lite om vad Alice von Ehrenheim själv uppfattade som lyckosamt. På hennes körsbärsritning finns noteringar om "bra" och "utmärkta" för vissa sorter. Många träd planterades 1901 och 1902. Hon odlade både surkörsbär, bigarråer och så kallade hjärtkörsbär. Sorternas ursprungsländer var flera, bland dem fanns även Sverige med sorten 'Erianne'. Några körsbärssorter hade funnits länge i

---

[503] Detta avhandlas i två brev till Alice von Ehrenheim från Alban Thorburn, Bohusläns Fruktodlares Länsförening i Dingle, daterade Uddevalla den 21 Januari 1931 samt 1 Februari 1931.

[504] Nilsson 1958, s. 173, 182f.

handeln, medan andra var nyare. Bigarråsorten 'Wils tidiga' bör hon ha varit bland de första i Sverige att prova. Ritningen visar sex träd av sorten planterade 1901 och 1902. Enligt Anton Nilssons *Våra päron-, plommon- och körsbärssorter* (1989) började den spridas i Sverige 1905.[505]

Det är ovisst hur länge körsbärsträden enligt ritningen levde kvar. Inga körsbär för avsalu lär ha odlats efter 1900-talets mitt vid Grönsöö. Eftersom Alice von Ehrenheim främst hade ekonomisk bärighet som mål, så måste skillnad göras mellan gott odlingsresultat i sig självt å ena sidan, och ekonomisk bärighet inkluderande skörd, lagring, packning och försäljning av körsbär å andra sidan. Att själva odlingsresultaten var förvånansvärt goda vet vi genom brev, skrivna av pomolog Carl G. Dahl till Alice von Ehrenheim. Vilka sorter som tillhandahölls i de svenska plantskolorna är en annan sak. Anton Nilsson summerar i sin pomologi några av de undersökningar som gjordes vid skilda tidpunkter rörande plantskolornas utbud och deras mest odlingsvärda sorter. Antalet sorter minskar generellt med tiden, och kompletteras av nyare sorter.[506] Många av de sorter som Alice von Ehrenheim odlade finns knappast att få tag på i svensk handel idag (se bilaga 5, Fruktsorter).

Vid sidan av strävan att ständigt ersätta mindre lämpliga sorter med nytt material, bevarades ändå många enstaka träd av skilda sorter. Ett flertal sorter av samtliga fyra fruktslag förekommer på ritningarna i enstaka eller ett fåtal exemplar. 'Ceciliapäron', 'Augustipäron', 'Larsmässepäron' är noterade en enda gång utan datum i Stora fruktträdgården. 'Grännapäron', 'Jakobs Får' och 'Bonchretien' är likaså noterade i ett enda exemplar och angivna som gamla. I en anteckning om sin barndoms 1930-tal beskriver Ulla von Ehrenheim (1925-2001, Alices äldsta barnbarn) att många äppelsorter i Stora fruktträdgården bara fanns i ett enda exemplar.[507]

---

[505] Nilsson 1989 s. 329.

[506] Nilsso n 1989, s. 305-307.

[507] Ehrenheim, Ulla von, *En blomstervandring i parken och trädgården på Grönsöö i mitten av 1930-talet* (1992). Handskrift. I kartong ULLA VON EHRENHEIM Tab. 11 Minnesanteckningar och klipp, 3. Grönsöö gårdsarkiv.

Exempel på Grönsöös porslinsskyltar för fruktträd. Foto: Anna Tandre 2008.

Ett dokument som kompletterar ritningarna rörande sortvalet är en osignerad och odaterad sammanställning med rubriken ”Grönsöö Trädgårdar. Sorter i trädgården enligt porslins-eticketterna, under Fru Alice von Ehrenheims tid”.[508] Sammanställningen är sannolikt nedtecknad en tid efter Alice von Ehrenheims mest aktiva period som fruktodlare.

”Etiketterna” var ovala porslins-skyltar.[509] Skyltarna hade troligen börjat beställas i ett tidigt skede i Alices odlings-verksamhet eftersom många av dem betecknar fruktsorter som fanns bland de tidigast odlade träden. Skyltarnas antal enligt sammanställningen är 593 stycken, och fördelar sig på 68 äppelsorter, 20 päron, 29 plommon och 15 körsbär. Målet verkar ha varit att i princip förse varje träd med en egen skylt. Samman-ställningen speglar därför i någon mån vilka sorter som var vanligast förekommande.

På Grönsöö finns idag en stor mängd av porslinsskyltarna bevarade. En del av dem har monterats för att vid den årliga äppelmarknaden vid Grönsöö exemplifiera dåtidens fruktsorter. Skyltarnas sortnamn har med ett par undantag god överensstämmelse med ovan nämnda sortsamman-ställning från arkivet. Sortnamnen på ritningarna, de monterade skyltarna samt på sammanställningen över sorter finns återgivna i bilaga 5. (Fruktsorter).

Ytterligare fruktsorter som inte finns på ritningarna, men som odlats, plockats och sålts vid Grönsöö på 1910-talet, finns noterade i trädgårdsmästare Eric Landelius dagbok. Sammantaget visar Grönsöös källor att äpplen dominerar sett till antalet sorter, men att päron, plommon och framför allt körsbär inte kommer särskilt långt efter i antalet provade sorter.

---

[508] Handstilen visar att det sannolikt är sonen Gustaf von Ehrenheim som upprättat sammanställningen. I kartong GRÖNSÖÖ. Handlingar ang. fruktträdgården. G 28. Grönsöö gårdsarkiv.

[509] Den här typen av ovala, liggande porslinsskyltar annonseras under namnet ”Porslins-Etiketter”; se annons från Rörstrand i *SPF:s Årsskrift* 1912, kvartalshäfte 3.

6.13 Omvärldens beskrivningar och omdömen

Ingen artikel eller beskrivning rörande Alice von Ehrenheims odlingar lyfter fram allt om hennes metod och synsätt, men sammantaget visar materialet om henne hur självständigt hon arbetade genom att inhämta kunskap och prova sig fram.

Nils Sonesson refererade en del ekonomiska siffror rörande Grönsöös fruktodlingar i sin artikel ”En slottsträdgård med anor. Grönsöö i Mälardalen” (1923), enligt vilken Alice von Ehrenheim själv meddelat att hennes odlingar i hög grad var lönsamma. År 1913 såldes äpplen, päron, plommon och bigarråer för ett värde av över 5000 kronor.[510] Sonesson beskriver också de metoder och åtgärder i Alice von Ehrenheims verksamhet som bidrog till det lyckosamma resultatet. Hennes observationsförmåga betecknas som anmärkningsvärd – inget undgick Alices öga, menade Sonesson. Iakttagelser i fruktträdgården hade till exempel lett till intressanta noteringar i fråga om skadedjur, vilket visas av brev från Sven Lampa, delvis citerade i Sonesson.[511]

Hon hade också en envishet som bar henne över inledande svårigheter, vilket exemplifieras av Sonesson med en historia om en ny fruktpackningsmetod som inledningsvis misslyckades, men som med tiden slog väl ut. I själva packningsarbetet deltog Alice i så stor omfattning att Sonesson särskilt berömmer detta:[512]

> Jag skulle mycket misstaga mig, om icke hon f. n. är den kvinna i landet, som personligen packat det största antalet fruktlådor med för hennes fruktodlingsekonomi utomordentligt resultat.

Alice von Ehrenheim rationella bedömning och utsortering av frukten krävde enligt Sonesson ”klok ekonomisk beräkning, gott omdöme och ingen utpräglad hjärtnupenhet”. Mitt i vad som ser ut att vara ett långsamt, planenligt och tålmodigt arbete bland träden framträder också vad som idag brukar kallas entreprenörsanda. Sonesson ger ord även åt detta:[513]

> Fru von E. är den verkliga föregångskvinnan på fruktodlingens område här i landet. Hon har aldrig väntat på lämpliga ögonblick, hon har själv skapat sig dem och sålunda icke avvaktat resultaten av andras misstag och aldrig varit rädd att pröva sig fram, när förslag gjorts till åtgärder, som synts vara till gagn för fruktodlingens räntabilitet.

---

[510] Sonesson 1923, s. 14.
[511] Sonesson 1923, s. 16. Breven är bevarade i Grönsöö gårdsarkiv.
[512] Sonesson 1923, s. 15f.
[513] Sonesson 1923, s. 13ff.

Alice von Ehrenheim (t. v.) och dottern Harriet packar frukt i packutrymmet i trädgårdsmästarebostadens orangeridel ca 1923. Foto taget inför Nils Sonesson artikel ”En slottsträdgård med anor. Grönsöö i Mälardalen” i *SPF:s Årsskrift* 1923. Foto i Grönsöö gårdsarkiv.

Sammanfattningsvis, utifrån arkivstudier och exempelvis Nils Sonessons beskrivningar av Alices gärning, framträder en person som intresserade sig för allt som hade med marken, trädens skötsel, sjukdomsbekämpning, sortval, gallring, plockning, lagringssätt och transport att göra.

Arbetssätt – några exempel

Redan då Sveriges Pomologiska Förening bildades 1900 var ett av de tre stora målen att arbeta för att samla in och sprida kunskap om vilka fruktsorter som lämpade sig bäst för respektive område i Sverige. Gustaf Lind beskrev i *SPF:s Årsskrift* 1902 under rubriken ”Förslag till fruktlistor, länsvis ordnade” hur man omgående hade skickat skrivelser till trädgårdssällskap, pomologiska föreningens ombud, länsträdgårdsmästare och framstående fruktodlare för att hämta upplysningar om deras uppfattning om de bästa fruktsorterna för just deras område.[514] Med hjälp av inkomna svar kunde man relativt snabbt producera en första lista på lämpliga sorter för landets olika delar.

[514] *SPF:s Årsskrift* 1902, s. 96–103.

Arbetet att utifrån regionala skillnader anpassa fruktodlingen till varje landsändas fördel fortgick i decennier. Allteftersom nya fruktsorter och nya tekniker kom odlarna till del, så förändrades också möjligheterna till avkastning. Det är just i denna iakttagande del av arbetet som Alice von Ehrenheim under många år kunde leverera rön, funderingar och frukter av mycket hög klass. I september 1930 anordnades en trädgårdsutställning och tävling i Stockholm, där man arbetade pedagogiskt och intresseväckande med stora färglagda kartor över varje län och zonangivelser för de olika länen och deras utställda frukter.[515] Syftet var att tydligt visa hur frukt från fem olika odlingszoner kunde se ut. Samtliga landets 26 hushållningssällskap var representerade med varsin utställning. Antalet fruktträd per hundra invånare i varje län angavs; Gotland hade den högsta tätheten, följt av Kristianstads län och Stockholms län, själva staden frånräknad. Man konstaterade till sin förvåning att södra Sverige detta år inte hade kunnat leverera de bästa frukterna. I stället hade en tidig vår, med efterföljande intensiv sommarvärme, gett Mälardalens och länen närmast söderut de bäst utvecklade frukterna.

För kategorin packad frukt fick Alice von Ehrenheim stor silvermedalj, och därtill delade man ut ett specialpris – guldmedalj – till henne och en trädgårdskonsulent i Västervik för deras ”synnerligen framgångsrika bemödanden om trädgårdsskötselns utveckling”. Alice hade också från Grönsöö levererat flertalet frukter som representerade SPF:s utställning med frukter från zon II. För zon I kom frukterna från Alnarps trädgårdar och för de norra länen levererades frukt via deras trädgårdskonsulenter. Sammantaget kunde man i referatet från den lyckade trädgårdsutställningen konstatera att dessa vackra frukter förvisso gynnats av 1930 års fina växtsäsong, men att de också var en produkt av fruktodlarnas ökade kunnighet. Den svenska skörden hade nu på allvar kunnat tränga undan utländsk import. Referatet avslutades med konstaterandet att om bara Sverige kunde få en lika god skörd varje år, så vore organisationen av den svenska frukthandeln så mycket lättare.[516]

6.14 Utvecklingen fram till idag

Nyodlingar med äpple och plommon gjordes 1979, 1981 och 1991 i Majhagen samt mellan Majhagen och ladugården. Uppgifter om 1900-talets

[515] *SPF:s Årsskrift* 1930, s. 158-165.
[516] Ibid.

fruktodlingar i det följande avsnittet har meddelats av Carl Gustaf och Jacob von Ehrenheim och finns delvis dokumenterat i skisser.[517]

De äldre odlingarnas utveckling i sen tid

I Nordiska museets fotosamling från 1920- och 1930-talen ingår ett flertal fotografier från Stora fruktträdgården. Där syns fruktträd av märkbart olika storlek och ålder, varibland det enorma päronträdet ”Jacobs får” utmärkte sig. 1971 höggs samtliga kvarvarande träd för att röja plats för en omfattande nyplantering. Föryngringsmaterialet togs av de befintliga träden, och 1195 nya träd okulerades på A2-grundstammar för odling av kronträd. De sattes i 3 x 5 meters förband och fördelade sig på sorterna ’Åkerö’, ’Röd melba’, ’Röd Gravensteiner’, ’Grön Gravensteiner’, ’Oranie’, ’Transparente Blanche’, ’Signe Tillish’ och ’Lobo’. De glesades så småningom till antalet med ungefär hälften.

Ca 1998-1999 påbörjades en ny föryngringsomgång som successivt fortsattes med ett antal rader i omgångar. Kronträden är nu ersatta av en svagväxande rysk B9-stam, där träden spaljeras på tråd och förses med mellanliggande stödstolpar i raderna. Jordytan under och mellan träden är gräsbevuxen. Träden fördelar sig på ca 250 ’Röd Gravensteiner’, ca 450 ’Åkerö’, ca 350 ’Lobo’, ca 300 ’Aroma’, ca 350 ’Discovery’, enstaka ’Grönsöäpple’ och några numera borttagna ’Höstdessert’.

[517] Muntligt meddelande 18 december 2007 i första hand, en del uppgifter underhand. Skisser utförda av Carl Gustaf von Ehrenheim ”Plommonplanteringen på Sibirien, Planterad -79 och -81”, ”Nya trädgården S. delen v. 1975” samt ”Stora trädgården” [1971]. Grönsöö gårdsarkiv.

Foto till vänster: Stora fruktträdgården ca 1930. Bild ur Nordiska museets fotosamling. Foto: Märta Claréus. Grönsöö gårdsarkiv.

Nedan:
Stora fruktträdgården 14 maj 2008.
Foto: Anna Tandre.

Fruktskörd ca 1922. Alice von Ehrenheim vid kärran. Foto i Grönsöö gårdsarkiv.

Fruktplockning i Stora fruktträdgården 1993. Jacob von Ehrenheim och Ingrid Krantz vid traktorn. Foto: Elisabet (Bessan) von Ehrenheim.

Fruktodlingen i Stora trädgården bedrivs med undantag av enstaka träd av exempelvis sorten 'Grönsöäpple' som en rationell odling. Äpplena säljs i Stockholm. Förtjänsten är blygsam och ur ekonomisk synpunkt skulle en nedläggning av odlingen lätt kunna försvaras. På grund av andra skäl drivs den vidare i samma anda som under Alice von Ehrenheims tid. Det innebär att trädens kondition, avkastning och säljbarhet avgör sortval, underlag och planteringstid.

Staketet kring Stora fruktträdgården har satts upp i relativt sen tid, troligen efter 1954. Två järngrindar som sattes upp i ett tidigt skede ersattes så småningom av trägrindar efter att en hoppande älg på väg in i fruktodlingen spetsats på järngrindarna. Stora mittgången hade tidigare en brunn i mittsektionen. Från entrén och fram till och med brunnen fanns under 1900-talets första decennier prydnadsblommor såsom pioner utmed gången samt krusbärsbuskar. Dessa är numera borttagna.

Stora fruktträdgårdens äppleodling 15 september 2008. Foto: Anna Tandre.

Lilla trädgårdens utveckling

Medan Stora fruktträdgården kontinuerligt varit mer eller mindre fullplanterad och hela tiden följt rådande uppfattning om rationell fruktträdsodling, har Lilla trädgården genomgått en utveckling som är typisk för det sena 1900-talets herrgårdsplanteringar, med glesnande led bland träden.

Äldre träd har fått stå kvar så länge de varit i någorlunda god kondition, och ett fåtal träd har nyplanterats vid skilda tillfällen.

Lilla trädgården är till sina yttre gränser i huvudsak oförändrad från den Schulzenheimska tiden enligt jämförelse med kartan 1793/1795. Under de senaste fyrtio-femtio åren har dock strukturen och innehållet förenklats kraftigt. Trädantalet har med tiden reducerats och består idag av 23 träd, som på avstånd fortfarande ger intrycket av en fruktodling. Träden fördelar sig på 15 äppelträd, 3 päronträd, 2 plommonträd och 3 bigarråträd. Sortnamnen framgår enligt förteckningen nedan. Trädens läge och ungefärliga kronstorlek har markerats mot en bakgrund av Alice von Ehrenheims ritning över Lilla trädgården från ca 1935, se figur.

Syskonen Gustaf, Louise och Harriet von Ehrenheim i Lilla fruktträdgården, omkring 1923. En perennrabatt skymtar till höger och till vänster bakom Gustaf ses kordongträd med en bård av bellis. Foto i Grönsöö gårdsarkiv.

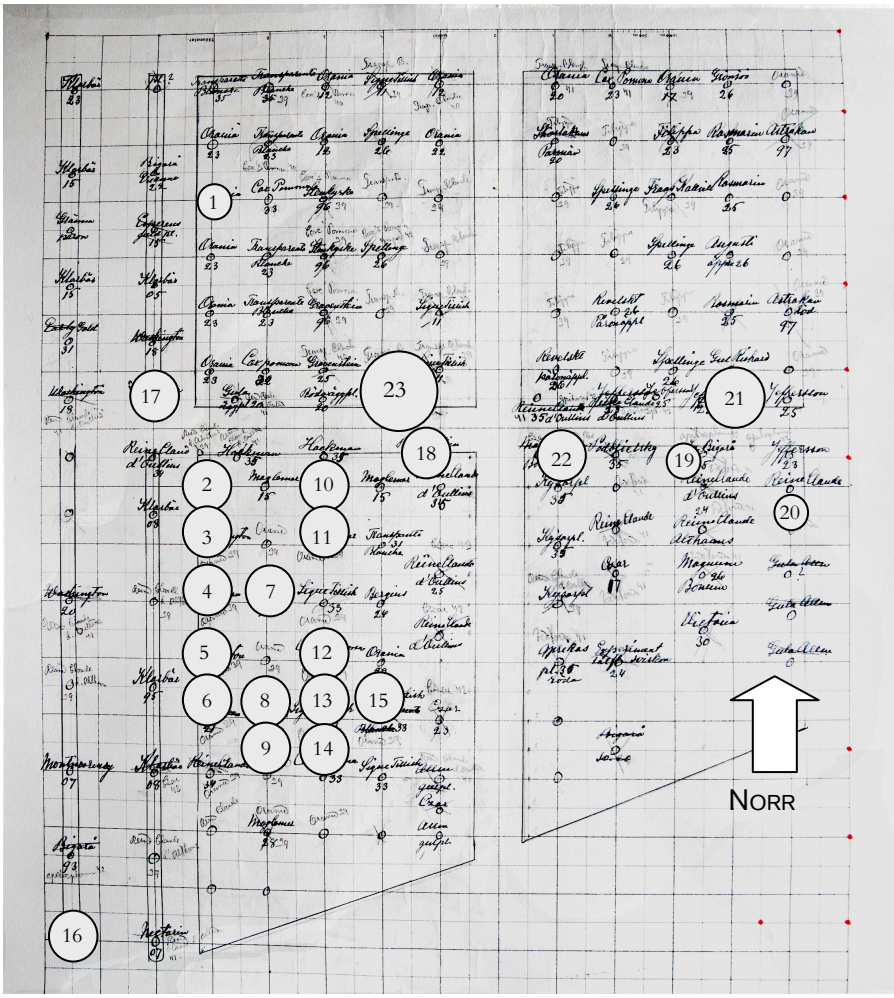

Alice von Ehrenheims ritning över Lilla fruktträdgården. (ca 1935) med tillägg av markeringar för befintliga fruktträd.

1 = Melon,
2 = Cloetta/Särsö,
3-6 = Oranie
7 = Filippa med ympad gren av Grönsöäpple
8 = Oranie
9 = Cox Pomona
10-13 = Oranie
14 = Cox Pomona
15 = Oranie
16 = päron oid.
17 = Gråpäron
18 = päron, oid.
19 = Czar
20 = Victoria
21-23 = Allmän Gulröd Bigarrå

Inget av de träd som enligt Alice von Ehrenheims ritning planterades under 1800-talets sista år eller 1900-talets första decennier finns kvar. De nuvarande träden är antingen yngre eller planterade före Alices tid.

Samtliga nuvarande äppelträd växer på svagväxande underlag och är relatit småvuxna. Deras stamomkrets nedanför förgreningen varierar mellan 39 och 68 cm. Krondiametrarna är i spannet 4-4,5 meter och avståndet mellan träden inom varje rad är ca 3,5 meter. Deras ålder varierar. Ett av träden hyser mistlar.

De tre päronträden är av okänd ålder men inget träd är ungt. Inget av dem närmar sig storleken på det gamla borttagna trädet 'Jacobs päronträd'. Deras stamomfång är inom spannet 177-194 cm. Två av dem, gråpäronet och det träd som förr sannolikt felaktigt uppges vara en Bonchretien, är på Louise von Ehrenheims ritning markerade med bokstaven "g.", alltså gammalt. Dessa två träd saknar planteringsdatum redan på Alice von Ehrenheims ritning och är med största sannolikhet planterade innan 1888.

Det tredje kvarstående päronet, som av Anton Nilsson har bedömts vara ett sannolikt 'Lundströms Bonchretien', är endast markerat som "Päron" på både Alices och Louises ritningar. Trädet var sannolikt gammalt vid tillfället och oidentifierat[518]. Grönsöö har nu alltså 2-3 päronträd som är planterade under 1800-talets andra hälft eller tidigare, och som därmed är länken till de äldre fruktodlingarna. Ett tredje päron, av sorten Grännapäron, är också markerat med "g." på Louises ritning. Det är dock borttaget sedan flera decennier tillbaka.

Plommonträdet av sorten 'Czar' är något decennium gammalt, medan Viktoriaplommonet är äldre. Det senare är litet, bara ca 3 meter i krondiameter, men stammen ger ett åldrat intryck. Det tros vara samma trädindivid som på Louises ritning är markerat som 'Victoria' [utan uppgift om planteringsdatum].

De tre bigarråträden är av sorten 'Allmän Gulröd Bigarrå'. De förefaller vara i god växt. Träden införskaffades av Carl Gustaf von Ehrenheim till de tre sönerna. Den yngste i trion föddes 1959, och träden planterades strax därefter. Samtliga träd är relativt storvuxna, där det största trädets krondiameter överstiger 10 meter och har en stamomkrets på ca 190 cm nedanför grenfördelningen.

---

[518] Sorten var sannolikt ej identifierad på A.v.E:s tid, på ritningen är trädet markerat som "Päron". A. Nilsson sortbestämde frukten omkring 1990, då sorten bedömdes vara en trolig 'Lundströms Bonchretien', enligt muntligt sedermera nedtecknat meddelande från A. Nilsson. Bedömningen är dock tveksam; päronen bedömdes av pomolog Rolf Eskilsson med kollegor 2007, då de ej befanns vara av sorten 'Lundströms Bonchretien' utan av okänd sort. För vidare referens, se särskilt avsnitt om päron i slutet av detta kapitel.

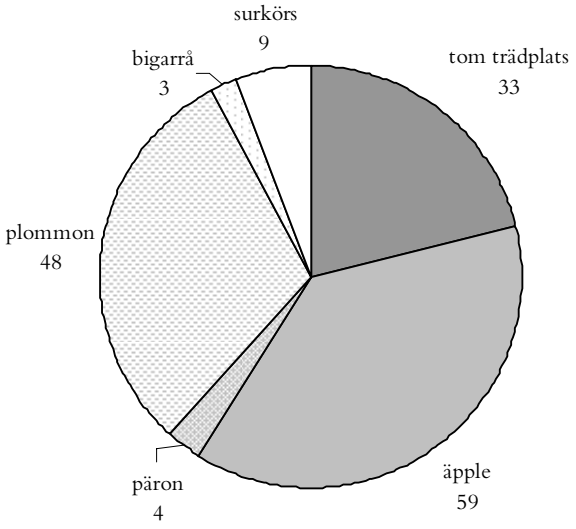

Fördelning av Lilla fruktträdgårdens fruktslag vid 1930-talets slut. 123 träd.

Alice von Ehrenheims ritning visar att Lilla frukträdgården till största delen bestod av äpplen och plommon fördelade på 19 äppelsorter och 15-20 plommonsorter. Denna diversifiering i sortimentet hos framför allt äpplena och plommonen kan jämföras med dagens trädbestånd, där 15 äppelträd fördelar sig på 6 sorter, 3 päronträd på tre sorter, två plommonträd på två sorter ('Victoria' och 'Czar') samt tre bigarråträd av sorten 'Allmän Gulröd Bigarrå'. Resten av ytan, motsvarande ca 133 trädplatser, är tomma (jämför diagrammen som visar fördelning mellan fruktslag och tomma trädplatser vid 1930-talets slut och år 2008).

Att träd som gått ur tiden inte ersätts, alternativt ersätts med modernare sorter, är en vanlig utveckling i Sverige vid 1900-talets mitt och framåt. På Grönsöö började förenklingen i sortimentet på 1940-talet. Det visar Louise von Ehrenheims ritning från ca 1949, där enstaka ovanligare fruktsorter från Alice von Ehrenheims tid systematiskt från och med 1930-talets slut har ersatts med ett fåtal sorter såsom 'Oranie', 'Cox Pomona' och 'Transparente Blanche' bland äpplena, medan plommonen nästan enbart förnyades med 'Victoria', 'Czar', 'Reine Claude d'Oullins' och Reine Claude d'Althans'.

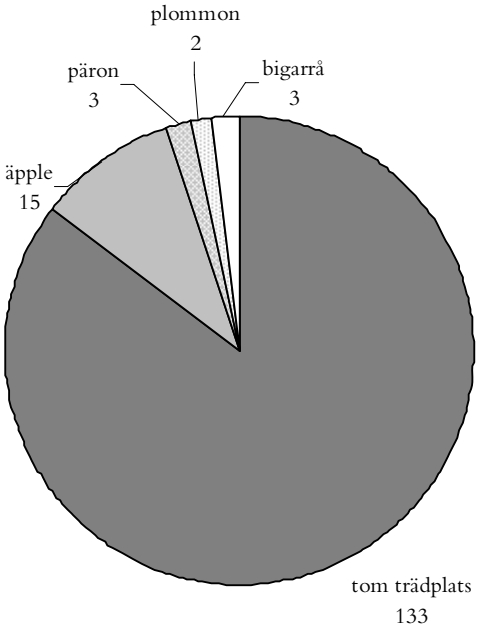

Fördelning av Lilla fruktträdgårdens fruktslag idag (2008), 23 träd.

Sett ur skördesynpunkt är denna utveckling väntad. Inte minst hos plommonen innebar inriktningen mot de ovan nämnda sorterna en säkrare skörd, fördelad på några få sorter med fina smakegenskaper och ofta riklig skörd. Därmed försvann dock en hel del smakupplevelser kopplade till numera så gott som okända eller bortglömda plommonsorter. Den goda sorten 'Kejsarplommon' till exempel, som stort, rött och sött försvann från Grönsöö någon gång efter Alice von Ehrenheims tid. Dess försvinnande kanske mest berodde på den klena bördigheten. Få men goda minns Alice von Ehrenheims barnbarn Carl Gustaf dem, och det är också så de beskrivs i Carl G. Dahls *Pomologi* del II*, päron och plommon* (1943), åtminstone vad gäller de yngre träden.[519]

Lagringsmöjligheter, transportsystemen och avkastningen per träd är några av de egenskaper som var betydelsefulla för avsättningen och lönsamheten i svenska fruktodlingar. Redan när SPF bildades var konkurrensen från utlandet en viktig del i den propagandaartade utveckling

[519] Ehrenheim, Carl Gustaf von, muntligt meddelande 10 oktober 2006; Dahl (1943) s. 324.

som svensk fruktodling stod under i några decennier framåt. Det var inte bara odlingsklimatet, trädkvalitet och enskilda främmande fruktsorter som diskuterades, utan också nya lagrings- och transportmöjligheter. I SPF:s Årsskrift 1901 publicerades en utländsk artikel av William Taylor, assisterande pomolog i Förenta Staternas jordbruksdepartement. Artikeln redovisar nyare rön om frukters förvaring i rum med artificiell kylning och om kyllagring i tågtransporter och lyckosamma frukttransporter med ångare som gick över haven från Australien och USA till London.[520] Konservindustrin var en svår konkurrent rörande exotiska frukter, och Sverige var tvunget att skärpa sina kunskaper och sin propaganda för att stå sig i konkurrensen. När dessutom flygtransporter från och med början av 1950-talet snabbt kunde frakta ömtålig frukt mellan länder så ökade konkurrensen ännu mera för svenska frukt- och blomsterodlare. För Grönsöös del hade svårigheterna börjat något tidigare i och med att den regelbundna båtturen mellan Enköping och Stockholm slutade gå. Ännu längre tillbaka i tiden, under statsrådet Pehr von Ehrenheims tid, hade man haft egen ”skuta” där frukt lastad i tunnor fraktades från Grönsöö till Stockholm. Nu återstod istället landsvägstransport. Grönsöö som sjöledes ligger bra till, men är avlägset från landhåll, fick ökade transportkostnader.

De nyare odlingarnas utveckling i sen tid

1979 och 1981 anlades en helt ny plommonodling med plats för 330 träd mellan Majhagen och ladugården. Platsen går under det sedan gammalt använda namnet ”Sibirien”. Träden var friväxande i 4 x 4 meters förband och fördelade sig sortmässigt på 276 ’Victoria’, 52 ’Opal’ och 2 ’Emil’. ’Opal’ dog i ett tidigt skede på grund av dålig härdighet. ’Victoria’ odlades för avsalu fram till år 2003, då de sista träden höggs på grund av dålig lönsamhet.

1991 planterades 3000 nya äppelträd i Majhagen som ligger i nära anslutning till parkområdet. De odlas på grundstam MM 106 och M 26. De är friväxande med en stolpe som stöd och de står i 4 x 1 ½ meters förband. Sorterna är ’Signe Tillisch’, ’Lobo’, ’Ingrid Marie’ och ’Aroma’. Träden är med få undantag kvar idag 2008.

Fruktodlingens fortsatta historia vid Grönsöö

Av de fruktträdsindivider som planterades under Alice von Ehrenheims tid återstår bara ett fåtal träd i Lilla trädgården. Som verksamhet bedrivs fruktodlingen däremot vidare i obruten kontinuitet såsom beskrivits i

[520] Artikel ”Om frukters förvaring i rum med artificiell afkylning”, i *SPF:s Årsskrift* 1901 s. 85-87.

tidigare kapitel. Ur rationell synpunkt hade fruktodlingen lika gärna kunnat läggas ned, på samma sätt som vid det stora flertalet gods i närheten. Men vid Grönsöö har viljan hela tiden funnits att försöka driva det vidare i modern tid. Carl Gustaf von Ehrenheim, sonson till Alice von Ehrenheim, har berättat stoffet i det följande avsnittet, som skildrar det senaste halvseklets arbete med att föra odlingstraditionerna vidare vid Grönsöö.[521]

Svårigheterna att få avsättning på frukten fanns i konkurrensen från utlandet och i de förändrade transportmöjligheterna. För Grönsöös del blev nedläggningen av den regelbundna båttrafiken mellan Stockholm och Enköping kännbar. Mälarbåten Ena II för passagerare och last mellan Stockholm och Enköping slutade att gå 1945. En lastskuta fortsatte att gå mellan Enköping och huvudstaden fram till 1946. Därefter måste Grönsöös frukt och grönsaker transporteras med en lastbil, som åkte runt till olika gårdar och hämtade upp varor. Lastbilen kunde dock inte gå lika ofta som båtarna och därmed blev avsättningen av bär, till exempel vinbär, svår eller omöjlig eftersom dessa inte tålde längre tids lagring. Grönsaker som bönor gick däremot bättre. En annan svårighet med lastbilsförfarandet var returfrakterna av tomma packlådor, som var nödvändig men svår att få kontinuitet på med lastbil. När långvägstransporter och flygtrafiken utvecklats mellan länder och hela kontinenter på 1960-talet och framåt upplevde de svenska fruktodlarna stark konkurrens av billig frukt. Vaxade och därmed hållbara äpplen från Sydafrika och lastbilar packade med persikor från Rumänien med ett kilopris på en krona satte press på de svenska odlarna.

På Grönsöö funderade man under slutet av 1960-talet på två alternativ för att kunna överleva som odlare; antingen kunde man komplettera fruktodlingen med en ökad frilandsodling av exempelvis västeråsgurka, eller så skulle man satsa på och utveckla enbart fruktodlingen med äpple och plommon. Det blev det senare alternativet, och 1971 nyplanterades hela Stora fruktträdgården. Träden okulerades till stor del med eget material, såsom Åkerö och grön Gravensteiner. Den nya sorten röd, kanadensisk Gravensteiner köptes från Balsgård. Under ett par årtionden innan detta hade en mängd sammanslutningar och föreningar bildats i syfte att utveckla den svenska fruktodlingen. Under Svenska Yrkesodlares Riksförbund (SYR) bildades en mellansvensk regionsavdelning och förening med namnet Mälardalens fruktodlare, där Carl Gustaf von Ehrenheim var ordförande en tid. Grönsöö klarade sig relativt bra i jämförelse med många andra näraliggande anläggningar. SYR:s heltidsanställde danske konsulent Hans

[521] Ehrenheim, Carl Gustaf von, muntligt meddelande 5 mars 2008.

Christian Madsen besökte Grönsöö och inspekterade de då relativt högvuxna fruktträden, och föreslog omgående en radikal beskärningsåtgärd som i princip gick ut på att skära ner träden till högst fyra meters höjd. Åtgärden genomfördes och slog väl ut. En senare arbetseffektivitetsbedömning vid Grönsöö visade att man då uppnådde lika hög effektivitet i fruktodlingen som vid skånska anläggningar.

Ekerö utanför Stockholm var vid 1900-talets mitt och framåt ett centrum för Mälardalens odling, där man både odlade frukt på friland och prydnadsväxter under glas. När man med billiga flygtransporter från utlandet kunde leverera fräscha snittblommor fick Ekerö konkurrensproblem på den delen av odlingarna, samtidigt som det goda läget hade drivit upp Ekerös tomtvärde markant. Gripsholms berömda fruktodlingar avvecklades, liksom Aspös välskötta fruktodling mellan Enköping och Strängnäs. Mälsåker höll kvar sin odling relativt länge, kanske mest beroende på att fruktgrossisten Notander köpte Mälsåker på 1950-talet. Idag återstår i Grönsöös närhet fruktodlingen vid Säby i Veckholm. Många mindre fruktodlare i Mälarregionen avvecklade verksamheten på grund av svårigheter att försälja frukten i Stockholm. Förflyttningen från Klarahallen till Årstahallarna var ett led i den problematiken. Carl Gustaf von Ehrenheim var med och bildade en kooperativ förening med syfte att underlätta fruktförsäljning i grossistledet, men projektet förblev svårt. Regionalt sett höll Vätternbygdens fruktodlare ut förhållandevis länge, men i övrigt har fruktodlingen under de sista årtiondena förskjutits alltmera åt Skåneregionen. Medan Mälardalens fruktodlare kämpade med transport- och avsalumöjligheterna kunde Helsingborgs- och Kiviksområdet samarbeta och uppföra så kallade packerier, alltså lokaler dit man körde frukten för ompackning. En märkbar lättnad för Grönsöö skedde från och med tiden kring 1990, då Konsum under flera års tid marknadsförde sig som försäljare av närodlad frukt, vilket gav bättre betalt än på länge under cirka 10 års tid.

Sammantaget är Grönsöös fruktodling med sin långa obrutna historia unik. Under hela 1900-talet har den varit föremål för kraftansträngningar i syfte att få den att bära frukt av hög kvalitet. Grönsöös vidmakthållande av den långa fruktodlartraditionen har inte varit problemfri, men verksamheten fortgår ännu 2008, och inga planer finns på avveckling.

6.15 Några frukter i ord och bild med särskild Grönsöö-anknytning

I detta avsnitt skall några nedslag göras kring ett antal frukter och bär med särskild anknytning till Grönsöö, företrädesvis under Alice von Ehrenheims

tid. En del av dem återfinns i ord och bild i pomologisk litteratur efter att pomologer som Alexandra Smirnoff, Carl G. Dahl och Gustaf Lind besökt Grönsöö och genom Alice von Ehrenheims åtgärder fått tillgång till uppgifter, ympkvisar och frukter.

'Grönsöäpple' – en ryss eller en svensk?

Sedan sekelskiftet 1900 har Grönsöös ”egen” äppelsort med namnet 'Grönsöäpple' varit känd och beskriven i ett flertal skrifter och böcker. Eftersom pomologiskt arbete vid denna tid ofta rörde sorternas ursprung och användbarhet kan sorten 'Grönsöäpple' få tjäna som exempel på detta. Grönsööäpplet och dess beskrivning snuddar också vid en av de många strider som försiggick mellan de tongivande inom svensk pomologi.

Frukthandlaren och trädgårdsmästaren John A. Åhlén beskrev Grönsööäpple i *Pomonas skatter* (1900) samt i den senare utgåvan från 1903. Åhlén betecknar frukten som en bords- och handelsfrukt, därtill finaste dekorations- och utställningsfrukt. Utseendet, som Åhlén beskriver som ytterst fint och nobelt, hade gett frukten mycket uppmärksamhet vid två utställningar i Stockholm 1897 och 1900. Köttet beskrivs som hårt, vitt, mycket saftigt och ”rosenkryddigt”. Åhlén citerar fru Alice von Ehrenheims egen beskrivning av frukten och trädet vid Grönsöö:

> Trädet, som är gammalt och illa medfaret, inklämdt mellan andra träd på styf lerjord, tyckes vara fullt härdigt och har, efter att förut under en längre följd af år stått i en af gräsmattor och för öfrigt i lägervall varande fruktträdgård, nu, sedan gräsmattorna för några år sedan blefvo upplöjda och jorden gödslad, träden beskurna och ursågade, de sista åren börjar skjuta nya skott och se friskare ut. Frukten, saftig och klar närmast kärnhuset, jämnstor, syrlig och något hård, är bäst att äta då den tages direkt från trädet och faller ej. Har här fått omdömet att vara en vacker, läskande, på samma gång välsmakande dessertfrukt. Smaken bäst i början af okt.; hållbarhet ännu i jan.; men förlorar i smak fram i nov.; då äfven färgen förändras.[522]

Alexandra Smirnoff beskrev sorten i *Tidning för Trädgårdsodlare* 1901.[523] Frukten som användes för artikelns illustration skördades 1897. Smirnoff uppger att den uppstått av kärna. Den uppgiften var sannolikt endast ett antagande, eftersom hon tycks ha grundat uppgiften på det faktum att frukten var vacker och hade karaktäristisk färg på ett sätt som inte hittats hos någon annan känd frukt. Slutsatsen blev att den borde vara en egen sort som

[522] Åhlén 1903, s. 189f. Det är i skrivande stund okänt i vilket sammanhang Alice von Ehrenheim beskrev frukten; möjligen i samband med någon av utställningarna.
[523] Smirnoff i artikel ”Grönsöäpplet” i *Tidning för Trädgårdsodlare* (Ferbruari 1901) s. 9.

uppstått ur kärna på Grönsöö. Den uppfattningen mötte motstånd hos John A. Åhlén långt senare (se nedan). Smirnoff skriver att trädet vid Grönsöö, vilket alltså antogs vara moderträdet, hade tjock stam vilket tydde på hög ålder. Kronan var oregelbunden, och den antogs ha genomlevt många svårigheter. Bördigheten på trädet var fortfarande relativt god. Smirnoffs uppgifter visar att ingen kände till trädets exakta historia. Gustaf Lind återgav frukten i ord och bild i planschverket *Svensk frukt* (1923), med avbildningar gjorda efter frukter odlade vid Experimentalfältet 1921. Han angav Smirnoff (1901) och Åhlén (1900) som referenser, och beskrev 'Grönsöäpple' som härstammande från Grönsö egendom. Lind uppgav vidare att ett hundraårigt träd ännu fanns kvar vid Grönsöö, och att detta troligen var uppdraget ur kärna. Han uppgav att frukten var ganska eftertraktad vid torghandel på grund av sitt vackra utseende, och att den förtjänade uppmärksamhet i växtzon II och III. Carl G. Dahl valde att inte ta med 'Grönsöäpple' i sin pomologi 1943, trots mycket goda kontakter med Grönsöö. Sannolikt föll den för den då starka konkurrensen av många andra äpplen.

I *Våra äppelsorte*r (1986) beskriver Anton Nilsson 'Grönsöäpple' men han uttrycker sig försiktigt i fråga om moderträdet. Han refererar dock till tidigare uppgifter och menar att det tjockstammiga exemplaret som fanns vid Grönsöö rimligen var moderträdet. Man har tyckt sig se drag av 'Åkerö' och 'Transparente Blanche' och har därför antagit att dessa bägge kan vara föräldrarna.[524]

Ingen DNA-screening har gjorts av 'Grönsöäpplet', och vi får därför vänta på klarhet i detta äpples historia.[525] Tills vidare får vi fundera över John A. Åhléns uppgifter i artikeln "Halvannat dussin mer eller mindre bemärkta ryssar i svensk kultur" i *SPF:s Årsskrift* 1916.[526] Frukthandlare Åhlén bidrog under årens lopp med flera uppsatser om frukternas namnsättning, synonomik, identifikation och ursprung. Med åren hade Åhlén i sina pomologiska studier kommit fram till att ett flertal frukter med ryskt ursprung figurerade i svensk odling med svenska namn, och därtill en felaktig historia om svenskt ursprung.

Han hävdade bland annat att 'Grönsöäpplet', vilket han själv tidigare hade beskrivit som en svensk kärnsådd från Grönsöö, egentligen var ett ryskt äpple med namnet 'Pepinka litovskaja'. Detta äpple fanns enligt Åhlén inte upptaget i någon svensk pomologi, men fanns under flera andra namn i utländska pomologiska verk. Åhlén uppger inga närmare detaljer om det påstådda ryska äpplets väg till Grönsöö, utan uppger bara att äpplet hade

[524] Nilsson 1986, s.105f.
[525] Hjalmarsson, Inger, CBM, SLU. Personligt meddelande, e-post 3 januari 2008.
[526] Åhlén 1916, s. 116-124.

förevigats under namnet 'Grönsööäpple' i Alexandra Smirnoffs beskrivning av frukten i *Tidning för Trädgårdsodlare* 1901. Själv angav Åhlén i sin artikel att 'Pepinka litovskaja', alias Grönsööäpplet, påminde om de "Krimska Sinopeäpplena".

Alexandra Smirnoffs påstådda fadäs att beskriva Grönsööäpplet under svensk flagg lät Åhlén passera utan ytterligare kommentar – han hade ju själv inte tänkt annorlunda förrän långt senare – medan han i fråga om andra frukter i samma artikel gav henne påtaglig kritik. Missuppfattningar, villervalla och dubbelbeteckning är anklagelser som riktas mot Smirnoff och hennes pomologiska verk. Detta borde hon ha aktat sig för menade han, i synnerhet som hon utgivit ett pomologiskt verk med "det stolta och betydande namnet Eneroth på titelbladet".

Att Åhlén kände stor avund mot Smirnoff och hennes samarbete med Olof Eneroth verk är väl knappast en vågad tolkning. I fråga om de ryska äpplena skall dock nämnas, att hovmarskalken von Ehrenheims plantleverantör James Booth & Söhne i Hamburg saluförde ett flertal namngivna äpplen från södra Ryssland, samt åtta icke namngivna äppelsorter från Krim enligt sin katalog1840. I hovmarskalkens listor från perioden 1840-1842 finns inga ryska äppelnamn, och katalogen noterar inte heller 'Pepinka litovskaja', men katalogen visar att de ryska äpplena var i nordeuropeiskt omlopp och kan ha kommit även till Grönsöö via exempelvis hovmarskalken.

Eftersom trädet vid Grönsöö uppfattades som hundraårigt omkring 1920, kan det ha sitt ursprung i 1800-talets början. Det är inte alldeles omöjligt att tänka sig att det gömmer sig bakom ett av de svåridentifierade sortnamnen i fruktkatalogen 1796, även om trädets relativa ömtålighet inte gör detta så troligt. Det framgår inte var trädet stod, men sannolikt fanns det i Stora fruktträdgården. Ingen av de nuvarande boende vid Grönsöö minns detta träd. Gustaf Lind (1923) är bland de sista att tala om det förmodade moderträdet. Sorten finns idag i yngre upplaga vid Grönsöö. Att döma av en uppgift i tidningen Idun (1937), där Alice von Ehrenheim berättar om sin fruktodling, så hade hon smakat 'Grönsöäpple' långt innan hon kom till Grönsöö. Den fanns vid hennes föräldrahem Hornö i samma trakt, tillsammans med andra äldre fruktsorter såsom 'Grågyllen', 'Rosenhäger', 'Järnäpple', 'Kanelpäron' och 'Bullerhus', vilket var ett grönt äpple som skramlade med kärnorna om man skakade det.[527]

Hornö och Grönsöö hade kontakt med varandra redan då Alice von Ehrenheim var barn, så fruktutbyte godsen emellan är väntat. Om

[527] *Idun* 1937, se särskilt s. 19.

Grönsööäpplet säger Alice von Ehrenheim att det inte är särskilt gott, men att man bevarat det vid Grönsöö av pietet. När hon intervjuades hade hon i princip hela sin fruktodlargärning bakom sig, och hon förutspådde att sorten 'Mignon Cloetta'[528] skulle komma att göra succé. Det blev med tiden som hon trodde. Många gamla sorter hade både hon och många andra funnit bättre ersättare för. En gammal sort som det stora, röda och sura järnäpplet, vill ingen människa ha nu, berättar hon i intervjun. Annat var det i barndomen, då just detta äpple serverade till fest i äkta engelska skålar.[529] Uppenbarligen tillmättes frukternas yttre egenskaper högt värde, precis som i fallet med Grönsööäpplet.

Om själva frukten uppger Smirnoff att dess mogningstid i september var värdefull som övergång mellan sommarfrukt och höstfrukt. Vidare uppges att frukten var mycket omtyckt på grund av sin uppfriskande smak, vilken Smirnoff beskriver som ''vinsyrlig''.[530]

Äpplets vackra färg och form tilldrog sig uppmärksamhet vid fruktutställningar i 1900-talets början. Smaken var dock inte tillräckligt slående för att ge äpplet någon vidare spridning och den fortlever nu i sällsynta exemplar.[531] Alexandra Smirnoffs mer än hundra år gamla utlåtande om den släta och glansiga frukten får avsluta detta avsnitt: ''Färgen hvit, solsidan betäckt med vacker ljus rosenröd flamma, derå fin, mörkare spritning, samt regnfläckar''.[532]

Kejsarplommonet och andra uppgifter till pomologiska verk

Alice von Ehrenheim och Carl G. Dahl hade regelbunden kontakt, med utbyte av erfarenheter och spörsmål kring frukters odlingsvärde och identitet. Grönsöö och Alice von Ehrenheim bidrog i några fall konkret till Carl G. Dahls fruktbeskrivningar i pomologierna 1929 och 1943, för vilket hon särskilt tackas i Dahls företal. Från Grönsöö sändes många frukter och ympkvisar av sorter som intresserade Carl G. Dahl i hans studier av äpple, päron, plommon och körsbär. Det kaliforniska, tidigmognande plommonet 'Shiro', även salufört under namnen 'Shiro Gold Plum' och 'Early Gold', ägnas hela tre sidor i Dahl pomologi II (1943). Sorten hade vållat problem i de svenska plantskolorna på grund av trädens klenhet. Stora problem hade noterats även för sortens ömtålighet för kyla; många träd i växtzon II och III, men även i zon I, hade frusit bort under de kalla vintrarna 1939-1942.

---

[528] Synonym 'Cloetta' och 'Särsö'.
[529] *Idun* 1937, se särskilt s. 19.
[530] Smirnoff i artikel ''Grönsöäpplet'' i *Tidning för Trädgårdsodlare* (Ferbruari 1901) s. 9.
[531] Nilsson 1986, s. 105f.
[532] Smirnoff 1901, s. 9.

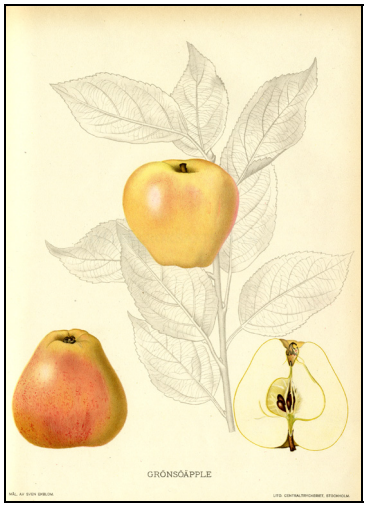

'Grönsöäpple' avbildat i Gustaf Linds planchverk "Svensk frukt", häfte IV (1923). Repro: UUB 2006.

'Grönsöäpple', odlat på Grönsöö. Foto: Anna Tandre 1 oktober 2006.

Dess förtjänster låg i storlek och smak, men hade trots detta inte nått särskilt stor popularitet i Sverige, kanske mest beroende på dess lösa kött och tidiga mognad redan i augusti. Hållbarheten och transportmöjligheten var begränsad, men Dahl konstaterade att frukten trots allt höll för att plockas av träden innan full mognad, och att den trots sitt lösa, saftiga kött och sin tidiga mognad var förvånansvärt användbar. Dahl menade att träden, för att ge gott resultat, krävde god skötsel. Troligen passade plommonet bäst för södra Sveriges kusttrakter. Men Dahl påpekade här vad god omvårdnad faktiskt kan medföra: "De verkliga elitfrukter av denna sort, som skördats i Grönsöö trädgård och nått en diameter av över 6 cm, utgöra vackra bevis på vad som kan vinnas med en noggrann behandling av denna sort ännu så långt norr ut som i södra Uppland".[533]

Enligt Carl G. Dahl har ett flertal skilda plommon genom tiderna gått under namnet "Kejsarplommon" men från Grönsöö bidrog man med fina fruktexempel av den sort som rätteligen borde heta 'Kejsarplommon'. Frukten, som användes för en avbildning i Carl G. Dahls pomologi II (1943), får fina omdömen av Dahl, som återger en svart-vit akvarell av ett

[533] Dahl II 1943, s. 240-242. Dahl uppger det synonyma namnet 'Shiro Gold Plum', varav de sista två orden kunde strykas enligt Dahl, som ansåg att de tillkommit i handeln såsom ett lockande påhäng. På Grönsöö gick sorten under namnet 'Early Gold' vilket framgår av Alice von Ehrenheims ritning från ca 1935.

'Kejsarplommon' från Grönsöö. I beskrivningen tackas fru Alice von Ehrenheim, som vid flera tillfällen vänligen meddelat uppgifter om sitt 'Kejsarplommon'.[534] Vid denna tid odlades sorten relativt mycket i Mälardalen, och trots att den enligt Dahl från början ger dålig skörd långt upp i åldern, så kunde den tack vare många andra fina egenskaper ersätta den dåligt härdiga 'Victoria', som den i övrigt liknade. Samma plommonsort beskrevs lika positivt av Sten Häger i *SPF:s Årsskrift* 1934, där Häger menar att plommonet gör skäl för sitt namn i fråga om storlek, form, färg och smak. Vid denna tid tycks plommonet ha hunnit bli ännu vanligare i Mälardalen; Häger skriver att det odlades mycket allmänt i trakten.[535]

Förutom 'Kejsarplommon' levererades även äpple av sorten 'Hornsberg' från Grönsöö för avbildning och återgivande i Dahls pomologi.[536] De andra frukterna kom enligt förteckningen över de avbildade frukternas ursprung till övervägande del från Helmershus, Adelsnäs eller Alnarp.[537]

En annan fruktleverans avsedd som underlag för en botaniska illustration skedde inför arbetet Svenska Fruktsorter i Färglagda Afbildningar 50 äpplen, 25 päron, 10 körsbär och 15 plommon utgivet av Svenska Trädgårdsföreningen under redaktion af Axel Pihl och Jakob Eriksson (1912). Arbetet med planscherna och deras utgivning hade fortskridit under flera år, och redan 1905 skördades Washingtonplommon vid Grönsöö för avbildning.

Krusbäret 'Statsrådet von Ehrenheim'

Statsrådet Pehr von Ehrenheim fick liksom flera andra bemärkta personer ett krusbär uppkallat efter sig. Som ledamot och sedermera direktör vid Lantbruksakademien var han måhända en man vars efternamn ansågs särskilt passande att låna åt ett lovande krusbär. Vid Experimentalfältet hade försök gjorts i flera omgångar i syfte att få fram nya bra krusbärssorter från frösådder. De nya sorterna som uppstod prövades kritiskt och sållades genast bort om de befanns undermåliga i jämförelse med de redan existerande sorterna.

---

[534] Dahl II 1943, s. 324. Uppgift om akvarellens upphovsman saknas, vilket däremot anges i fråga om färgplanscherna i samma verk.

[535] Sten Häger beskrev Kejsarplommonet som en del i en längre beskrivning av plommonodlingen vid Stafsborg. I *SPF:s Årsskrift* 1934, s. 113-123, se särskilt s. 121f.

[536] Se Dahl del I 1943. Plansch till beskrivningen av sorten 'Hornsberg', s. 22-23. Hornsberg, nr 2 på plansch I, skördades vid Grönsöö och avbildades 1911 av fru Helfrid Eliassen, född Strömberg. Frukt nr 1 kom från Adelsnäs och avbildades 1908 av Anna Wåge. Planschen finns med i Dahls bägge pomologier från 1929 och 1943.

[537] Förteckningar i Dahl del I 1943, s. 299f; del II 1943, s. 376f.

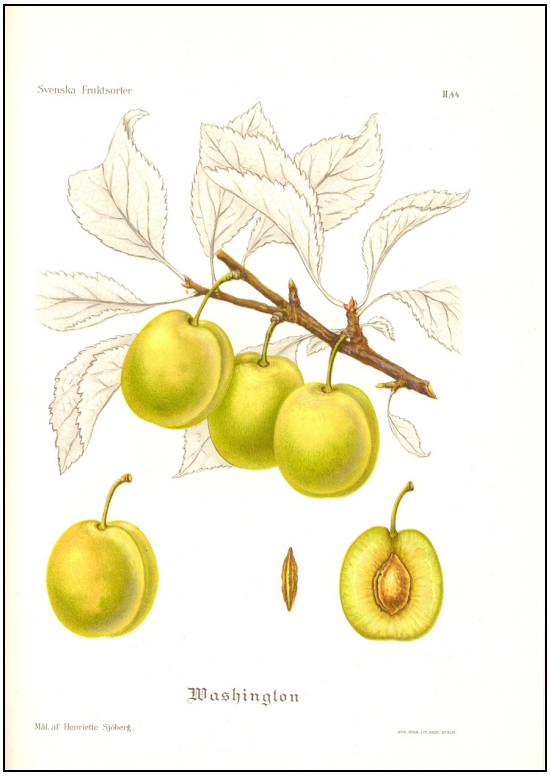

Washington skördade och avbildade 1905.
Bild Washington II:44 i Pihl & Eriksson 1912.

Efter hård granskning framstod tre sorter som särskilt utmärkta och värda att föröka, och de var 'Statsrådet von Ehrenheim', 'Professor Th. M. Fries' och 'Professor Chr. Lovén'. Sommaren 1898 gjordes en jämförande studie av dels dessa krusbär, dels utländska sorter och några gamla beprövade svenska sorter. Erik Lindgren från Experimentalfältet beskrev i Tidning för Trädgårdsodlare (1900) hur krusbären jämfördes beträffande fruktens mognadstid, färg, form, yta, vikt och andra anmärkningar. Sorten 'Statsrådet von Ehrenheim' befanns, tillsammans med sorten 'Nailer', vara de mest välsmakande av alla de jämförda krusbären.[538] 'Statsrådet von Ehrenheim' var särskilt rikbärande, hade högst utmärkt smak, och hade glatta, ovala och ljusgröna frukter som mognade 8 augusti.[539] I Eneroth/Smirnoff (1902)

[538] Egentligen står det att de var de mest välsmakande av alla krusbärssorter som för närvarande fanns i kultur. Vilka krusbär som innefattades i detta är oklart.

[539] Lindgren i "Meddelanden från Kongl. Landtbruks-Akademiens Experimentalfälts Trädgårdsavdelning 1899", först publicerat i Kongl. Landtbruks-Akademiens Handlingar och Tidskrift, sedan i *Tidning för Trädgårdsodlare* Maj 1900, årg. 39 s. 34.

uppges att dess stora värde illustrerades av den allmänna spridning sorten fått.[540] I detta verk finns en svart-vit illustration av bär och blad.

Krusbäret upptogs sedermera av Gustaf Lind i hans lista över de allra viktigaste krusbärssorterna.[541] Huruvida denna krusbärssort någonsin odlats vid Grönsöö är okänt, men sannolikt fick statsrådet Pehr von Ehrenheim sticklingar eller buskar att plantera vid Grönsöö. I en förteckning över Grönsöös befintliga fruktträd år 1932 uppges även 128 krusbärsbuskar, dock utan uppgift om sortnamn.[542] Att buskar av 'Statsrådet von Ehrenheim' fanns bland de 128 buskarna är högst troligt.

Idag är sorten i det närmaste glömd och okänd i svensk odling. Den antogs för några år sedan vara utdöd, men har identifierats i POM:s regi och finns nu i deras provodling.[543] Sorten kommer att ingå i den nationella genbanken. Sannolikt finns sorten i svenska äldre trädgårdsanläggningar som oidentifierade krusbär. Kännetecknen är en kraftig och utbredd buske med goda gulgröna bär försedda med ljusa prickiga ådror.[544]

Krusbäret ingår i en kollektion av krusbärsakvareller utförda av illustratörerna Anna Wåge och Helfrid Eliassen 1905-1907. Akvarellerna hittades för en tid sedan i Alnarp bland material avsänt av pomolog Carl G. Dahls son. Det är troligt att akvarellerna utfördes på uppdrag av Carl G. Dahl, vars pomologier innehåller fruktplanscher utförda av de bägge illustratörerna. 'Statsrådet von Ehrenheim' utfördes av Anna Wåge som signerat den med "Vestantorp 16.8.1906".[545]

---

[540] *Handbok i Svensk Pomologi*, ny upplaga, femte delen (1902), s. 111f.

[541] Se *Våra frukter och bär* 1912, s. 147.

[542] *Förteckning över befintliga fruktträd vid Grönsöö 30/9 1932*. I kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården G 27,. Grönsöö gårdsarkiv.

[543] Hjalmarsson, Inger, personligt medddelande e-post 21 maj 2007, 30 juni 2008. Se även beskrivning av sorten i Hjalmarsson & Wallace 2007, s. 145-175.

[544] Eneroth/Smirnoff 1902, s. 112.

[545] Akvarellerna förvaras tillfälligt hos trädgårdsingenjör Leif Andersson, institutionen för landskapsplanering SLU Alnarp, i väntan på långsiktig förvaring. Akvarellerna hittades på en vind i Alnarp och har reproducerats och publicerats av Nordiska Genbanken (NGB), se http://www.nordgen.org/ngb/. Uppgifter om akvarellerna från Leif Andersson e-post 4 och 5 februari 2008.

Akvarell av krusbäret 'Statsrådet von Ehrenheim', utförd av Anna Wåge i augusti 1906. Förvaras vid SLU, Alnarp.

Ett par gamla päron

Näst ”Drottning Christinas Lind” är det ett gammalt päronträd som är mest omtalat av Grönsöös trädindivider. Medan linden står kvar, är päronträdet sedan 1960-talet borta efter ett blixtnedslag. Det stod i Stora fruktträdgården och fick de normalstora fruktträden strax intill att likna dvärgar. År 1925 mätte trädstammen tre meter i omkrets.[546] Trädet har blivit omskrivet och fotograferat vid många tillfällen för sin ålder och höga höjds skull. Det har antagits vara från den Skytteanska tiden eftersom det bland rötterna under likstora päronträd i närheten tidigare har hittats mynt, varav ett har uppgivits vara präglat år 1634. Man har anfört teorin att myntets präglingsår skulle motsvara planteringsåret.[547]

Rörande fruktsortens identitiet vet vi ganska lite. I en uppgift från 1937 skall trädet ha varit kapabelt att ge 300 kg frukt per år, som man plockade av och använde till torkning. Som färskt var päronet inte särskilt gott.[548] Ulla von Ehrenheim (1925-2001) mindes trädet från barndomens 1930-tal, då trädet bar rikt. Frukterna ”voro små och hårda men man åt i alla fall. Fruarna på gården fick alltid plocka dem och torka. Det var för högt att plocka så man plockade på marken”.[549]

Anton Nilsson för i sin pomologi (1989) ett resonemang om detta träd i avsnittet ”Gamla härdiga träd”. Han kallar det ’Jakobs päronträd’, och anger dess omkrets till tre meter i brösthöjd. Anton Nilsson menar att Grönsöös päron möjligen kan vara samma nordtyska sort som beskrevs av Eneroth år 1864 under namnet Jakobs päron. I Tyskland har den varit vanlig. Mognadstiden (i Tyskland, omkring Jakobsdagen 25 juli) och uppgifter om fruktens utseende talade för att detta päron kunde vara detsamma som vid Grönsöö.

---

[546] Uppgift av Rutger Sernander i *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift* XLVI Särtryck. (1939) s. 62.

[547] Se Sonesson i *SPF:s Årsskrift*,1923, s. 4f. Det åberopade myntet är ett ¼ öre kopparmynt präglat för drottning Kristina. Myntet är bevarat vid Grönsöö. Det är inte med säkerhet präglat 1634, men i alla händelser under perioden 1633-38 (uppgift från Inger Hammarberg, Kungliga Myntkabinettet, e-post 21 februari 2007). Att präglingsåret skulle motsvara trädets planteringsår är inte säkert; i seden att lägga mynt under fartygsmaster har man till exempel använt mynt från den senaste regentens kröningsår (*Svensk numismatisk tidskrift* (2004 nr. 6, s. 133).

[548] Uppgift i veckotidningen *Idun* (1937), artikeln ”Det blommar på Grönsöö” s. 6-7, 17-19.

[549] Ehrenheim, Ulla von, *En blomstervandring /…/* (1992). Handskrift. I kartong ULLA VON EHRENHEIM Tab. 11 Minnesanteckningar och klipp, 3. Grönsöö gårdsarkiv.

Men det finns flera päron med Jakobs-namn. Anton Nilsson uppger att det under slutet av 1800-talet salufördes ett päron i Stockholm under namnet 'Jacobs får'; ett namn som också använts vid Grönsöö på samma träd. Eftersom 'Jacobs får' är ett av de päronträd som namnges i Grönsöös fruktkatalog 1796, så menar Anton Nilsson att det i Stockholm salufördа päronet med vidhängande namn kan ha kommit från Grönsöö.[550] I Eneroth/Smirnoffs pomologi (1899) uppges även att päronet 'Aspa hushålls-päron' vid Aspa kallas 'Jacobsfår', vilket enligt författarna inte fick förväxlas med det stockholmska "Jacobsfår". Ytterligare ett päron som figurerat under det synonyma namnet 'Frühe Jacobsbirne' är 'Magdalenapäron', även känt under det franska namnet 'Citron de Carmes'.[551] Detta var för övrigt ett päron som importerades till Grönsöö från Tyskland av hovmarskalken i 1840-talets början.

Ett annat gammalt päronträd vid Grönsöö som än idag finns kvar och som möjligen är Grönsöös nuvarande äldsta fruktträd står i Lilla fruktträdgården. Det har trots upprepade sortbestämningsförsök förblivit oidentifierat.[552] Trädet bar ganska rikt säsongen 2007.

Frukten, som har en lätt bucklig form, har röd solsida och bladen är påfallande långa och slanka. Redan Alice von Ehrenheim försökte troligen få klarhet i fruktens identitet. 1936 hade hon i alla fall sänt okända päron från Grönsöö för identifering, sannolikt till Linköping i samband med en försändelse av utställningsfrukt. Carl G. Dahl meddelade i brev att det inte hade varit möjligt att identifiera päronen, och att de förmodligen tillhörde någon bortglömd sort.[553]

---

[550] Nilsson, 1989, s. 21f.

[551] Se beskrivningar av 'Jacobspäron', 'Aspa hushållspäron' och 'Magdalenapäron' i Eneroth/Smirnoff, 1899, s. 35ff, 42f och 46f.

[552] Päronen har bedömts av pomolog Rolf Eskilsson med kollegor under hösten 2006 samt hösten 2007. Frukten har likheter med flera kända päronsorter, bland annat 'Holländskt fikonpäron', men smakprov och jämförelser med de 40-50 sorters päron som utställdes i Göteborgs botaniska trädgård och vid Julita under fruktbedömningssäsongen 2007 har lämnat frågetecken kring Grönsöös päron. Det är ännu oidentifierat och Grönsöö har nu två oidentifierade päron vars historia kanske klargörs vid ytterligare studier. En intressant uppgift i sammanhanget kan vara, att man enligt *Enskildt kassabok* för 1872-73 (Grönsöö gårdsarkiv) sålde 4 tunnor "fikonpäron" från Grönsöö trädgård 7 oktober 1873. Tack till Rolf Eskilsson med kollegor; personligt meddelande, Eskilsson i Julita 060916 samt e-post 061015 och 071011.

[553] Brev från Carl G. Dahl till Alice von Ehrenheim, 22 november 1936. Brevsamling i kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården G 28. Grönsöö gårdsarkiv.

Oidentifierad päronsort i Lilla fruktträdgården. Päronträdet kan vara Grönsöös äldsta nuvarande fruktträd. Foto: Anna Tandre 1 september 2007.

'Jacobs päronträd' i Stora fruktträdgården ca 1930. Foto nr 53 i Nordiska museets fotosamling från Grönsöö. Grönsöö gårdsarkiv.

Närmast till hands ligger att titta på de sorter som nämns i hovmarskalkens listor, eller kanske till och med fruktkatalogen från 1796. Bland alla kända

och mindre kända päronnamn i katalogen finns 'Grönsö päron från Wärnsta'. Ursprunget från Wärnsta hänger ihop med släkten Falkenberg som på 1700-talet bebodde både Grönsöö och godset Wärnsta i Boglösa socken, Uppland. 1700-talets 'Grönsööpäron', som för oss är helt okänt, är en påminnelse om de lokala fruktsorter som uppstått ur kärna och som nu uppträder i enstaka sparade exemplar utan identifiering och sortnamn i äldre svenska trädgårdar. De två päronträd som nu växer i Lilla fruktträdgården på Grönsöö kan möjligen vara "Grönsöö-päron" av ett eller annat slag, om än inte just av den sort som omnämns i fruktkatalogen 1796. Kanske är detta anledningen till att ingen hittills kunnat komma med en identifiering.

En persika från Grönsöö

I fråga om Alice von Ehrenheims odlingar talar källmaterialet nästan uteslutande om päron, äpple, plommon och körsbär. Nästan inget sägs om sydfrukter. Men i persikohus och vinkast odlades naturligtvis persika och druvor. Den källa som kanske bäst ger inblick i skötseln av persikoträden och vinstockarna är Eric Landelius dagbok. Under vårvintern gick åtskilligt av hans tid till att beskära och binda upp skotten på dem, samt sköta deras tillväxt och skörd. Inget sägs om persikor, deras tid lär ha varit förbi i och med att de gamla spaljerade persikoträden på friland frös under sent 1800-tal.

Den botaniska illustratören Henriette Sjöberg har lämnat ett vackert spår efter sig vid Grönsöö i form av en persika som skördats vid Grönsöö 1907, enligt uppgift på illustrationens baksida. Det är inte känt om hon avbildade den på plats vid Grönsöö, eller om hon fått en frukt levererad per post. Henriette Sjöberg kan mycket väl ha använt frukten som underlag inför ett beställningsarbete åt något hortikulturellt eller pomologiskt verk. Något som talar emot en tänkt publicering är att illustrationen saknar uppgift om sortnamn. Året efter att persikan avbildats fyllde Alice von Ehrenheim 50 år. Kanske var det en hyllning till detta jubileum. I vilket fall som helst är illustrationen en påminnelse om de sydligare frukterna vid Grönsöö.

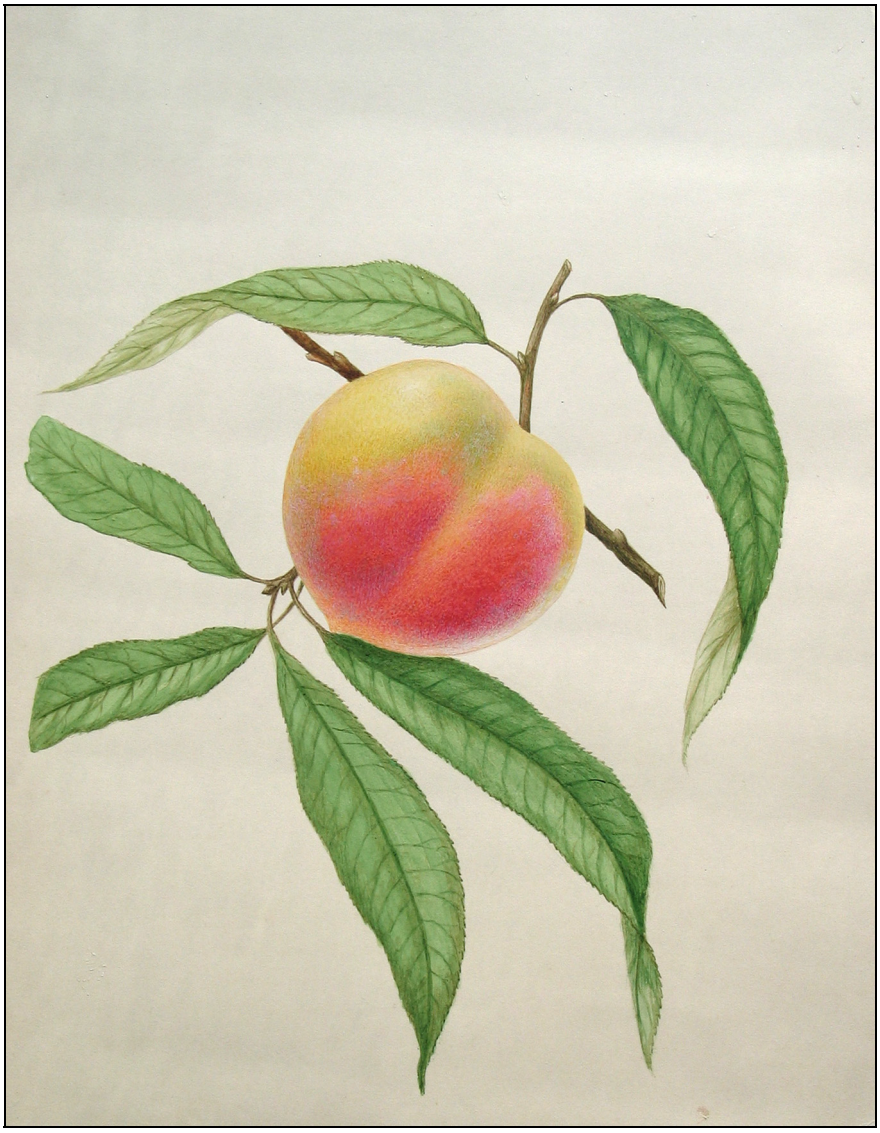

Henriette Sjöbergs illustration av en persika skördad vid Grönsöö 1907. Grönsöö gårdsarkiv. Foto: Anna Tandre.

6.16 Alice von Ehrenheims roll i familjens ögon

Porträtt av Alice von Ehrenheim, troligen taget i samband med hennes 50-årsdag.
Grönsöö gårdsarkiv.

Inledningsvis i denna avhandling talades om några teoretiska utgångspunkter, eller synsätt, inom trädgårds- och parkhistoria. Ett av dem var etnologen Bo Lönnqvists sätt att tolka högreståndsmiljöers familjegods som ett uttryck för familjens – ättens – sätt att vårda och föra vidare sitt namn, sin familj och sin självuppfattning. Levnadssätt, traditioner och föremål bygger enligt detta synsätt upp, och ger näring åt varje ny generations förväntade vilja att omhulda sitt sammanhang och familjearv.

Fortlevnaden av ett gods av Grönsöös karaktär bygger på att det alltid finns familjemedlemmar som önskar och kan föra det vidare. En försäljning

hade inneburit stor risk för splittrat bohag och en garanterat bruten kontinuitet med risk för minskat incitament att bevara miljön.

För Grönsöös del har varje generations relativt få barn under 1800-talet fört med sig en viss stabilitet, men som vi har sett, var syskonens levnadsbanor mycket olika, precis som deras bidning till Grönsöö.

Eftersom Grönsöö aldrig varit fideikommiss har det aldrig varit från början givet hur godset skulle ärvas, eller om det skulle ärvas alls. Vem som skall ärva – eller i modern tid förvalta och bebo Grönsöö – har därför inte varit självklart från början för varje ny generation.

Flertalet generationsskiften har skett genom att en man övertagit Grönsöö. I statsrådets generation var detta självklart eftersom hans enda syskon, en syster, dog vid 17 års ålder. När männen ärvt, har deras tillträde (ej arv) till Grönsöö i ett par fall varit kopplat till deras giftermål. Så var det för statsrådet 1853 och för Carl Gustaf von Ehrenheim 1954. Flera systrar inom syskonkullarna förblev ogifta, och en blev bortgift. I kontrast till detta står Alice von Ehrenheim, den enda av sin egen syskonskaras tre systrar som gifte sig. Att hon blev en förgrundsgestalt för Grönsöös bevarande, och rönte mycket uppskattning för sin kulturhistoriska insats inom dåtidens kontaktnär med exempelvis Nordiska museet har belysts i tidigare kapitel. Men hon fick även långt tidigare, på ett mera personligt plan och inom familjen, samma framträdande roll. Detta visar några enkla blyertsanteckningar i arkivet. Anteckningarna skrevs, av okänd hand, som nio små verser till Alice von Ehrenheims 50-årsdag 1908.[554]

Verserna är amatöristiska, med budskapet att hylla jubilarens förtjänster för gårdens fortlevnad och välbestånd. Kanske representeras Bo Lönnqvists synsätt rörande sammansmältning mellan person, familj och gård som allra tydligast i just dessa små rader. Även om tilltalet – så som sig bör på ett hyllningskalas - var översvallande, visar de en karaktäristik som dels måtte ha legat förhållandevis nära den rådande uppfattningen om Alice, dels måtte ha behagat densamma. Det kan alltså ses som en bild av Alice som hon själv arbetat hårt för.

Varje vers tilldelades olika personer som skulle läsa upp varsin vers. Här fanns bland annat alla fyra barnen, de två systrarna Ida och Helga och vänner representerade. Det märkliga är, att verserna till största delen ugår från Grönsöö, där Grönsöö gård och enskilda delar av gården gavs jag-form i verserna. På detta vis läste ”Grönsöö” (alias Lilla Jettan, dottern Harriet),

[554] Handskrivna lappar i kuvert märkt ”A.v.E. Födelsedagsverser”, kartong ALICE von EHRENHEIM Tab 10, 3.

följande vers till vänster, varpå ”trädgården” (alias ”Visen”, dottern Louise) fortsatte enligt nedan, till höger:

Grönsöö:	**Trädgården:**
O ädla husfru, drottning på min fagra ö	Små frön ha’ vi varit och också små rötter
Jag är det Grönsö som så kärt dig blifvit	Och du har oss hjälpt med båd vatten och stötter
En hälsning för jag med från skog och berg och sjö,	vi spirat, vi vuxit vi skjutit små skott
Från fält och gårdar, och från allt du vård har gifvit.	Och blommor om våren i toppen vi fått
Jag böjer knä för dig och tackar för hvart steg du gått,	För allt hvad vi äro vi tacka dig varmt
Fast mödan ofta var dig tung att bäras	Vårt lif utan dig vor’ båd fattigt och armt
För fina rynkan som din fina hy har fått	Vi önska dig lycka för kommade år
Den är för min skull och för alla dina käras,	och måtte vi glädja dig Kära moder vår
O må vi rikligt kunna gifva allt tillbaka	
Åt dig Du goda matmor, bästa mor och maka.	

Som nummer tre i hyllningen läste ”Kinesiska lusthuset” (alias sonen Gustaf) följande hyllning nedan till vänster, följt av ”De öfverfyllda ladorna”, som fick röst av sonen Pehr, nedan till höger:

Kinesiska lusthuset:	**De öfverfyllda ladorna:**
Jag är det kinesiska lusthus vid stranden	Jag är gårdens härliga gröda
hvars make ej fins i de utländska landen	Som fyller ladorna stora och röda.
Du vårdat min skönhet och afhjälpt de brister	Det gyldene kornet, Din ädlaste skatt
Som kinkigt nog blifvit på tak och på lister	Som med sin rikdom ditt öga har gladt.
Jag tackar och framför en lyckönskan fin	/…/
från solens herr broder och månans kusin.	

Under åren 1903-1908 hade Grönsöö varit utarrenderat till patron Pettersson. Vid hyllningstillfället var utarrenderingen ganska nyligen till ända, och djuren - ”Kreaturen” - passade på att hylla sin vanliga, hemkomna matmor Alice med följande vers, uppläst av Alices syster Ida enligt nedan till vänster. Därpå följde en vers från en välbekant vän från Alices barndomshem Hornö – nämligen ”Hornöbadhuset”, som flyttat med Alice till Grönsöö. Badhuset lånade röst av Alices syster Helga, nedan till höger:

Kreaturen:	**Badhuset från Hornö:**
När Patron försvann i nya kärran Så hörde man ett bölande i fjärran Ur lagårn' störta fram ett spinkigt kreatur och kasta girig blick på lockande natur De magra nöten uti långa Rader Nu beta frodigt gräs och gröna blader och uti denna nådens nådeliga hägn Vi få tillbaks de kilo som patronens dräng oss snålt förhållit under dagar långa Och vi dig hälsa med [naturljud] många	Från Hornö jag flyttat, att alltid dig dölja, När du vill dig doppa i Mälarens bölja. /…/

Släkten och vännerna (Wrangel) fortsatte hyllningen och talade om välgångsönskan och om vacker vänskap, och sist läste Sören Sundstedt upp en fager dikt, vilken inleddes med orden:

> Hennes Nåd, fru v. Ehrenheim, och fru värdinna
> Du ädla, du nobla, du ljufliga kvinna /…/

Att på detta sätt låta lusthuset och trädgården, kreaturen, ja hela Grönsöö, tala till jubilaren bygger effektivt en bild av Alice som en kvinna med inflytande och drivkraft. Ödmjukheten inför henne denna dag tycks ha varit

gränslös. Genom verserna ges hon den stora rollen som förvaltare och garanten för gårdens, trädgården, kreaturens framgång.

De övriga – familjen – ikläder sig rollerna av allt det som stod henne nära och som var beroende av hennes energi och håg. De iscensätter här en fusion mellan människa och gård och mellan individen och sammanhanget. Den röda tråden är att nedlagt arbete och slit skall belönas med tacksamhet och tillfredsställelsen av att se resultatet: välgödda kor, välfyllda lador och välväxt trädgård. Badhuset skyler de badande vid badet, det kinesiska lusthuset tackar för att ha fått sitt tak reparerat. Det är som om hela Grönsöö bugade inför denna kvinna, som så helt anses ha gått upp i godset att hela dess framgång vilar på henne.

Erik von Ehrenheims ganska hastiga beslut drygt 20 år tidigare att fria till fröken Alice Blomstedt med utgångspunkten att hon var ”stilig och van vid livet på landet”, kan framstå som en för tiden ganska alldaglig grund för ett frieri. I efterhand ter sig både beslutet att överge ungkarlslivet och valet av hustru som helt avgörande för Grönsöös framtid.

6.17 Sammanfattning av Alice von Ehrenheims fruktodlingar

Material i Grönsöö gårdsarkiv ger tillsammans med litteratur en tydlig bild av Alice von Ehrenheims odlingsverksamhet. Efter att han kommit till Grönsöö 1888 skaffade hon sig kontroll över fruktodlingarna bland annat genom eget handgripligt arbete bland träden och genom att under en period undvika trädgårdsmästare. Genom att omgående anta inbjudan att bli medlem i Sveriges Pomologiska Förening (SPF) när denna bildades 1900, fick hon god kontakt med den dåtida livaktiga pomologiska verksamheten.

Grönsöös gamla fruktodlartraditioner, det milda Mälarklimatet och platsens goda renommé utgjorde en bra bas då hon påbörjade arbetet, som skulle komma att utvecklas i nästan ett halvt sekel. Genom att prova flera fruktslag och många olika sorter utrönade hon systematiskt vad som lämpade sig bäst för Grönsöös jord och klimat.

Till skillnad från många andra i det pomologiska nätverket tycks Alice von Ehrenheim ha undvikit att plädera för metoder, trädslag eller sorter i generella termer. I stället verkade hon genom att utgå från sina egna praktiska erfarenheter vid Grönsöö och utifrån det dela med sig av frukter, rön och iakttagelser. Det är slående, hur Alice aldrig tycks ha omfattat en åsikt eller utövat en metod, utan att ha tänkt över saken noggrant. Ingenting förefaller ha skett i hennes odling av gammal tradition eller för att någon sagt hur det borde vara. Framför allt tycks innebörden i begreppet ”råkat bli” ha varit bannlyst. Hennes motvilja mot att överlämna odlingarna till någon

annans beslut och vård var en del av detta. Varje åtgärd kunde förklaras med argumentation. Här fanns nyckeln till hennes framgång.

För Grönsöös del är Alices genomgripande och långvarigt intresse en betydande del av trädgårds- och kulturarvet. Ur pomologisk och nationell synvinkel är hon ett utmärkt exempel på den samtida fruktodlarperiodens intensiva verksamhet. Alices sätt att kontinuerligt anpassa fruktslag, sorter och odlingsmetoder efter de senaste rönen har fortsatt genom ytterligare tre generationers odlare vid Grönsöö, där nu äpplen odlas som det mest framgångsrika fruktslaget på lågväxande träd i tusental.

7 Reflektion och analys

Källäget rörande Grönsöö parkanläggning är gott men kunde ha varit ännu bättre, inte minst vad gäller 1700-talets förändringar i parken. Många frågor om exempelvis den äldre parkanläggningens upphovsmän, tillkomst, syfte och utseende kommer förmodligen att förbli utan svar även i framtiden. Men Grönsöös gårdsarkiv rymmer likväl källor som fram till nu har använts mycket begränsat eller inte alls. Ännu en gång har Grönsöö visat sig lämpligt för studier, och ännu en gång har familjen von Ehrenheim öppnat arkivet och möjliggjort forskning om svensk herrgårdskultur. Tre familjemedlemmars efterlämnade material ligger till grund för studier om 1800-talets och det tidiga 1900-talets parkanläggning vid Grönsöö.

7.1 1800-talets försvunna växter

I de få källor som talar om hovmarskalken Reinhold Fredrik von Ehrenheim som privat person nämns hans intresse för fruktodling under glas, hans stora växtintresse generellt, importen av växter från norra Europa och hans uttryckliga vilja att få sitta ensam på ”Farfars bänk”. Kapitlet om hans odlingar har i hög grad styrts av de växtlistor han efterlämnat.

Växtlistorna ger kunskap om vilka växter han beställde som plantor och frön från Hamburg 1840-1842. I många fall befann han sig i framkanten av nordeuropeisk hortikultur, med många nya växter som knappast hunnit odlas i Norden. Listorna visar att hovmarskalken i många, kanske samtliga, fall var beslutande angående växturval och placering, medan trädgårdsmästaren verkställde.

En förklaring till den relativa tystnaden kring svenskt 1800-tal i enskilda anläggningar kan vara det svåråtkomliga och flyktiga växtmaterialet. Kortlivade växter försvann innan de dokumenterats, många av dem var så exotiska att de knappt var kända till namnet utanför kännarnas lilla krets.

Intresset för den enskilda växtindividens form och utseende spelade också odlaren en del spratt. Vurmen för det nya och exotiska var i många fall svår att omsätta i lyckade odlingsresultat. Odlingarna försvann innan de förevigats på fotografier. I Grönsöös fall finns växtlistor bevarade; utan dem hade detta intresse hos hovmarskalken gått oss förbi.

Parallellt med de exotiska orangeriväxterna, de enstaka rariteterna och oprövade arterna odlade hovmarskalken välkända växter. I Erik von Ehrenheims levnadsminnen framträder 1850- och 1860-talens mera robusta odlingar med färg, höjd och volym. Likt ett blomsterstilleben målas minnen av tulpaner, liljor, stockrosor och dahlior upp. I levnadsminnena skildras också den tidens stall- och borggård med ekonomibyggnader, djur, dammar och hovmarskalkens höga plank som skyddade odlingarna mot vinden.

Hovmarskalkens växter är sedan länge borta men nu vet vi bättre när, hur och på vilket sätt de levererats och odlats. Växtlistorna är en utmärkt påminnelse om ett uppblossande intresse på nationell och personlig nivå, som blev möjligt tack vare hortikulturellt arbete utomlands och en utvecklad handel mellan europeiska länder. Att både växter och intresset för dem så småningom falnade hänger ihop; många av exoternas krav på växtplats, i kombination med svårigheter att vidmakthålla eller reproducera plantorna gjorde dem svåra att hantera. Men även de mera lätthanterliga växterna från Erik von Ehrenheims barndom, såsom tulpanerna, dahliorna, stockrosorna och madonnaliljorna är sedan länge försvunna. Inga fotografier eller ritningar visar dem. En genomgång och analys av de skriftliga källorna är det sätt vi har att för vår inre syn färgsätta de numera så ensartat gröna ytorna.

7.2 Park och landskap som symbol och som scen

I Erik von Ehrenheims levnadsminnen framträder flera olika sätt att använda, uppleva och betrakta parkanläggningen och landskapet. Det finns både sociala och privata sidor i hans sätt att värdera och beskriva parken. Han fäste sig mycket vid detaljer, vårtecken och andra återkommande fenomen vid Grönsöö med omgivningar. Ibland kunde skönheten eller symbolismen i naturen framträda så starkt att livet, Grönsöö, gudstron och naturen upplevdes som en helhet.

Parken som symbol för familjeband

Grönsöö var för Erik von Ehrenheim ett slags familjemonument där varje positivt laddad bindning mellan familjemedlemmarna och platsen registrerades såväl inne i huvudbyggnaden som ute i landskap, park och trädgård.

Levnadsminnena visar att han värdesatte sin uppväxttids rabatter och planteringar så som de såg ut sedan farfaderns tid. När dessa försvann eller togs bort beklagade han detta djupt. Ingenting tyder dock på att han gjorde allvarliga försök att ersätta dessa med liknande anläggningar. En förklaring till detta kan ha varit att han liksom i fallet med möblemanget i huvudbyggnaden inte ansåg att en miljö är återställd bara för att den ser likadan ut genom återskapande åtgärder. Erik von Ehrenheim kopplade dessutom mycket av både parken, odlingar och enskilda växter till de personer som särskilt höll av, initierade eller underhöll strukturerna och odlingarna. I Eriks minnen framställs hovmarskalkens liljor, stockrosor, dahlior och orangeriväxter som just farfaderns plantor. Fruktodlingarna blev – naturligtvis – ett signum för hustrun Alice von Ehrenheim. Planteringarna på holmen förknippades så mycket med modern att platsen döptes till ”Mammas holme”. De gamla hästkastanjerna och stararna blev för all framtid förknippade med sonen Pehrs födelse.

Genom att hela tiden koppla den gamla parkens olika delar samt vilda och odlade växter till personerna vid Grönsöö, framstår de som ett kitt i familjelivet. Trots att Erik von Ehrenheim själv aldrig tycks ha varit road av trädgårdsodling i vanlig mening så är parken och odlingarna värdefulla som delar av det gamla Grönsöö och de familjeband som han värderade så högt.

Parken som scen – gränser och vyer

I den senaste versionen av Peter Goochilds *A Suggested Primary Definition of Landscape* (28 November 2006) poängteras att en individs upplevelse av landskapet troligen kan påverkas påtagligt av hans/hennes sinnelag för stunden, men också av de föreställningar och känslor som är knutna till det betraktade (landskapet/trädgården). Goodchild talar om associationer som upprättas eller projiceras i förhållande till ett objekt eller ett sceneri.

I detta resonemang ligger antagandet att ett och samma objekt eller sceneri kan upplevas väsentligt olika av olika individer, och därmed ha olika betydelse för dem. Goodchild vill härmed poängtera skillnaden i olika individers upplevelser som går utöver mera generellt uttryckbara olikheter i exempelvis estetisk eller konstnärlig uppfattning. I stället närmar sig Goodchilds resonemang betydelser som närmar sig symbolisk betydelse.

Den av de tre Grönsöö-anknutna personer som tydligt ansluter sig till detta sätt att uppleva platsen, landskapet, minnen, objekt och traditioner är Erik von Ehrenheim. En röd tråd genom hans myllrande rikedom av känslor och minnen där parkens utformning, användning, förändring och betydelse är bärande delar, är deras betydelse som en del av den ideala platsen Grönsöö. Erik von Ehrenheim var i hela sitt liv omgiven av

familjemedlemmar som inte omfattade denna syn på Grönsöö. Över huvud taget är Erik von Ehrenheims levnadsminnen ett tydligt exempel på hur en människas synsätt – ett romantiskt-sentimentalt sinnelag – kan färga ett helt livs upplevelser vid en plats och också de åtgärder som vidtas i strävan att få behålla de fysiska miljöer som förknippas med dem.

Peter Goodchild talar också om landskapets/trädgårdens fysiska gränser. Vid Grönsöö upplöses i princip alla fysiska gränser i upplevelsen av trädgård och park så som vi får det berättat genom Erik von Ehrenheims levnadsminnen. Det har att göra med dels de geografiska förutsättningarna vid Grönsöö, dels trädgården och parkens utformning, dels ägostrukturen. Och – inte minst – det har att göra med Eriks sätt att involvera ljud, djur och omgivande landskap i en totalupplevelse, där gränserna suddas ut.
Vi har i kapitlet om hans levnadsminnen sett hur kyrkklockors klang, vilda blommor, fåglar och årstidernas växlingar blir en del av parkens användning, trots att just dessa fenomen inte i sig själva begränsas till parken. Vi har sett, hur han liknade åkermark vid en park, och med flit sparat jungfruelig ängsmark. Från kuskbocken, på hästryggen och vid de traditionsenliga långpromenaderna räknades inte parkens gränser strikt.

Familjemedlemmarnas egna berättelser, främst Erik von Ehrenheims minnen, men också hans sondotter Ulla von Ehrenheims skildring av 1930-talets parkanläggning, visar hur många av deras minnen kretsar kring relativt små strukturer, med personliga minnen, enstaka plantor som kommit till gården som gåvor, jubileumsdagar och tillfälligheter i fokus. Likaså var vilda växters första ankomst på året förknippat med olika familjemedlemmars favoritskap eller födelsedagar, och de uppmärksammades vare sig de fanns innanför eller utanför parkens egentliga gränser.

Alice von Ehrenheim lät anlägga en fruktträdgård på åkermark, med bibehållen åker emellan parkanläggningen och den nya anläggningen. I fonden tornade Ektomtens gamla ekar upp sig. I väst, sydväst och nordväst formerade sig alla öar och holmar, med Utöhus på Utö som en praktfull vy från Grönsöö. Den gamla hästkastanjeallén fick en fortsättning i hästkastanjer även uppe vid ladugården.

I de festligheter som målas upp från terrasserna används hela stranden för att iscensätta det fullständiga spektaklet – här ingick badhus, lusthuset, vattnet, öarna. Tjärtunnor flöt ut på Mälaren, bengaliska eldar och kulörta lyktor strålade. Natur och kultur vävdes in i varandra till en total upplevelse.

Bo Lönnqvists resonemang om 1700-talets parkanläggningar som ett av många sätt att markera och förstärka sin ställning och makt har således inte många direkta beröringspunkter med de skildringar av parkens användning som kommer oss till del genom levnadsminnena. Men ur ett

Bränneriet och viken i en kort stund av soldis. Foto: Anna Tandre.

Bränneriet och viken i kvällsljus. Foto: Anna Tandre.

Terrasserna med ett nästan sydländskt ljusinflöde över vattnet och takkronorna. Foto: Anna Tandre.

Självspridda blå bolltistlar, bron till holmen och disljus över vattnet. Foto: Anna Tandre.

samhällsperspektiv var naturligtvis livet på Grönsöö i stora stycken ett oerhört rikt liv. I Eriks minnen representeras detta genom episoder från framför allt barndomen, där det välbeställda livet tar sig olika angenäma uttryck. Dignande bord, läckra frukter från egna odlingar, sorglösa dagar, roddturer och utflykter i de vackrast tänkbara omgivningar, ridturer, många kontakter med ansedda personer och trivsamma ceremoniel vid högtider. Här fanns periodvis arbetsfria dagar på egna ägor, där barnen efter eget behag kunde hitta på roligheter, på sin höjd bevakade av någon jungfru i närheten. Därför är det också intressant att se, hur stor del av Erik von Ehrenheims levnadsminnen och andra källor som upptas av sådant som inte bär denna storartade och för sin samhällsklass så typiska prägel.

7.3 Motiv för att skapa eller förvalta en park

I de tre huvudkapitlen framkommer många aspekter på de tre familjemedlemmarnas användning av parken.

I hovmarskalkens fall vittnar den flitiga om än inte så långvariga verksamheten med exotiska och nya växter om en påfallande nyfikenhet, knappast enbart sprungen ur viljan att visa upp något exklusivt inför gäster. Att hans växter förvisso likt ett kuriosakabinett kunde förväntas väcka mycket uppmärksamhet hos gäster, således 'conspicuous consumption' enligt den amerikanske filosofen och ekonomen Thorstein Veblens begreppsvärld, torde vara självklart. Men av växtlistorna framgår att en stor del av de importerade plantorna användes för att pryda terrasserna och Rundelen, som vid denna tid i ännu högre grad än nu var inneslutna och avgränsade likt en *giardino segreto*. Erik von Ehrenheims levnadsminnen och andra källor vittnar om att farfadern – "Blomsterfursten" – var djupt intresserad av trädgårdsodling, vilket yttrade sig på många sätt i parken, i orangeri och i växthus. Att hovmarskalken var tydligt drivande i beslut som rörde inköp, odlingssätt, placering av plantorna och tillträde till de exklusiva frukterna förstärker den bilden.

Hovmarskalkens trädgårdslitteratur, hans medlemskap i Svenska trädgårdsföreningen och personliga intresse för odlingarna gick långt utöver vad som hade krävts om han enbart ville förvärva dyrbara och åtråvärda växter. Han var också måttfull i inköpen med få exemplar av varje planta, vilket pekar på en nyfikenhet inför de enskilda växterna snarare än en strävan efter dyrbara kollektioner. Det verkar alltså som att hovmarskalken främst var en amatör i trädgårdsodling i den bemärkelsen som ordet självt säger: *amator* – av *amare*, älska. Intresset fick däremot naturligtvis näring av de nya möjligheter som förelåg med import av nya växter och frön. Hans handel

med firmorna i Hamburg ligger nära Annegreth Dietzes avhandlingskapitel ”The use of plants in the bourgeois gardens”, där samma firmor användes av de där presenterade personerna.[1] Hovmarskalkens odlingar under 1840-ca 1843 var fullständigt beroende av importen från utlandet, och växtvalet påverkade utformningen och utseendet i hög grad.

Inte heller Erik von Ehrenheims levnadsminnen antyder att hans förhållningssätt till parken korrelerade med ett synsätt motsvarande ’conspicuous consumption’. Hans starka bindning till Grönsöö som plats skildras som helt och hållet knutet till Grönsöö som barndomshem och senare i livet hans eget hem där allt det *andra* som han satte värde på utspelade sig. Detta *andra* var mycket ofta knutet till sociala händelser inom en mindre, familjär krets eller en större gäst- och vänkrets. Kärnan i detta var den romantiske och ceremonielle mannens sätt att värdesätta känsloband, vänskap, familjelivet, barnen, de återkommande gästerna, traditioner och den symbolism som olika naturfenomen förde med sig i form av vårtecken och vilda plantors återkomst. I hela sitt liv värnade han om minnena som detta skapade. Många människor som var samtida med Erik von Ehrenheim kanaliserade sin nostalgi genom engagemang i hembygdsrörelsen. Andra värnade vissa ting som väckte minnen och återkallade det förflutna. Men Erik von Ehrenheim begärde mycket mera än så, han önskade ett levande och fungerande hem på barndomsgodset i en tid när allt flera av de omkringliggande godsen såldes till nya privatpersoner eller institutioner. Det som kan framstå som små anspråk och enkla nöjen var med tanke på omständigheterna en svåruppfylld önskan.

Att Erik von Ehrenheim i sina anteckningar och skrifter ofta uppehöll sig vid de mera storslagna inslagen i parkanläggningen hörde i hög grad samman med hans kulturhistoriska ådra, känsla för pietet och starka bindning till Grönsöö som traditionsrik miljö. Han vidarebefordrade ofta uppgifter om den gamla parkanläggningens klenoder till andra skribenter och kulturhistoriskt intresserade personer. Självklart kretsade då hans uppgifter om klenoder som Drottning Christinas lind, det kinesiska lusthuset, om terrasserna och om hästkastanjeallén. Hans mångfacetterade levnadsminnen med alla detaljer och personliga anknytningar kontrasterar därför påtagligt mot den typen av skildringar. Hans livslånga motstånd mot förändringar i parken och i gårdsbilden hörde samman med viljan att knyta an till det som varit och att bevara det gamla som symboler för den goda tillvaron som Grönsöö utgjorde för honom. Motståndet mot förändringar förstärktes också av hans estetiska uppfattning där 1700-talets arkitektur, möblemang och

[1] Dietze (2007) s. 100ff.

parkanläggningskonst enligt levnadsminnena tydligt överglänste 1800-talets motsvarigheter. Men Erik von Ehrenheims intresse för att bevara parken utgick inte bara från estetik och värnande om det gamla som något i sig självt bevaransvärt. Ofta hänvisade han till användningsbarheten i den gamla anläggningen. Förlusten av *charme* vid förändringar kunde också vara förlusten av bekvämlighet, trivsel och lä.

En för tiden ovanligt starkt framträdande sida hos Erik von Ehrenheim är det intresse han hyste för sina barns vardag, individuella framsteg och framtid. Samtidigt präglades hans liv av en stark religiös tro. På detta sätt samverkade både konservativa och mera moderna sidor hos Erik i en starkt bevarande riktning vid Grönsöö. Med den framväxande medvetenheten om den svenska herrgårdskulturens förändring och kulturmiljövårdens inriktning mot att dokumentera den här sortens miljöer kom ytterligare skäl för Erik von Ehrenheim att uppskatta anläggningen och att bevara den inför framtiden.

Med Alice von Ehrenheim hade ytterligare nya sätt att använda och uppskatta parken kommit till Grönsöö. Genom ett målmedvetet eget arbete sökte hon vinna dels ekonomisk bärkraftighet i odlingarna, dels vinna ny kunskap, applicerbara utanför det egna hemmet samt ur pomologisk synpunkt fullt jämförbara med vetenskapliga rön. Detta diversifierade sätt att använda och vårda parken vid Grönsöö under Erik och Alice von Ehrenheims tid vittnar sammanfattningsvis om ett förhållningssätt väsentligt skilt från idén om 'conspicuous consumption', vartill relativt knappa ekonomiska förhållanden under långa perioder säkert bidrog. Inga av de anläggningar som gjordes under den studerade perioden är anmärkningsvärt påkostade eller personligt utformade. Olle Piehls blomstergård – den sista nyanläggningen – var i sin klassiserande stil modern och den liknar för övrigt de övriga anläggningar som kan ses i hans litteratur.

De förslag till nyanläggningar som gjordes under 1800-talets senare hälft var inte heller anmärkningsvärda i meningen nyskapande eller extravaganta. I Erik von Ehrenheims levnadsminnen syns förvisso mycket starka och inte sällan motstridiga viljor angående byggnader, strukturer och enskilda träd i anläggningen. Men besluten och åtgärderna kan sällan eller aldrig knytas till någon långsiktig estetisk idé som skulle fullföljas. Det särskilda, det monumentala, det konstnärligt utstuderade syns inte heller här. I stället åtföljs åtgärder, så som de skildras i Eriks minnen, ofta av förklaringar med en ton av "tycke och smak" – där träd, byggnader och hela häckar får ge vika för någons antipati, och omvänt – där träd planteras för att någon har tyckt om just denna typ av träd. "Labyrinten" – denna 1700-talsstruktur som i Eriks minnen mycket tydligt förknippas med gamla tiders besök av ordenssällskap

och deras grundliga firande, höggs märkligt nog ned, inte långt efter att fadern, Per Jacob von Ehrenheim, motvilligt deltagit i festligheterna. Här var en familj, som hellre umgicks inom mindre vidlyftiga ramar. Statsrådet hade inte heller varit road av jakt, och flera traditionella och storartade inslag i livet på gods och gårdar fann alltså ingen plats vid Grönsöö. I stället framstår Grönsöö, trots sin värdiga arkitektur och magnifika utsikt som en avskild, intim plats som gjord för uppskattning av andra värden än de uppenbart arkitektoniska.

Huruvida statsrådet reflekterade över att han lät hugga bort och fylla igen Grönsöös gamla 1700-talsanläggning som något i sig självt bevaransvärt är oklart. När han genomförde åtgärderna var det föregående sekelslutet så nära hans egen tid att han sannolikt aldrig uppfattade vare sig åldern eller stilen som särskilda skäl till bevarande.

De ansatser som gjordes vid Grönsöö för att skapa en representativ, modern anläggning skedde under statsrådets tid. Den promenadpark som skapades kom att gå under namnet ”nya anläggningen”. Statsrådets och hustrun Augusta Leijonhufvuds åtgärder representerade en allmän utveckling i äldre svenska gårdsmiljöer, där ladugårdar, djur, stängsel, ekonomibyggnader och nyttoodlingar ofta flyttades och förlades i perifera delar av ägorna kring 1800-talets mitt.

7.4 Kontinuitet i förvaltningen kontra modernitet

Studierna om Grönsöö park har förtydligat hur mycket av äldre tiders innehåll och strukturer som har försvunnit. Utvecklingen rymmer åtgärder i äldre och i modern tid som man ur antikvarisk synpunkt kan beklaga. Både långsamma processer och snabba beslut har påverkat situationen. Växters oundvikliga åldrande och naturkrafters inverkan på karaktäristiska trädindivider har bidragit. Men, från att först ha förvånats över hur lite av det gamla som faktiskt är bevarat, så förvånas jag nu till slut över hur mycket som faktiskt är kvar. Trots seklers gång, generationers motstridiga viljor, blixtnedslag, hårda vindar och rationaliseringar finns spår från alla sekler i anläggningens historia kvar.

Generellt sett har dock den bevarade 1700-talsstrukturen, tillsammans med 1900-talets förenklingar och ändrade odlingsinriktning, överskuggat respektive raderat inslag från en mellanliggande period. Denna period präglades av ett myller av gårdsfolk, gäster, byggnader, djur och ljud, snarare än fridfull och imposant överblickbarhet. Parkanläggningens tidigare inslag av täthet och lummighet har gett vika och lämnat åldriga strukturer och tuktade linjer kvar.

Dokumentation och meningsbyggande

Inledningsvis poängterades betydelsen av dokumentationen för Grönsöö som uppmärksammad kulturmiljö. Publikationerna, med Sigurd Wallins Grönsööbok (1952), som ett exceptionellt bidrag, har lyft fram och förstärkt Grönsöös renommé. De grundläggande kvaliteterna för ryktbarheten har förvisso funnits i den kulturhistoriskt rika och väl sammanhållna miljön och ett förhållandevis gott källäge. Avgörande för Grönsöös fortlevnad har dock varit kombinationen av familjemedlemmarnas vilja att bevara och föra Grönsöö vidare, och att de i samarbete med Sigurd Wallin och andra personer har genomfört dokumentationen av Grönsöö i en tid när många herrgårdsmiljöer var i upplösning. Erik och Alice von Ehrenheim drevs bägge av en stark önskan att lyfta fram Grönsöö, och att vidarebefordra kunskap om platsen till framtida användare. I och med senare tiders stiftelseförfarande har man från familjens sida ytterligare stärkt möjligheten att nu och i framtiden bevara Grönsöö.

Historieskrivningen om Grönsöö huvudbyggnad och alla dess inventarier har kompletterats genom hela 1900-talet och 2000-talets början med nya rön och flera tematiska publikationer av ett flertal specialiserade författare. Bilden av Grönsöö har blivit rikare och många frågetecken har rätats ut.

Materialet om Grönsöö har visat sig vara mycket omfattande och studier av detta har inte bara svarat på frågor utan också skapat många nya. Ingen studie tycks kunna vara uttömmande ens då den tillåtits bli omfattande. Även Sigurd Wallin fann sig i förordet till Grönsöboken tvungen att förklara begränsningens nödvändighet. Det rika materialet sätter gränser, men bjuder också in till ständigt fortsatt forskning. Detta förfarande har nu pågått i drygt hundra år, och det hjälper Grönsöö att vidmakthålla sin ställning som ett gods, där man bjuder in till forskning och låter nya rön justera och berika bilden av denna plats. På så sätt har Grönsöö som kulturhistoriskt viktig plats skapats som en kombination av platsens fysiska förutsättningar, den utifrån kommande uppmärksamheten och den personliga inställningen som råder i förvaltningen och driften av godset.

Carl Gustaf von Ehrenheim, har precis som sin farfar Erik, organiserat mycket av arkivet och fört många anteckningar om föregående generationers liv på Grönsöö. Att på detta sätt bidra till släktarkivet är en påtaglig del av vidmakthållandet av godset och släktens sammanhållning.

Kontinuitet och konstruktion

Alice von Ehrenheims bortgång 1943 ses i familjen som brytpunkten mellan det gamla 1800-talslivet och den modernare tiden vid Grönsöö, men redan under sin levnad hade hon varit modern i sin fruktodlargärning. Framsynt

och handlingsinriktad var hon även i arbetet med att dokumentera Grönsöö. Skicklighet och uthållighet i odling och hushåll, en respektingivande personlighet samt social kompetens och älskvärdhet när situationen krävde detta tog henne långt i kulturhistoriska och pomologiska kretsar.

Att vara traditionella men samtidigt öppna mot omvärlden, att dela med sig av egna rön, bjuda in vetenskapen och visa upp hela Grönsöös kulturskatter var hennes och maken Erik von Ehrenheims sätt att föra platsen och arvet vidare in i modern tid. Att ett av deras fyra barn skulle komma att ta över och driva Grönsöö var inte alls självklart, men så blev det. En serie omständigheter hade under lång tid till slut kommit att samverka i samma riktning.

7.5 Förhållningssätt till tradition och modernitet

Att hålla fast är omodernt

Med sitt sentiment, motvilja mot förändringar och sin livslånga fokusering på Grönsöö som barndomsplats visar Erik von Ehrenheim nostalgiska drag, men mest var han en idylliker.[2] Likt en författare bevakade han känslor och stunder med en idé om att nuet var något flyktigt, som ständigt var hotat och som borde berättas.

Erik von Ehrenheim person och strävan innehöll starka moment både av det som beskrivits som förmoderna och moderna livsval. Anthony Giddens talar i *Modernitetens följder* om tillits- och riskmiljöer i förmoderna och moderna kulturer, där de förmoderna kulturerna i hög grad styrs av den lokala tillitens övergripande betydelse.[3] I denna syn innefattar tillitsmiljöer en stark anknytning till släktskapsrelationer, lokalsamhället som en plats, religiösa kosmologier och traditioner. Vid ett gods som Grönsöö erbjöds ett liv där just släktskap, den lokala platsen och traditioner kunde frodas och bibehållas. I sin livsåskådning var Erik von Ehrenheim under hela livet religiös och sökande. Han omfattade därmed den förmoderna kulturens livsföring och tankegods som grundläggande rättesnöre. I annat var han mera

[2] I boken *Nostalgia* (2001) inleder Karin Johannisson kapitlet ”Det samtida förflutna” med orden ”Nostalgi är minne”. Nostalgin kan produceras, menar Johannisson; den innesluts i människors samlande och bevarande och i vårt skapande av museer, skyddande av naturområden och platser som en gång haft en nyttofunktion. Johannisson talar om frusen förflutenhet och minneslandskap. Det stämmer på Erik von Ehrenheim, men han skiljde sig också genom att hela tiden i ord och gärning framhålla livfullhet, gårdens vardagliga ruljans, familjens närvaro, barnens lek: kort sagt, Grönsöö som hem sådant det tedde sig i stunden.

[3] Giddens (1996) s. 99.

modern. Exempel på intressen där han själv framhöll hur tidig han var i utövandet var arkivforskning och bergsvandring. Han kommenterade också sin uppväxttids förhållande mellan far-barn (son), där det var vanligt med ett auktoritärt, ”strävt” och fåordigt förhållande från fädernas sida, vilket stod i skarp kontrast mot hans eget förhållningssätt.

Äktenskapet med Alice Blomstedt var modernt i den meningen att det inte var ett resonemangsäktenskap, vilket Erik hade upplevt i fallet med systern Ulla. Erik hyste stor motvilja mot hela det arrangemanget. Själv gifte han sig med en kvinna som ur flera aspekter skiljer sig från åtminstone en av de dominerande ”kvinnotyperna” vid denna tid – den veka, underdåniga. Hon tillhörde en elit av kvinnor inom den adliga kretsen där hon – liksom många kvinnor bland bönderna, var uppfostrade till rådighet och duglighet. Till detta verkar hon som person – till den del som ligger utanför den militäriska uppfostran hon fått hemma vid Hornö – ha varit dominant, inte märkbart känslosam och en flitig representant för de mycket få kvinnorna i den pomologiska kretsen. Sina döttrar önskade Erik von Ehrenheim ett ordentligt arbete, där de kunde försörja sig – en önskan som förvisso inte infriades, men som vittnar om en modern syn på saken. I övrigt präglades Erik von Ehrenheims hållning av en konservativ grundsyn på tillvaron, vilket förstärktes av hans noteringar om att folket vid det gamla Grönsöö knappast någon gång valde att lämna Grönsöö för en annan arbetsplats, när det var dags för den årliga flyttningen. Han tog detta för intäkt för att det gammaldags systemet med arbetare – ”trotjänare” var väl fungerande. Han konstaterade samtidigt att de varningar om ”socialismen” som enligt personer i hans närhet hotade bygden inte föreföll särskilt befogade. I Eriks familj fanns exempel på flera personer som inte fullt ut trivdes med det adliga arvet i dess mest konservativa riktning. Hans farfar hovmarskalken ansågs på sin tid visserligen vara en aristokrat men därutöver tämligen radikal. Statsrådet von Ehrenheim valde bort ”von” i sitt namn på äldre dagar, vilket även Eriks äldste son Pehr, född 1889, önskade göra. Sonen hade i sin ungdom varit politiskt förhållandevis radikal.

En bit in på 1900-talet representerade således Erik och Alice von Ehrenheim ett par som uppvisade många moderna sidor i äktenskapet och i sina intressen. Men de ägde ett släktgods som ingen av dem ville sälja. Tidens tendens var annars att sälja släktgods till annan privat person eller någon institution, vilket Erik von Ehrenheim konstaterade i sina levnadsminnen. Eftersom sonen Pehr hade försökt sälja Grönsöö, så befann sig Erik i en liknande situation som många andra godsägare eller förvaltare. Att bibehålla ett omfattande släktgods, vars fortsatta drift och tradition byggde på arv och villiga ättlingar, blev omodernt och ekonomiskt svårt.

Den starka bindningen till platsen och den traditionella överföringen av en roll och boplats från en generation till en annan talade generellt emot individens allt större valmöjligheter i livsföring och yrkesval. I den moderna utvecklingen under 1900-talet ingår en upplösning av förväntade yrkesbanor, ärvda yrken och individens förankring vid en och samma plats. Detta gällde på ett påtagligt sätt familjejordbruk, men även arvsförfarandet av ett gods av Grönsöös karaktär, vilket aldrig varit fideikommiss.[4]

Grönsöö har under såväl 1800-talet som nutid haft utsträckta så kallade transitionsfaser.[5] Den yngre generationen har levt och verkat vid Grönsöö under lång tid medan föräldragenerationen fortfarande ägt godset. Detta var fallet med Pehr von Ehrenheim, Erik von Ehrenheim, Gustaf von Ehrenheim och Carl Gustaf von Ehrenheim, fyra generationer i rakt nedstigande led. För åtminstone Erik von Ehrenheim och hans hustru Alice innebar detta stora påfrestningar och ett problematiskt beroende. En positiv effekt av det generationsöverskridande förvaltningsförfarandet förr och nu är det självklara och ibland dagliga utbytet av tradition, erfarenhet och platsbestämd kunskap som gått från äldre till yngre generationer.

Förväntningar på övertagandet av Grönsöö

Av Erik von Ehrenheims anteckningar framgår att han var oförberedd och illa berörd av yngste sonen Gustaf von Ehrenheims beslut att flytta hem till Grönsöö 1918. Orsaken till ambivalensen och oron var sannolikt den ekonomiska situationen. Alice von Ehrenheim, har i senare tid uppfattats som positivt inställd till sonens beslut och möjligen bättre förberedd på detta.[6] 1921 tog Erik och Alice von Ehrenheim beslutet att lämna sin dåvarande bostad i Stockholm för att för gott bosätta sig på Grönsöö. Ekonomin var problematisk, vilket grumlade glädjen över återflytten.

I fråga om generationsväxlingar och förväntningar finns gemensamma beröringspunkter mellan stora gods och mindre gårdar. Det agrara samhället hade fortfarande kring sekelskiftet 1900 många innevånare som levt hela sina liv vid en och samma gård, och kanske hade de även både fötts och avlidit där. Gustaf von Ehrenheim, född 1893, hade hela sin livscykel vid Grönsöö gård, där han föddes, arbetade, bodde och dog. I nästa generation började en

---

[4] Om utvecklingen i agrara miljöer, se exempelvis Iréne Flygares avhandling om familjejordbruk under 1900-talet, *Generation och kontinuitet* (1999, se särskilt 347-412) där hon i kapitlet ”Gården” resonemang om förväntningar, genrationsväxlingar och olika sätt att som påtänkt arvtagare leva i förvissningen om att man skall ärva ett lantbruk, en gård och en livsplats.

[5] Jämför Flygare (1999) s. 349ff.

[6] Ehrenheim, Carl Gustaf von, personligt meddelande, samtal på Grönsöö 12 november 2004 samt telefonsamtal 22 maj 2008.

delvis annorlunda tid, även om mycket förblev sig likt fram till brytpunkten omkring 1943.

När Carl Gustaf von Ehrenheim, född 1929 och nu boende vid Grönsöö, flyttade till Grönsöö 1954 i samband med giftermålet med Elisabeth Grauhan, avbröts det som skulle bli en akademisk bana. Grönsöö kom så att säga emellan. Själva flytten skedde i en blandning av förväntningar från föräldragenerationen och egen ambition. Carl Gustaf själv uttrycker det som att han ”kom hem”. Detta skedde dock utan att föräldrarna överlät äganderätten på honom. I stället köpte Carl Gustaf Grönsöö av sin far 1971.[7]

Vardag i kulturmiljön

Tanken att behålla och arbeta för Grönsöö har allt sedan Erik och Alice von Ehrenheims tid påtagligt påverkat de tre följande generationernas yrkesval, utbildningslängd och boendesituation. Under Eriks och Alices levnad kom deras hem att bli föremål för ett utifrånbetraktande, där såväl omvärlden som ägarfamiljen agerat för ett bevarande. I och med byggnadsminnesförklaringen 1964 blev en privat levnadsplats i ännu högre grad än tidigare en uppmärksammad kulturmiljö, till vissa delar satt under lupp. Mycket tid lades ned efter 1900-talets mitt på att lösa äganderätten till bohaget och att finna en rimlig driftsform för Grönsöö, som skulle fungera som permanentboende familjemedlemmars dagliga syssla och levebröd.

Idag, 2008, bebos huvudbyggnaden av den 6:e och 7:e generationen von Ehrenheim vid Grönsöö. Cirka en fjärdedel av huvudbyggnadens yta disponeras idag för familjens boende, där livet pågår ungefär som i en vanlig bostad.

Grönsöö är en kulturmiljö i vars värdebeskrivning man brukar framhålla att det är en levande miljö. Familjens permanenta boende i huset är i någon mening en del av värdet. Detta liv skall dock levas inom ramen för hur en kulturmiljö bör vårdas och bevaras. Den situationen är en balansakt och i viss mening ett familjeliv under bevakning. Ser vi bakom förmånen att få bebo en vacker och traditionstyngd herrgårdsmiljö som Grönsöö, så ser vi också begränsning. I vår tid, då barndomsplatser sällan förblir den vuxna individens boplats, är Grönsöös grepp om ”de sina” en märklighet i sig. För en utomstående förefaller alla sådana generationsöverskridande förväntningar vara en arvelott som går långt utöver det vanliga.

Alltsedan Erik och Alice von Ehrenheims tid har Grönsöö i vissa avseenden varit en modern plats med den ena benet i inbjuden expertis och vetenskaplig hållning, och det andra benet i ett fortsatt privat leverne vid

[7] Ibid.

Grönsöö. Deras strävan att hålla samman Grönsöö och vidarebefordra det till framtida användare har idag kanaliserats i en uttalat framtidsinriktad linje för bevarandet av Grönsöö. Vid ett tal, hållet av Jacob von Ehrenheim vid invigningen av 2008 års tematiska utställning den 7 maj, framhölls för publiken hur han och familjen ser som sin uppgift att personligen verka för att bevara och förvalta Grönsöö inför framtiden. Vare sig man som utomstående uppfattar en sådan förvaltningsuppgift som ett yrke bland många möjliga yrken, eller ett ”kall” som går i arv över generationer, är detta förfarande märkligt och betydelsefullt ur kulturhistorisk synvinkel. Ingen lag kan reglera personligt intresse.

En del av förklaringen till att i modern tid vilja leva och arbeta med en plats som Grönsöö finns i dess bakgrund som familjegods. Carl Gustaf von Ehrenheim menar, att ett ”visst vansinne”, som nästan kan upplevas som ”nedärvt”, krävs för att lägga ner nödvändigt arbete. Att ha växt upp vid Grönsöö och att ha följt det i sitt liv är grunden för att vilja satsa. Att vilja veta något även om en nyinköpt hems tidiga historia och tidigare ägare är naturligt, men kan man såsom på ett släktgods genom arkivet skapa sig levande bilder av sina egna anförvanters liv på samma plats så är det av stor betydelse. Den obestämbara eller svårbeskrivna vetskapen om att man besitter och förvaltar ett släktgods kan vara det som ger det där extra incitamentet att fortsätta; skulle man inte ha detta i ryggen så säljer man om det tar emot, menar Carl Gustaf, som inte kan finna ett entydigt svar på varför ett släktgods förpliktigar och inspirerar. Men en del av förklaringen finns i det nära sambandet man upplever med de föregående generationerna.[8]

Att agera modernt i en kulturhistorisk miljö

Studien av Grönsöö pekar bland annat på de involverade individernas stora olikheter i sina ageranden vid Grönsöö, snarare än en gemensam linje och uppfattning. Men en gemensam hållning genom 1900-talets generationer har varit att agerande och livsföring har innehållit både moderna och traditionsbevarande delar.

Den kulturhistoriska miljöns vardag har under de senaste åren ibland nått även mina öron; planering av den praktiska verksamheten, ansökningar om ekonomiska driftsbidrag och dokumentation av inventarier är några exempel. Under mina turer i den traditionstyngda huvudbyggnaden har skötsel av inventarierna pågått: enorma och sköra gardinuppsättningar har i väntan på vård tillfälligt legat nedtagna framför trädgårdsböckerna, en gigantisk kristallkrona har hängt uppgillrad på en snickrad specialställning för

[8] Ehrenheim, Carl Gustaf von, samtal 12 november 2004.

putsning av prismorna, gamla köksföremål har stått utplacerade på salsgolvet för kompletterande inventering och digitaliserad dokumentation. Några fönster på övervåningen har satts igen under pågående reparation, och vid en rundvandring i parken hade ett andra borrningsförsök efter tjänligt vatten, godkänt enligt modern hälsovårdslagstiftning, just avslutats nedanför den gamla stenmuren. Här pågår alltså vårdande verksamhet och vardag.

Vanan i uppgiften att driva Grönsöö som kulturhistorisk plats och turistmål präglar hållningen, men den ekonomiska situationen i vidmakthållandet av ett gods i modern tid är sällan en lättsam färd. Genom alla generationer från Erik och Alice von Ehrenheim finns ett starkt intresse för att förvalta Grönsöö, att inte så mycket intressera sig för det egna – lilla – avtrycket på platsen utan snarare att förvalta det som redan skapats. Sammantaget är bibehållandet av detta gods däremot ett stort och tydligt vårdande av familjearvet, ett gigantiskt monogram, som med undantag för de privata boenderummen tillgängliggörs och visas för alla.

7.6 Autenticitet: ett förr, ett nu eller en process?

Under 1800-talets andra hälft finns flera synsätt representerade rörande dokumentation och bevarande av Grönsöö. Enligt ett synsätt skulle de gamla traditionerna, 1700-talets strukturer, seder och möblemang bevaras. Målet var i princip oföränderlighet. Detta synsätt representeras av Erik von Ehrenheim. Redan i sin ungdom sökte han kritiskt granska källorna om Grönsöö historia och han kan sägas vara en representant för det moderna intresset för kulturminnesvård, där hela miljöer är intressanta. Ett tydligt exempel på Erik von Ehrenheims inriktning mot dokumentation och de efterkommandes möjlighet att samla uppgifter om hans levnadstid var hans motvilja mot installation av telefon vid Grönsöö.

Det andra spåret representerades av hans far, och till viss del hans mor, Augusta Leijonhufvud. Fadern behövde en representativ herrgårdsmiljö för besök. Hans barndomsminnen var till stor del knutna till Malingsbo, som han sålde. Även Grönsöö ville han sälja, med dåliga ekonomiska förutsättningar som skäl. Inom loppet av några år gjorde han vad han kunde vid Grönsöö för att rensa gårdsbilden. Den tidigare så myllrande gårds- och stallplanen med ekonomibyggnader, odlingar, en stor damm, materialhögar, staket och mängder av djur fick ge plats för en promenadpark. Augusta von Ehrenheim hade initierat flera stora förändringar i parken, bland annat igenläggandet av dammen. Delar av parken som inte längre fyllde någon funktion togs bort. Att de var en del av Grönsöö var inte skäl nog för ett

bevarande. Erik von Ehrenheim äldste son hyste samma tankegångar som farfadern – om inte bärighet fanns, borde godset säljas.

Ett tredje spår kan sägas ha representerats av Alice von Ehrenheim. Hon hade som utifrån kommande inte samma bagage av barndomsminnen som maken, och hade inte heller samma sentimentala sinnelag. Hon hade mycket bestämda uppfattningar om parken, och genomdrev flera stora förändringar förutom förnyelse och nyanläggning av fruktodlingar – bland annat rivningen av en flygelbyggnad, plantering av prydnadsträd samt anläggandet av Olle Piehls blomstergård. I sitt växtintresse vid sidan av fruktodling var okulering och odling av moderna rosor ett intresse, fjärran från hovmarskalkens gamla buskrosor. I sin roll som husfru och värdinna var hon däremot en traditionsbärare för huvudbyggnaden, hushållet och hela det gamla herrgårdslivet. Genom sin förmåga att upprätthålla kontakter med etablissemanget inom kulturmiljövård och hortikultur, bidrog Alice till att värna det gamla genom att öppna dörrarna, förevisa, dokumentera och intressera sig för framtida möjligheter att bevara Grönsöö. Under tiden hade nya generationer hunnit växa upp, såväl de egna barnen som barnbarn.

Bevarade konturer men försvunnen rekvisita

Grönsöö park är både välbevarad och kraftigt förändrad. Genom alla sekel och skeden i parkens historia är Grönsöös vackra läge något som betraktaren återkommer till. Platsen är så avskild från världen men med närhet till många andra gods och huvudstaden via Mälaren. Huvudbyggnadens placering uppe på en platå med bara några få meter ner till vattnet tvingade fram en speciell arkitektur, där terrasseringar och vyer gett ett betydande bidrag till svensk trädgårdskonst. Åtminstone sedan 1700-talets slut har dessa terrasser trots sitt perifera läge närmast vattnet varit en hjärtpunkt i anläggningen. Fruktodlingarna har alltid funnits vid Grönsöö och är nu ett signum för platsen och verksamheten.

Det tidiga 1900-talets utseende är delvis också det sena 1800-talets. I några fall kan de intryck vi får idag vara jämförbara även med det man upplevde vid 1800-talets mitt. Exempelvis upplevdes trädvalven i hästkastanjeallén som mäktiga redan under statsrådets ungdomstid runt 1840.

En jämförelse mellan anläggningens innehåll och täthet vid 1900-talets början och 2000-talets början visar att dagens anläggning är starkt förenklad, på gränsen till tom. Ändå kan anläggningen fortfarande upplevas som en sammanhållen helhet av hög kvalitet. Parkens begränsade storlek, den diversifierade terrängen och den höga skötselnivån bidrar till det. Luckorna och förenklingen är ganska jämnt utspridda och därför mindre uppenbara än

exempelvis vid det närbelägna Ekolsund, där den stora före detta parterren numera är en betesyta för får.

Vid Grönsöö är anläggningens konturer – silhuetterna – i det närmaste intakta, framför allt från ”utsidan” då man betraktar Grönsöö via vattnet. Skillnaden är att flera popplar bildade silhuett förr, och att det klippta trädtaket på terrasserna sträckte sig länge ut mot sidorna än idag. Genom den gamla hästkastanjeallén skymtar de tuktade borggårdsalléerna av ask och lind, samma strukturer och kanske samma trädindivider som fanns redan vid på 1770-talet.[9]

Inifrån slottets andra våning är den klassiska vyn ut mot vattnet, med Utö skymtande bortom ett klippt tak av lönnkronor, densamma. Även inne i anläggningen ger terrassernas bevarade grusgångar och flera hundra meter klippta, knotiga häckar och trädrader en tydlig och ålderdomlig karaktär i samtliga väderstreck. Först på nära håll syns hur platsen med tiden har blivit avplockad sina mindre beståndsdelar.

Vad som förlorats i innehåll och behag har vunnits i en slags avskalad skönhet som ter sig konceptlik och uttänkt. Utvecklingen har dock skett i många små steg, där besluten har fattats på praktisk grund. Strävan har varit att behålla alla viktiga stora strukturer. Resultatet har blivit, att det som tagits bort i huvudsak har varit rabatter och enskilda solitärträd, vars sammanlagda frånvaro blivit påtaglig för den som studerar äldre fotografier eller har minnesbilder från 1900-talets första hälft.

En plats som tillhör de mest förändrade är översta terrassen. Det tidiga 1900-talets dokumentation uppvisar avancerade rabatter, balustraden från 1892, den italienska pyramidpoppeln och vildvin på huvudbyggnadens sjösida. En vy mot nordost visar dåtidens ”Tettas stuga”, en tätare lindrad längs med borggårdsmuren och en spaljé mot gaveln. Nu saknas detta. En vy från samma punkt mot sjösidans långsida visar ett gammalt spjälstaket uppsatt mot en av höjdskillnaderna på terrassen. Nu finns inget staket. Här har en väsentlig förenkling skett.

Åldrade strukturer de bäst bevarade

Många svenska anläggningar har kunnat uppvisa storslagna och mera påkostade effekter än Grönsöö. Värdet i Grönsöös anläggning har inte funnits vare sig i formatet eller några extravaganta dyrbarheter, utan i blandningen av intimitet och åldriga strukturer. Det sena 1800-talets mest påtagliga inslag i anläggningen var dels ett område kring den då igenlagda

[9] Hästkastanjeallén är starkt åldrad och skall genomgå ett förnyelseprogram med nyplantering av hästkastanjer från och med hösten 2009. De nya träden är uppdragna i plantskola från Grönsöös hästkastanjer. Härmed går en för Grönsöö typisk trädstruktur in i ett nytt skede.

stora dammen, dels terrassernas ordnade och ombonade miljö. Från det förra området, som genomdrogs av grusgångar och pryddes av ett duvslag, finns knappast ett foto eller annan dokumentation som visar på påtaglig användning. Från terrasserna, både den översta och den så kallade Frukostterrassen, finns däremot en mängd fotografier och skildringar som visar på uppskattad och ofta återkommande användning både i familjära och officiella sammanhang.

Grönsöös måttliga format och påtagligt kringskurna möjligheter till odlingsytor har styrt anläggningens utformning. Den dramatiska sluttningen från huvudbyggnaden ner mot vattnet har använts maximalt i estetiskt syfte, och alltsedan det kinesiska lusthuset och de engelska gångarnas tillkomst har terrasserna med omnejd varit den självklara vistelseplatsen. Av Erik von Ehrenheims skildringar får vi veta, hur 1700-talet påtagligt dröjde sig kvar, förpackat i det sena 1800-talets ombonade form. Eftersom Grönsöös huvudbyggnad aldrig genomgick några större exteriöra förändringar under 1800-talet, slår 1700-talet fullständigt igenom i både byggnad, vyer, grusgångar, trädalléer och till och med järnstaketet vid borggården.

Sammanfattningsvis har delar av parken med tidens hjälp och regelbunden, hård beskärning i häckar och trädrader blivit imposant. Överlagringar och 1900-talets förenklingar har förändrat parken till det mäktiga, konsekventa och blomsterfattiga uttryck vi ser idag. Parken saknar nästan allt av den intimitet som den hade på 1800-talet och delvis in på 1900-talet. Byggnader, staket, portar, grindar, plank, växthus, blomsterodlingar, buskar, solitärträd och mindre trädgrupper, duvslag, husdjur med alla deras lukter, ljud och gödsel, grushögar och ett myllrande liv av människor har alltsedan mitten av 1800-talet försvunnit.

Att förändra inom det gamla: växthus och fontän

Studien om Grönsöö visar hur parken inom ramen för det imposanta yttre har varit, och är, en plats för familjens behov. Behoven har växlat med tiden och individerna.

Under 1900-talet har byggnader, träd, häckar och rabatter tagits bort, till största delen med hänvisning till orimlig underhålls- och skötselbörda. Förändringar har således kontinuerligt skett både före och efter byggnadsminnesförklaringen, men sällan har det handlat om nyuppförande av något. Ett undantag i sen tid är växthuset på den murade runda terrassen Rundelen, den så kallade Hemträdgården, utanför huvudbyggnadens södra gavel.

Rundelen har länge varit föremål för familjärt bruk. Med sitt skyddade och upphöjda läge har den varit en gynnad och avskild plats. Av husesynen

1802, där den betecknas som en parterr, framgår att den då var arrangerad med klippta buxbomshäckar och prydnadsväxter. Under 1900-talets första hälft användes den för hemmabruk; dockhus och andra leksaker flyttades ut för barnens lek. I mitten stod den gamla medeltida dopfunten, som användes sista gången för dop 1929.

I slutet av 1900-talet uttryckte familjen önskemål om en privat odlingsplats utanför parkens besökområde och i nära anslutning till huvudbyggnaden, där man efter eget huvud kan odla till hushållet. Ett önskemål om ett växthus fanns också, vilket krävde tillstånd från Länsstyrelsen med hänsyn till byggnadsminnesförklaringen och de därtill hörande skyddsföreskrifterna. Länsstyrelsen gav dispens för byggnation på rundelen. Växthuset uppfördes 2003. Beslutet vilar på synen att det är viktigt och rimligt att även dagens familjemedlemmar får uttrycka något och använda anläggningen enligt personliga önskemål i den närmast museala miljön. Platsen har visat sig fungera väl för denna typ av odling och fyller återigen rollen som en avskild familjär plats, där verksamheten kan pågå samtidigt som besökare i parken rör sig i närheten.

Växthuset på denna plats är nytt, men uppförandet av det för det familjära och avskilda brukandet följer generationers successiva tillägg och förändringar.

Ett annat, men mindre synligt tillägg i parken gjordes i form av en liten pumpdriven fontän i mitten av Olle Piehls blomstergård år 1999. Vattnet har en ensam, stilla stråle. Fontänen gjordes i samband med Carl Gustaf von Ehrenheims 70-årsfirande. Idén med en fontän är inte ny – den fanns redan i Olle Piehls första förslag inför anläggandet 1925. Olle Piehl blomstergård är en av få blomsterplanteringar i den nuvarande parken och restaurerades år 1997.

Grönsööparkens autenticitet och värden

Att i det längsta och så långt möjligt bevara äldre strukturer, enskilda träd och buskar samt vidmakthålla planteringar med plantor av ursprungligt genetiskt material är viktiga delar av rådande skyddslagstiftning kring historiska parker och trädgårdar.

Skyddandet av en parks växtmaterial utgår från synen att detta med tiden har kommit att bestå av klenoder, strukturer eller hela miljöer som utgör delar av den fysiska platsen och de arkitektoniska och hortikulturella värdena av idag. Skyddet utgår också från synen att de enskilda växtindividernas genetiska kontinuitet – deras autenticitet – är ett värde. Växtindividerna ser inte nödvändigtvis ut som förr; ett exempel på det är Drottning Christinas lind, som under de senaste 150 åren bytt skepnad med avblåst krona, mistel

som kommit och gått, och forna tiders lagningar som numera tagits bort. Linden torde vara det äldsta trädet i parken och med sina rötter nere i 1600-talet har trädet det autentiska växtmaterialets självklara värde.

En annan form av autenticitet som Grönsöö vidmakthåller är den kontinuerliga fruktodlingen. I obruten linje talar källor om Grönsöös fruktodlingar. Att en vidarebefordrad kunskap och verksamhet kan utgöra ett värde framgår i det så kallade Nara-dokumentets Annex 4: Authenticity in Relation to the *World Heritage Convention*, som berör de principer som utarbetades om autenticitet och kulturarv vid Narakonferensen i Nara, Japan 1994. Under ”Values and authenticity” står följande:[10]

> Depending on the nature of the cultural heritage, its cultural context, and its evolution through time, authenticity judgements may be linked to the worth of a great variety of sources of information. Aspects of the sources may include form and design, materials and substance, use and function, traditions and techniques, location and setting, and spirit and feeling, and other internal and external factors. The use of these sources permits elaboration of the specific artistic, historic, social, and scientific dimensions of the cultural heritage being examined.

Att någonting är autentiskt innebär inte explicit att det är värdefullt, men autenticitet är en avgörande kvalitetsfaktor vid bedömning av värdena hos det skyddsvärda kulturarvet [*Authenticity /…/ appears as the essential qualifying factor concerning values*].[11]

Grönsöös fruktodlingar är exempel på både ett hantverk, ett yrkeskunnade, en tradition och en fysisk struktur som idag, allt sedan 1900-talets mitt, är en märklig kvarleva i Mälardalens uttunnade fruktodlingsdistrikt. Regionalt är Grönsöö ett av få ställen som fortfarande utövar rationell fruktodling. Liksom på Alice von Ehrenheims tid bedrivs odlingen med god avkastning som mål. Prov och utsållning i odlingsunderlag, fruktsorter och metoder förbättrar odlingsresultatets utsikter.

Som gammal 1600-talsstruktur från den Skytteanska ägotiden vid Grönsöö är Stora fruktträdgården ett signum för platsen. Som modern del av jordbruket är odlingen en representant för den förnyelse och inriktning som Alice skapade från och med 1800-talets slut. Som del av ett nationellt arv är fruktodlingen ett exempel bland allt färre bevarade äldre anläggningar.

---

[10] Punkt 13.

[11] Nara-dokumentets Annex 4: Authenticity in Relation to the *World Heritage Convention*, punkt 10.

Trots att träden i Grönsöö fruktodlingar i allt väsentligt är anpassade till nutid, är odlingarna en komplex kulturyttring vars bevarande får stöd i Nara-dokumentets beskrivning av värden och autenticitet (”Values och authenticity”).

7.7 Att förmedla Grönsöö: förvaltning och förväntan

Teatrum orbi

Det har framhållits både i andras skrifter och i denna avhandling att det är många ägares och generationers sammanlagda med ganska måttliga samlande som har gett Grönsöö uppmärksamhet. Andra gods kan uppvisa dyrbarare och märkligare föremål. På Grönsöö har också en anmärkningsvärt stor del av inventarierna använts. Bruksföremålen dominerar över prydnadspjäser och kollektioner. Under 1800-talet och början av 1900-talet, det vill säga den studerade perioden, användes parken på många olika sätt som hade ganska lite med estetik att göra. Parken brukades. När den avnjöts, var det ofta i större sällskap med parken som bakgrundsmiljö, eller scen.

Grönsöö är oerhört sceniskt till sin karaktär. Natursköna vyer och beräknade estetiska effekter har blandats i en lyckad helhet, som inbjudit till människors umgänge, skådespel, spektakel, lusthusets beklädnad och instrumentens klanger i Grönsöös salar. Medan denna utövande del av parken har förändrats med tiden och försvunnit, har den andra delen – själva det fysiska sceneriet – blivit allt tydligare. Aldrig har väl knotiga häckar, trädklenoder och alléer synts så tydligt som nu.

Lummigheten har försvunnit och fram träder ett annat, tydligare Grönsöö. Raggig ängslik gräsmatta från sekelskiftet 1900 invid borggårdens klippta askar och lindar är nu kortklippt. Flygelbyggnader, småhus, grusgångar, plank, staket och grindar, trädrader och solitärträd, blomsterrabatter, klängväxter längs huvudbyggnaden, duvslag, djur och ljud har försvunnit till förmån för en välskött anläggning som med sina skarpa konturer kan vara både svidande vacker och oändligt rofylld. Dåtidens vardagliga inslag av stubbar, sågspån, grus, gödsel och kalk har för länge sedan lämnat parken.

Sven Ingvar Anderssons artikel ”Den autentiska illusionen. Gamla trädgårdar – restaureringsprinciper” i *Kulturmiljövård* 5-6 1990 behandlar vikten av en den historiska anläggningens förmåga att ge den som vistas i den en illusion; likt ett långsamt teaterspel ska trädgården eller parken ge oss förnimmelser av något annat, vardagens motsats, en evighet. Men – illusionen skall vara autentisk, vi skall kunna tro på den för en stund. Sven

Ingvar Andersson talar om *Teatrum orbi*. Tanken om *Teatrum orbi* är nära förknippad med vad trädgårdens skapare en gång tänkte med anläggningen och vad den unika anläggningen, med Sven Ingvar Anderssons ord, har på hjärtat. [12]

I tanken om trädgården som en långsam föreställning är trädgårdens budskap fritt att tolka för besökaren, som kan plocka ur repertoaren och tillgodogöra sig den, allt efter mottaglighet för budskapet, behov och sinne. Här föreställer jag mig att man kan lägga till tanken, att den som vill borde få hjälp att se anläggningen *sådan den redan har upplevts och använts* av andra. Scenen är likväl där, och har använts flitigt. Men vad förmedlades där, för ett hundra år sedan? Vad hade den på hjärtat då? Hur en sådan föreställning och tankemässig befolkning av anläggningen kan gå till lär kunna diskuteras så länge vi har historiska parker och trädgårdar att vårda och besöka.

Vad som en gång var intimt, tättväxande, myllrande och ljudligt är nu stillsamt, rogivande och överskådligt. Jag menar att överbryggningen mellan då och nu knappast låter sig göras i den fysiska anläggningen, men genom narrationen, berättandet. Det egna försöket att förmedla detta är denna avhandlings kapitel 3, där Erik von Ehrenheims levnadsminnen fått stort utrymme. Genom hans anteckningar kan vi sjunka in i Grönsöös rika repertoar på ett sätt som annars inte varit möjligt. På detta sätt blir parken inte en föreställning först när vi förnimmer den på plats, utan ”handlingen” är redan väl känd, och rullas upp inför våra ögon när vi ser landskapet, vattnet, träden, örterna.

Besökaren och vad som kan förväntas komma ut av besöket

Kunskapen om Grönsöö sprids på olika sätt. Parkens tillgänglighet gör egna eller arrangerande besök på platsen till en viktig del i detta. Många som besöker Grönsöö park och trädgård har planerat utflykten i förväg och har därför ingen kontroll över väder och vind den dag då besöket sker. Det villkoret har de gemensamt med många andra som besöker vilken park som helst. Grönsöö tillhör dock de anläggningar som har väsentliga kvaliteter att vinna på vackert väder.

Mälarens vattenglitter, skarpt solsken över terrassernas skyddade läge och klippta krontak, ljusspel i alléer och huvudbyggnadens taklinje mot klar himmel är en upplevelse som fullständigt skiljer sig från samma anläggning en mulen dag. Grönsöö kan vara såväl intagande vackert som dramatiskt och dystert, beroende på årstid och väder.

---

[12] Artikel s. 4-10, se särskilt 8ff.

Det finns ingenting braskande över Grönsöö, tvärtom har platsen något stillsamt och värdigt över sig. Det finns dock något tänkvärt i vad Erik von Ehrenheims barnbarnsbarn Jacob von Ehrenheim berättade den 17 november 2006. Han har som boende och förvaltare vid Grönsöö kunnat röra sig inkognito bland besökare, som då hörts säga till varandra: ”Var är parken?”, trots att de stått mitt i anläggningen. De har kanske förväntat sig en blomsterrik och tydligt avgränsad, kanske inhägnad anläggning. Om detta var vad de hade velat se, så finns andra platser som bättre tillfredsställer önskan. Men om det verkligen var Grönsöö de ville uppleva, hur den nu än ter sig, indikerar deras fråga att parken kanske behöver förklaras.

Trots att tidens gång varit en mäktig arkitekt som försett Grönsöö med sköna knotiga former och imponerande konturer, så är det en anläggning som kan behöva berättas. Broschyrer, guidningar och i viss mån skyltar hjälper redan idag många besökare. Vad jag med mitt forskningsprojekt kan bidra till, är att på längre sikt förse aktörer och besökare med kunskap om anläggningen.

Den som besöker ett konstnärs- eller författarhem är ofta påläst inför besöket, och har i alla händelser huvudpersonen i åtanke vid besöket. Ofta vinnlägger man sig då från förvaltarens sida om att tala i termer av intakt hemmiljö och autenticitet. Det personhistoriska värdet knyter upp hela besöket och platsen förklaras med den centrala personen i fokus.

Kärnan i ett besök vid en anläggning av Grönsöös karaktär måste däremot vara att se helheten. Redan idag görs mycket från förvaltarnas, familjens och kulturmiljövårdens sida för att inbjuda allmänheten att ta del av kunskapen om Grönsöö och att uppleva parken själv eller med guidning. Men att ”förklara” en parkanläggning som Grönsöö, så att den inför betraktaren fylls med liv, innehåll och mening, bör vara centralt inom kulturmiljövården.

Att vistas vid Grönsöö: under ett liv eller i en timme

De kulturminnesvårdande insatserna med offentliga medel har sin legitimitet i allmänhetens tillträde till Grönsöö och spridande av kunskap om platsen. Med min studie har jag sökt lyfta fram och förklara en tidigare period som väsentligt skiljer sig från nutiden. Under flera års tid, under alla årstider och under dygnets alla ljusa timmar, har jag kunnat uppleva och studera Grönsöö. Hela spannet mellan risigaste höstväder och varm augustikväll med måne över Mälarens vatten har jag noterat. Genom att arbeta nära platsen Grönsöö har jag sökt förståelse för vilken slags plats de forna ägarna har haft att hantera, och vad det är för kvaliteter de sökt och upplevt. Som utomstående kan jag inte uppleva familjebanden, ägarrollen och förvaltaransvaret, men genom källstudier och löpande kontakt med de

nuvarande generationerna av samma släkt vid Grönsöö har jag fått följa platsen och vardagen vid den.

Jag kan nu summera och konstatera att skillnaderna mellan dåtidens och nutidens fysiska utformning av parken är långt större än vad jag föreställde mig i början. En annan omständighet som blivit tydlig under arbetets gång, är årstidens skiftningar och betydelsen av tidpunkt för upplevelsen av parken. Under exempelvis inventeringsarbetet, som utförts och kompletterats under flera säsonger, har jag noterat Grönsöös kulturväxter och dominerande vilda växter under varje enskild arts blomningstid. Mina intryck av Grönsöö rymmer många minnesbilder som ger en rik bild, sammanslagen av mina många besök.

Det är således en slående skillnad mellan ett permanent liv vid Grönsöö och den nutida genomsnittliga besökarens enstaka timmar vid samma plats. Studierna har visat att Erik von Ehrenheim omfattade en stor del av parkens omgivningar i sin användning och uppskattning av Grönsöö. Allt värderades: den enskilda vårblomman, de höga träden, vattnet, holmarna, Djurgården, de boande fåglarna och vyerna från hästryggen. En jubelkänsla, ofta religiöst färgad, väcktes av naturens rikedom. Allt präglades av den starka känslan för Grönsöö som hans eget och hans barns barndomshem. Med nödvändighet skiljer sig dagens användning väsentligt från en sådan svärmisk och mångfacetterad anknytning till platsen. En vanlig besökare befinner sig mycket långt från den. Det visar nödvändigheten av att erbjuda besökaren, eller vem som helst som är intresserad av Grönsöö, möjligheten att tillägna sig Grönsöö före och efter besöket på platsen. Att tillgodogöra sig platsens hela idé och framväxt på någon enstaka timme är svårt eftersom parken byggts upp på ett så påtagligt successivt, personligt och utmejslat sätt.

Som vi har sett erbjuder Grönsöö gårdsarkiv rika möjligheter att lyfta fram och sätta färg på anläggningen i våra föreställningar om parken. Jag hoppas att jag med denna avhandling har bidragit till det. Kanske förstärker det känslan av en plats som en gång fått flera kompositörer att göra musikstycken med titeln ”Plaisir de Grönsöö”.

Tulipa Gesneriana L. Enkel korallröd tulpan med vertikala stråk på kalkbladen.
Foto: Anna Tandre juni 2007.

Källor och litteratur

Arkivmaterial

Grönsöö gårdsarkiv och gårdskontor

Ehrenheims, Erik von, anteckningsböcker, 36 stycken

Bergqvist, Lars (1840), *Beskrifning öfver Grönsö, Öns Stränder och Holmar, Dedicerad Till Wälborne Herren Herr Pehr J: von Ehrenheim, På Petri-Dagen, den 29e Junii 1840.* Original. Kartong GRÖNSÖÖ Äldre handlingar G 10.

Ehrenheim, Carl Gustaf von (odat.) *Minnesanteckningar kring Grönsöö vid slutet av 1930-talet.*

Ehrenheim, Ulla von (1992) *En blomstervandring i parken och trädgården på Grönsöö i mitten av 1930-talet.* Kartong ULLA VON EHRENHEIM Tab. 11 Minnesanteckningar och klipp, nr. 3.

Ehrenheim, Ulla von (1996) *Grönsöö. Lilla trädgården.* Kartong ULLA VON EHRENHEIM Tab. 11 Minnesanteckningar och klipp, nr. 3.

PM. Ang. Grönsöö i Uppsala län 2005-09-01. Beskrivning av förvaltningen m.m.

Husesyn för Grönsöö 1802. Kartong GRÖNSÖÖ Äldre handlingar G 9. Även avskrift i gårdskontoret.

Landelius , E. dagbok.

Posse, C, (1776) ”Uträkning på Grönsö Revenue”, undertecknad Haga 18 Oct. 1776. Kartong Äldre handlingar G 8.

Schulzenheim, D. von (ca 1802) Beskrivning av Grönsöö. I kartong Äldre handlingar. G 8.

Handlingar rörande frukodlingarna. Kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården. G 28.

Växtlistor: Kartong GRÖNSÖÖ Handlingar ang. fruktträdgården. G 28.

Kartor, ritningar, foton, gårdsräkenskaper, fruktteckning, material om fruktodlingarna, brev, och beskrivningar: Placering enligt notapparat i avhandlingstexten.

Jämtlands läns bibliotek, Östersund

Carl Zetterströms dagbok 1793-1829, del 1793-1800 (MsZ1).

Huseby gårdsarkiv

Äldre handlingar.

Riksarkivet

Brev från änkedrottning Christina till Johan Skytte 9 december 1621: Depositio Skytteana SE/RA 720797, vol. E 5409.

Brev från Mattihas Soop till Johan Skytte 25 januari 1622: Depositio Skytteana SE/RA 720797, vol. E 5409.

Bouppteckning för Carl Jacob von Schulzenheim 1799, originalkoncept. I Schulzenheimska samlingen vol. 3, E. 5343.

Svenska Frimurare Ordens arkiv och bibliotek, Stockholm

Provinçial Matrikel öfver samtelige uti IX. Frimurare Provinçen uti 18:d Seçulum eller ifrån den tid Frimureriet i samma Provinçe tog sin början till 1800 Års utgång, antagne Adopterade och befordrade Ledamöter. Matrikel upplagd omkring 1820.

Ordens-Bok Eller Matrickel uppå Samtel: Frimurare-Riddare och Bröder, så väl intagne som adopterade Uti Landets Stora FriM: Samhälle Kallat S[t]*: Johannis Auxiliaire-Loge*. Matrikel I. (1758). Stockholm.

UUB, Handskrifts- och musikenheten

Brev till Carl Peter Thunberg XXI G 300 t, samt XXVII G 300 z.

Brev från Conrad Theodor, Carl Jacob och David v. Schulzenheim till David von Schulzenheim 1788-1790. F. 832.

Hedin, S. (1817) ”Tal hållet den 27. Martii 1817 /…/”.

Beskrifning üppå Grönsö Säterij med dess ünderliggande Gods belägit üti Uppland, daterad Stockholm Junii 1726. Nordin 998.

Bibliotheek der Landbouw Hogeschool, Wageningen [Bibliotheek WUR Speciale collecties].

James Booth & Söhne, Hamburg 1840: *Verzeichniss der Bäume, Gesträuche, Stauden, Topf-Pflanzen & c.* 1840.

James Booth & Söhne, Hamburg 1842, första delen: [1. Abtheilung verzeicht] der *Bäume, Gesträuche, Stauden, Topf-Pflanzen & c.* 1842. Katalogen 1842 ej fullständig i arkivet.

J. G. Booth & Co, Hamburg 1841: *Sämereien & c.* 1841.

J. G. Booth & Co, Hamburg 1843: *Sämereien & c.* 1843.

Bücherei des Deutschen Gartenbauen, Berlin

J. G. Booth & Co., Hamburg 1832: *Preis-Courant von Blumen-Zwiebeln aus Haarlem*. Bilaga i *Blumenzeitung* 1832, årg. 5, nr. 8.

J. G. Booth & Co., Hamburg 1835: *Preis-Verzeichniss* 1835 (gültig bis Frühjahr 1836) *von Haarlemer Blumen-Zwiebeln*. Bilaga i *Blumenzeitung* 1835, årg. 8.

J. G. Booth & Co., Hamburg 1843: (prislista) *Preise für den Herbst* 1843 *von Harlemer Blumen-Zwiebeln*. Bilaga i *Blumenzeitung* 1843, årg. 16.

Statens Museum for Kunst, Köpenhamn
Holtzbecker J. S. (1649-1659) *Gottorfer Codex*.

Manus och opublicerade rapporter

Alm, C. G. (odat.) *Anteckningar om trädgårds-växter*. Inbundna maskinskrivna ark. Biologibiblioteket, Uppsala.
Eidenert, M.(2006) *Apostlaprojektet*. Rapport, opubl. KY Enköping.
Wilson, P. G. (odat.) *Xerochrysum N.N. Tzvelev subgenus Xerochrysum*. Manus. Australien.
Rahmqvist, S. (manus till) *Det medeltida Sverige*, Trögds härad. Riksantikvarieämbetet/ Upplandsmuseet.
Norrman, S. (manus till) *Grönsöö park och trädgårdar – Historisk och vårdprogram*. Institutionen för stad och land, SLU Ultuna. Under publicering.

Personliga meddelanden

Personliga meddelanden, se namn och datum vid respektive meddelande i avhandlingstexten.

Databaser och nätsidor

African Flowering Plants Database, http://www.ville-ge.ch/cjb/bd/africa/
APNI (Australian Plant Names Index). http://www.anbg.gov.au/cpbr/databases/apni.html
Atlas of Florida Vascular Plants, Institute for Systematic Botany, http://www.plantatlas.usf.edu/synonyms.asp?plantID0409
Den virtuella floran, Arne och Anna-Lena Anderberg, http://linnaeus.nrm.se/flora/
Flora Brasiliensis on-line, http://florabrasiliensis.cria.org.br
Goodchild, P. http://www.icomos.fi/HUL_US_Goodchild2.pdf
IPNI (The Internationell Plant Names Index), http://www.ipni.org/
ITIS (Integrated Taxonomic Information System). http://www.itis.gov/index.html
LIVCOL (Living Plant Collections Database), National Botanical Garden of Belgium, Meise, www.br.fgov.be/RESEARCH/COLLECTIONS/LIVING/LIVCOL/index.html
National Council for the Conservation of Plants and Gardens, http://www.nccpg.com
Pan American Seeds http://www.panamseed.com
Pan American Seeds http://www.panamseed.com/product_info.aspx
POM (Programmet för Odlad Mångfald), http://www.pom.info/
RHS Horticultural Database. http://www.rhs.org.uk/databases/Summary.asp
SKUD (Svensk Kulturväxtdatabas), http://skud.ngb.se/
Société Français des Iris et plantes Bulbeues (SFIB) http://www.iris-bulbeuses.org
USDA (Plants Database, United States Department of Agriculture), http://plants.usda.gov/
Weland, G. The Alpha-Omega of Dahlias, http://dahlia.org/BulletinArticle/AlphaOmega.pdf
Western Australian Herbarium CALM, FloraBase the Western Australian Flora, http://florabase.calm.wa.gov.au

Litteratur

Abelin. R. (1900) *Fruktodlingsfrågan* 1899. En återblick. Ett önskemål. Norrköping.

Abelin, R. (1899) ”Svenska eller utländska fruktträd? En kättare”, i Dagens Nyheter 31 januari 1899.

Ahrland, Å. (1996) ”Utbildning för omhändertagande av historiska trädgårdsanläggningar” i *Bebyggelsehistorisk tidskrift* [Tema *Trädgårdar och parker: Historia, dagsläge*], nr. 31-32/1996.

Ahrland, Å. (2005) *Den osynliga handen. Trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige*. Diss. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. No. 2005:54. Faculty of Landscape Planning, Horticulture and Agricultural Science, SLU.

Allgemeine Gartenzeitung (1837) årg. 7. Berlin.

Alm, C. G. (1930) ”Växtbeståndet” [under beskrivning av Grönsöö] i Lundberg (red.), *Svenska trädgårdskonsten sådan den till våra dagar bevarats i anläggningar vid slott och herrgårdar* del 1. Arkitekturminnesföreningen. Stockholm.

Andersson, T et. al. (red.), (2000) *Svensk Trädgårdskonst – under fyrahundra år*. Stockholm.

Aril Society International, Yearbook 2001. Littleton (CO, USA).

Aril Society International, Yearbook 2007. Angaston.

Bean, W. J. (1980) 8 ed. rev., Bean & Murray. *Trees & Shrubs Hardy in the British Isles*. London.

Bengtsson, E-L & Werkmäster, B. (2004) *Kvinna och konstnär i 1800-talets Sverige*. Lund.

Bengtsson, R. (2005) *Variation in common lime (Tilia x europaea L.) in Swedish Gardens of the 17th and 18th centuries*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae 2005:64. Alnarp.

Berge, G. (1959) *Hemträdgården: dess anläggning och skötsel*. Stockholm.

Berglund, K. (2007) *Jag tänker på Linné: han som såg allt*. Stockholm.

Bergö, C. (1903) *Frimurarebarnhuset i Stockholm. Ett 150-års-minne*. Stockholm.

Berlèse, L. (ed. 2, 1840) *Monographie du Genre Camellia et traité complet sur sa culture, sa description et sa classification*. Paris.

Besler, B. ([1613] 2007) Dressendörfer, W & Littger, K. W medförfattare. *The Book of Plants. The Complete Plates*. Taschen förlag.

Björk, M. (1999) *Florans konstnärer* . Stockholm.

Blomsterminnen. Akvareller från Baldersnäs orangerie 1833-1852. Förord av Lennart Wærn. (1999) Stockholm.

Blunt, W. (1955) *The Art of Botanical Illustration*. London.

Bogaert-Damin, A-M. & Piron, J. A. (1996) *Images de Jardins du XVIe au XXe Siècle*. Bibliothèque Universitaire Moretus Plantin, Namur.

Booth, C. O. (1957) *An Encyclopaedia of Annual and Biennial Garden Plants*. London.

Bosse, J. F. W. (1840) *Vollständiges Handbuch der Blumengärtnerei*, del 1. Hannover.

Bosse, J. F. W. (1841) *Vollständiges Handbuch der Blumengärtnerei*, del 2. Hannover.

Bosse, J. F. W. (1842) *Vollständiges Handbuch der Blumengärtnerei*, del 3. Hannover.

[Edwards's] *Botanical register* 1822 vol. 8; 1828 vol. 14; 1829 vol. 15; 1832 vol. 17; 1835 vol. 20; 1838 vol. 24, 1840 vol. 26; 1841 vol. 27.

Bowles, E. A. (1934) *A Handbook of Narcissus*. London.

Brookshaw, G. ([1812] 2000) *Pomona Brittanica*. The Complete Plates. Taschen Förlag.
Bucht, E. (1997) *Public Parks in Sweden 1860-1960, the planning and design discourse*. Diss. Acta universitatis Agriculturae Sueciae. Agraria 56. SLU Alnarp.
Bunyard, E. A. (1914) "The History and Development of the Strawberry" i *Journal of the Royal Horticultural Society* vol. 39.
Bunyard, E. A. (1925) *A Handbook of Hardy Fruits*. London.
Bunyard, E. A. (1925) *A Handbook of Hardy Fruits, Stone and Bush Fruits, Nuts etc*. London.
Chambers, W. (1772) *A Dissertation on Oriental Gardening*. London.
Clausen, R. T. (1949). *Checklist of the Vascular Plants of the Cayuga Quadrangle 42°-43° N., 76°-77° W*. Cornell University Agricultural Experiment Station Ithaca, New York.
Colla, A. (1831) i "Horto Ripulensi [Appendix quarta]" *Memoire della Accademia delle Scienze di Torino*, Tomo 35, sektion 2. Turin.
Conan. M. (ed.) (2002) *Bourgeois and Aristocratic Cultural Encounters in Garden Art, 1550-1850*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington D.C.
Crane, M. B. & Lawrence, W. J. C. (1952) *The Genetics of Garden Plants*. London.
Crook, H. C. (1951) *Campanulas, their cultivation and classification*. London.
Curtis's Botanical Magazine 1789 vol. 3; 1836 vol. 63;
Dahl C. G. (1929) *Pomologi: Beskrivning över de viktigaste i Sverige odlade fruktsorterna*. I. *äpplen och päron*. Stockholm.
Dahl. C. G. (1938) "Sveriges Pomologiska Förenings exkursion i Mälardalen den 3 och 4 september 1938" i *SPF:s Årsskrift* årg. 39.
Dahl, C. G. (1943) *Pomologi*: *Beskrivning över de viktigaste i Sverige odlade fruktsorterna*. del I, *äpplen*. Stockholm.
Dahl, C. G. (1943) *Pomologi*: *Beskrivning över de viktigaste i Sverige odlade fruktsorterna*. del II, *päron och plommon*. Stockholm.
Darrow, G. M. (1966) *The Strawberry: history, breeding and physiology*. New York.
Desfontaines, R. L. (1798-99) [*Desfontaines*] *Flora Atlantica sive Historia Plantarum quae in Atlante, Agro Tunetano et Algeriensi Crescunt*. II. Paris.
Dietze, A. (2007) *Garden Art and the Bourgeoisie 1750-1850. Social, political and economic aspects of garden art in the south of Norway with a focus on plant import*. Ås.
Drysdale Woodcock, H. & Coutts, J. (1936) *Lilies. Their Culture & Management*. London, New York.
Drysdale Woodcock, H. & Stearn, W. T. (1950) *Lilies of the World. Their Cultivation and Classification*. London, New York.
Duhamel Du Monceau, M. (1768) *Traité des Arbres Fruitiers*. Tom. 1 och 2. Paris.
Dykes, W. R. (1931) *Dykes on Irises* (ed. Dillistone, G.) The Iris Society. Tunbridge Wells.
Ehrenheim, E, von (1899) "Grönsö Trädgårdar" i *Tidning för Trädgårdsodlare*. Juni 1899, årg. 38.
Ehrenheim, E. von (1891) "Grönsö" (1891) inbunden i Ehrenheim, E. von, [1891-1896] *Grönsö och Utö*.

Ehrenheim, E. von (1892) ”Grönsöö II” inbunden i Ehrenheim, E. von, [1891-1896] *Grönsö och Utö*.

Ehrenheim E. von (1894) ”Grönsö [af Erik von Ehrenheim] III.”, inbunden i Ehrenheim, E. von, [1891-1896]*Grönsö och Utö*.

Ehrenheim, E. von (1895) ”Utö med bilaga Skack”, inbunden i Ehrenheim, E. von, [1891-1896] *Grönsö och Utö*.

Ehrenheim, C. G. von, (2007) *Att bevara en kulturmiljö – bildandet av Grönsöö Kulturhistoriska Stiftelse*. Grönsöö kulturhistoriska stiftelses skriftserie nr 8. Enköping.

Ehrenheim Pehr (1916) [sammanställda av E.v. Ehrenheim] *Några minnen*. Stockholm.

Elliot, B. (2001) *An Illustrated History of the Garden Flora*. London.

Elliot, B. ([2001] 2005) *Flora. Trädgårdsväxternas kulturhistoria*. Stockholm.

Eneroth, O. & Smirnoff, E. (red.) (1896-1902) *Handbok i svensk pomologi*. del 1-5. Stockholm.

Ericsson, N. J. (1855) *Blomsterodling i boningsrum. Handledning för blomsteridkare*. Stockholm.

Ernstell, M. (red.) (2007) *Märkliga ting på Grönsöö*. Grönsöö Kulturhistoriska Stiftelses skriftserie nr 7. Enköping.

Flinck, M. (1994) *Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm.

Flore des Serres 1850-51, Tome VI.

Florilegium Harlemense (1901) *Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur*. Haarlem.

Flygare, I. (red.), (1993) *Från mälarvik till skogsbygd. Landsbygdens kulturmiljöer i Enköpings kommun*. Enköpings kulturnämnd.

Flygare, I. (1999) *Generation och kontinuitet: familjejordbruket i två svenska slättbygder under 1900-talet*. Diss. Acta Universitatis agriculturae Sueciae. Agraria 153. SLU Uppsala.

Gardeners' Chronicle 1888, Jan. to June, vol. 3.

Giddens, A. (1990) *Modernitetens följder*. Studentlitteratur.

Goodchild, P. (2005) *A Suggested Primary Definition of Landscape* version 18 januari 2005.

Goodchild, P. (2006) *A Suggested Primary Definition of Landscape* 28 November 2006.

Gréen, S. (1945) ”Liljor” i *Praktiske haandbøger udgivet af Alm. Dansk Gartnerforening*, nr. 17.

Gréen, S. (1980) *Äkta Liljor*. Stockholm.

Gumælius, G. W. (red.) (1841 och 1842) *Tidskrift för trädgårdsodling och blomsterskötsel*, del I och II. Svenska Trädgårdsföreningen. Stockholm.

Gustavsson, L-Å. (1998) *Rosor för nordiska trädgårdar*, del 1. Stockholm.

Hand-Bibliothek i Trägårds-Skötseln eller Systematiskt ordnad handbok uti alla så wäl praktiska som theoretiska delar af Trdgårdswetenskapen. Första Afdelningen, Blomster-Skötseln. (1840-1842), ett flertal häften.

Harris, J. & Olausson. M. (2004) Beskrifning öfwer idéen och General-plan till en Ängelsk Lustpark författad åren 1811 och 1812 af F. M. Piper. *Texter och kommentarer. Text and Commentary*. band II (II). (Millhagen. R. red.). Nr. 9 i Konstakademiens skriftserie. Stockholm.

Heinemann, F. C. (1861) *General-Catalog der Samen- und Planzen-Handlung* (Erfurt 1861).

Hibberd, S. & Hulme, F. E. (odat, inom 1879-1887) *Familiar Garden Flowers*, second series, vol. 1. London, Paris & New York.
Hibberd, S. & Hulme, F. E. (odat, inom 1879-1887) *Familiar Garden Flowers*, second series, vol. 2. London, Paris & New York.
Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta. (1996). Rapport. Riksantikvarieämbetet.
Hitchcock, C. L. (1930) "Revision of North American Species of Godetia" i *Botanical Gazette*, vol. 89, No. 4, June.
Hirdman, Y. (2001) *Genus – om det stabilas föränderliga former.* Malmö.
Hjalmarsson, I. & Wallace, B. (2007) "Gooseberry and Currant in Sweden: History and Cultivar Development" i *Plant Breeding Reviews*, vol. 29.
Houtte, L. Van (1849-1850) *Prix Courant de Louis Van Houtte /…/*. Gand (Gent).
Hylander, N. (1948) *Våra prydnadsväxters namn på svenska och latin*. Stockholm.
Hylander, N. (1954) *The Genus* Hosta *in Swedish Gardens. With Contributions to the Taxonomy, Nomenclature and Botanical History of the Genus.* Acta Horti. Bergiani. Band 16. N:o 11. Uppsala.
ICOMOS Florensdokument – en charter om bevarandet av historiska parker och trädgårdar (1982), tillägg till Venedigdokumentet (Carta di Venezia).
Idun (1937) årg. 50, nr. 23.
Jacobsson, A. (2004) *Vatten, vandring, vila, vy & variation: den svenska kurparkens getaltningsidé, exemplet Ronneby Brunnspark.* Rapport 2004:1, SLU Alnarp.
Jefferson-Brown, M. (1991) *Narcissus*. London.
Johannisson, K. (2001) *Nostalgia*. Stockholm.
Johansson, E. (1999) "Det lilla som många har sagt" i *Metod och minene. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner* (Bergquist, M & Svensson, B, red.). Studentlitteratur, Lund.
Jäger, A. (1970) *Rosenlexikon*. Leipzig.
Karling, S. (1930) "Grönsöö" i Lundberg (red.), *Svenska trädgårdskonsten sådan den till våra dagar bevarats i anläggningar vid slott och herrgårdar* del 1. Arkitekturminnesföreningen. Stockholm.
Karling, S. (1931) *Trädgårdskonstens historia i Sverige intill Le Nôtre-stilens genombrott*. Stockholm.
Klintborg Ahlklo, Å (2003) *Kronan på odlarens verk: trädgårdens betydelse i uppbyggnaden av mönstergodset Trolleholm under 1800-talet*. 2003:2. SLU Alnarp.
Kotre. J (1995) *White Gloves: How we create Ourselves Through Memory*. New York.
Krüssmann, G. (1937) *Die Laubgehölze*. Berlin.
Kulturmiljövård nr. 5-6 (1990). Riksantikvarieämbetet.
Alden, B. et. al. (1998) *Kulturväxtlexikon*. Stockholm.
La Belgique Horticole, Tome VIII (1857-58). Liège.
Lagen om kulturminnen m.m. (KML) 1989, SFS 1988:950.

Lagerlöf, S. (1922/1958) Mårbacka i *Selma Lagerlöfs Mårbacka med ett barns memoarer och dagbok*. Stockholm.

Lagerström, T. et. al. (2000 [1996]) *Grönsöö – parkens historia och vårdprogram*. Institutionen för landskapsplanering Ultuna, Samhälls- och landskapsplanering nr 10. SLU, Uppsala.

Laird, M. (1999) *The Flowering of the Landscape Garden, English Pleasure Grounds 1720-1800.* Philadelphia, Pennsylvania.

Lange, J. (1999) *Kulturplanternes indførselshistorie i Danmark*. Frederiksberg.

Lange, U. (2000) *Experimentalfältet. Kungl. Lantbruksakademiens experiment- och försöksverksamhet på Norra Djurgården i Stokholm 1816-1907*. Diss. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden nr 23 Supplement till Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens Tidskrift. Stockholm.

Larsson, R. (1917) ”Fyllda lövkojor” i *Trädgården. Illustrerad tidskrift för trädgårdsskötsel*. årg. 16. Sveriges allmänna trädgårdsförbund.

Lauche, W. (ca 1880) *Deutsche Pomologie*. Berlin.

Laurell, L. J. (1841) *Handbok i svenska trädgårds- och blomsterskötseln*. Uppsala.

Les Iris cultivés. + suppl. (1923-1934). Société Nationale d'Horticulture de France commission des Iris. Paris.

Lilja, N. (1839) *Flora öfver Sveriges odlade vexter* + Första supplementet (1840). Stockholm.

Lilja, N. (1841-1842) *Handbok i de odlade vexternas flora och deras kultur*. Första och andra häftet. Örebro.

Liljeblad, S. (1792) *Utkast till en svensk flora*. Uppsala.

Liljeblad, S. (1798) *Utkast till en svensk flora* (ed. 2). Uppsala.

Liljeblad, S. (1816) *Utkast till en svensk flora* (ed. 3). Uppsala.

Liljewall, B. (2001) *Självskrivna liv*. Stockholm.

Lind, G. (1899) i *Tidning för Trädgårdsodlare*, februari 1899.

Lind, G. (1900) ”Berättelse öfver Sveriges Pomologiska Förenings uppkomst och hittillsvarande verksamhet” i *SPF:s Årsskrift*, årg. 1.

Lind, G. (1912) *Våra frukter och bär*. Stockholm.

Lind, G. (1923) *Svensk frukt: färglagda avbildningar jämte beskrivningar över i Sverige odlade frukt- och bärsorter,* häfte IV. Stockholm.

Lind, G. (1941) *Stockholmsträdgårdar under gångna tider*. Stockholm.

Lindgren, E. (1899) ”Hr R. Abelin och svenska fruktodlingen” i *Tidning för Trädgårdsodlare*, februari 1899, årg. 38.

Lindgren, E. (1900) ”Meddelanden från Kongl. Landtbruks-Akademiens Experimentalfälts Trädgårdsavdelning 1899” i *Tidning för Trädgårdsodlare*, maj 1900, årg. 39.

Linn, B. (1998) *Arkitektur som kunskap*. Chalmers Tekniska Högskola. Arkitekturhistoria och bebyggelsevård 1998:1. Stockholm.

Linné, C. von, ([1747] 1928) *Carl Linnæi Wästgötaresa*, med textkommentar av Natanael Beckman. Göteborg.

Linné, C. von (1753/1907) Faksimil. *Species Plantarum*. Berlin.

Linné, C. von (1753/1959) Faksimil. *Species Plantarum*. London.
Linné, C. von, filius. (1782) *Supplementum Plantarum* 394. Braunschweig.
Lorentzon, K. (1993) ”Vem känner den älskliga vårlevkojen” i *Trädgårdsamatören* 1993:2.
Loddiges's Botanical Cabinet 1818, vol. 1; 1823, vol. 8.
Loudon's Encyclopaedia of Gardening (1824). London.
Loudon's Encyclopaedia of Gardening (1826). London.
Loudon's Encyclopaedia of Gardening (1835). London.
Loudon's Gardening Magazine (1832-1834). London.
Loudon's Hortus Britannicus (1830 + suppl. 1 1832, suppl. 2 1839). London.
Lundberg, E. red. (1930) *Svenska trädgårdskonsten sådan den till våra dagar bevarats i anläggningar vid slott och herrgårdar* del 1. Arkitekturminnesföteningen. Stockholm.
Lundquist, K. (1992) ”Till parkers försvar” i *Utblick landskap* 3/1992, årg. 9.
Lundquist, K. (2000) *Bidrag till kännedomen om begreppet trädgård och om trädgårdsväxternas historia i Sverige*. Rapport. 00:1. Institutionen för landskapsplanering Alnarp.
Lundquist, K. (1996) *Tycho Brahe. Stjärnornas Herre*. Landskrona.
Lundquist, K. (2005) *Lilium martagon L. Krolliljans introduktion och tidiga historia i Sverige intill år 1795 – i en europeisk liljekontext*. Diss. Acta universitatis Agriculturae Sueciae.No. 2005:19. Faculty of Landscape Planning, Horticulture and Agricultural Science, SLU.
Lundström, A. (1841) *Handbok i trädgårds-skötseln*. Stockholm.
Lyttkens, A. (1981 [1904-1906] *Svenska växtnamn* del 1. Faksimil. Lund.
Lyttkens, A. (1981 [1906-1910] *Svenska växtnamn* del 2. Faksimil. Lund.
Lyttkens, A. (1981 [1911-1915] *Svenska växtnamn* del 3. Faksimil. Lund.
Löwegren, Y. (1952) *Naturaliekabinett i Sverige und 1700-talet*. Diss. Lychnos-Bibliotek. Lärdomshistoriska Samfundet, Lund.
Mansén, E. (2001) *Ett paradis på jorden. Om den svenska kurortskulturen* 1680-1880. Stockholm.
Martinsson K. & Ryman S. (2007) *Hortus Rudbeckianus, An enumeration of plants cultivated in the Botanical Garden of Uppsala University during the Rudbeckian period 1655-1702*. Acta Universitatis Upsaliensis. Symbolae Botanicae Upsalienses 35:1. Uppsala universitet.
Memmler, H. (1921) *Allendorff's Kulturpraxis der Kalt- und Warmhauspflanzen*. Berlin.
Möring, G. M. (1949) *Die Hamburgerische Familie Booth und ihre Bedeutung*. Band 1 + 2. Hamburg. [kopia från Staatsarchiv Hamburg]
Nara-dokumentet (1994): *Annex 4: Authenticity in Relation to the World Heritage Convention*. UNESCO, ICCROM och ICOMOS.
Nilsson, A. (1986) *Våra äpplesorter*. Nordiska Museet. Stockholm.
Nilsson, A. (1989) *Våra päron-, plommon- och körsbärssorter*. Nordiska Genbanken.
Nilsson, F. (1958) *Odling av frukt och bär*. Stockholm.
Nisbeth, Å. (1995) *Grönsöö*. Grönsöö Kulturhistoriska Stiftelses skriftserie nr 1. Enköping.
Nisbeth, Å. (2002) *Glas på bordet – i Grönsööhemmet*. Grönsöö Kulturhistoriska Stiftelses skriftserie nr. 2. Enköping.
Nisbeth, Å. (2006 ny ed.) *Grönsöö*. Grönsöö kulturhistoriska stiftelses skriftserie nr 1. Enköping.

Nolin. C. (1999) *Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Diss. Stockholm.

Noldus, B. (2002) *Handel in Goede Smaak. Architectuurbetrekkingen tussen Zweden en de Nederlandse Republiek in de zerentiende eeuw*. Diss. Utrecht University.

Nyström Kronberg, E. (1996) ”Parker och lagskydd” i *Bebyggelsehistorisk tidskrift* [Tema *Trädgårdar och parker: Historia, dagsläge*], nr. 31-32/1996.

Nässtrom, G. (1950) ”Resa med riksens antikvarier” i *Svenska Turistföreningens Årsskrift*. Stockholm.

Olausson, M. (1993) *Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid*. Diss. Stockholm.

Paxton's Botanical Dictionary (ny ed. + suppl. 1849). London.

Paxton's Magazine of Botany 1836 vol. 2; 1837 vol. 3; 1838 vol. 4 och 5; 1840 vol. 7; 1841 vol. 8; 1843 vol. 10;

Pavord, A. (1999) *The Tulip*. London.

Pavord, A. (2000) *Tulpaner*. Stockholm.

Persson, K. & Jansson, E. (2008) *Narcisser - folkkära lökar*. CBM/POM.

Phoenix, Pheasants and Fortunes. The story of Cotehele's daffodils. The NationalTrust. Småskrift.

Pihl, A, ([1872] 1900). *Fruktodling på kalljord*, del 3 i *Handbok i svenska trädgårdsskötseln*. Stockholm.

Pihl, A. ([1884]1880) *Fruktodling under glas* del 4 i *Handbok i svenska trädgårdsskötseln*. Stockholm.

Pihl, A. (1883) ”Om löfkojan” i *Svenska Trädgårdsföreningens Tidskrift*.

Pihl, A. & Eriksson J. (red.) (1899-1912) *Svenska Fruktsorter i Färglagda Afbildningar*. Svenska Trädgårdsföreningen. Stockholm.

Piper, F. M. *Beskrifning öfver idéen och General-plan till en Ängelsk Lustpark författad åren 1811 och 1812 af F. M. Piper*. Faksimilutgåva 2004. band I (II). (Millhagen. R. red.). Nr. 9 i Konstakademiens skriftserie. Stockholm.

Poiteau, A. & Vilmorin (1843) *Le Bon Jardinier, almanach pour l'année*. 1 och 2.

Poiteau, A. (1846) *Pomologie Française*, Tom. 1. *Amandier, Pêcher, Abricotier, Prunier*. Paris.

Pontin, M. af (1824) *Åminnelsetal öfver David Schulz von Schulzenheim*. Kongl. Vetensaps-Academien. Stockholm.

Rosberg, K. G. (1953) *Frimurare Barnhuset i Stockholm 200 år*. Stiftelsen Frimurare barnhuset. Stockholm.

RHS Plant Finder 2005-2006. Royal Horticultural Society (RHS), London.

Tentative Classified List and International Register of Dahlia Names. (1969) Royal Horticultural Society (RHS). London.

Rudbeck d. ä.. O. (1658) *Catalogus plantarum Tam exoticarum quam indigenarum Quibus hortum academicum ubsaliensem primum instruxit* Uppsala.

Rudbeck d. ä.. O. (1666) *Hortus Upsaliensis Academiae*. Uppsala.

Rudbeck d. ä.. O. (1685) *Hortus Botanicus variis exoticis indigenisque plantis instructus*. Uppsala.
Saltzman, K. (2001) *Inget landskap är en ö. Dialektik och praktik i öländska landskap*. Lund.
Saunders, E. R. (1928) ”Matthiola” i *Bibliographia Genetica* 4.
Schachter, D. L. (1997) *Sökandet efter minnet*. Jönköping.
Schmidt, J. A. F. (1841) *Handledning i Trädgårds-Skötseln, lämpad isynnerhet för smärre Trädgårdar, samt blommors och krukväxters uppdragning på Terrasser, i rum och fönster*. Nyköping.
Schnitter, J. (2001) ”Svenska Trädgårdsföreningen. Der >>Schwedische Gartenverein<< in seiner Beziehung zur deutschen Gartenkultur” i *Die Gartenkunst*, Heft 1:2001.
Schouw, C. F. (1849) *Bemærkninger over en Samling af Blomstertegninger i Den Kgl. Kobberstiksamling*. Köpenhamn.
Sernander, R. (1939) *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift* XLVI.
Shaw J. M. H. (1999) ”Nomenclature notes on Brugmansia” i *The New Plantsman* vol. 6.
Sirén, O. (1950) *Kinas trädgårdar och vad de betytt för 1700-talets Europa*. Del 2. Stockholm.
Smirnoff, A. (1899) ”Ett uttalande i fruktodlingsfrågan” i *Tidning för Trädgårdsodlare*, mars 1899, årg. 38.
Smirnoff, A. (1901) ”Grönsöäpplet” i *Tidning för Trädgårdsodlare*, februari 1901, årg. 40.
Sonesson, N. (1923) ”En slottsträdgårds med anor. Grönsöö i Mälardalen” i *Sveriges Pomologiska Förenings Årsskrift*. årg. 24.
Sonesson, N. ”Grönsöö” (1925) i *Lustgården. Årsskrift för Föreningen för Dendrologi och Parkvård,* årg. 6.
Sonesson, N. (1927) *Husmoderns Trädgårdsbok*. Stockholm.
Stenholm, E. (1906) *Matrikel öfver StockholmsGartnersällskaps ledamöter* [nr] 3, tiden 1893 $^{8/1}$ – 1906 $^{3/3}$. Stockholm.
Stuart, D. & Sutherland, J. (1987) *Plants from the Past*. Penguin Books.
Sumner, A. (2004) *Borgerliga ambitioner och adliga ideal*. Diss. Stockholm.
Suneson, T. (2004) ”Introducting Swedish Garden History”, i *Garden History. Journal of the Garden History Society*. [Sweden]. Vol. 32: number 2.
Svensk uppslagsbok (1957, [1947-1955]), band 25. Malmö.
Svensk uppslagsbok (1958, [1947-1955]), band 28. Malmö.
Svensk uppslagsbok (1958, [1947-1955]), band 29. Malmö.
Svenska Trädgårdsföreningens Årsskrift 1834, 1839, 1851
Sveriges Pomologiska Förenings Årsskrift 1900, årg. 1. – 1943, årg. 44.
Sweet's British Flower Garden, ser. I, 1829, vol. 3; ser II, 1831, vol. 1; ser II, 1838, vol. 8
Sweet's Hortus Britannicus (1827). London.
Sylvén, N. (1925) ”Mälar- och Saltsjö-strandhugg” i *Lustgården. Årsskrift för Föreningen för Dendrologi och Parkvård*. årg. 6.
Synge, P. M. (1980) *Lilies. A Revision of Elwes' Monograph of the Genus Lilium and its Supplements*. London.
Söderberg, B. G. (1967) *Slott och herresäten i Sverige. Uppland* 1. Malmö.

Tandre, A. (1998) *Mårbackas trädgård. Igår, idag och i framtiden*. Institutionen för landskapsplanering Ultuna. Samhälls-och landskapsplanering nr 1. SLU Uppsala.
Tandre, A. (2005) ”Selma Lagerlöfs fruktodling på Mårbacka” i *Pomologen*, årg. 5, nr. 2.
Taylor. P. (1996) *Gardening with Bulbs*. London.
The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance (The Burra Charter) Burra Burra 1979 (rev. 1981, 1988).
The International Camellia Register 1993, vol. 1, [sammanställd av Savige, T. L.], The International Camellia Society (ICS).
Upmark, G (1909) *”Grönsöö” i Svenska Slott och Herresäten vid 1900-talets början*, Uppland. Stockholm.
Veblen, T. (1926) *Den arbetsfria klassen*: ekonomisk studie. Förkortad version. Stockholm.
Veblen, T. (1949) *The Theory of the Leisure Class*. London.
Vilmorin, P. (1909) *Les Fleurs de Pleine Terre*. Paris.
Vilmorin's Blumengärtnerei (1896) ed. 3. band I. Berlin.
Waern, C. F. (1834) *Svenska Trägårds-Föreningens Års-skrift*.
Waern, K. (2000) ”Rudolf Abelin” i *Svensk Trädgårdskonst – under fyrahundra år*. Stockholm.
Wallace Dr. (1879) *Notes on Lilies and their Culture*, ed. 2. London.
Wallin, S. (1952) *Grönsö, hemmet i ett stort uppländskt herrgårdshus*. Nordiska museets handlingar 42. Stockholm.
Wallin, S. (red.) (1966) *Erik Dahlberg. Teckningarna till Svecia Antiqua et Hodierna II. Uppland*. Stockholm.
Wehrhahn, H. R. (1931) *Die Gartenstauden*. Berlin.
Wennström, J. P. (1831) *Handbok i Blomsterkulturen för fruntimmer*. Stockholm.
Westerngaard, E. (2001) *Tankefulde Haver*. Köpenhamn.
Wild Flowers of the United States. 1967. The New York Botanical Garden.
Wimmer, F. (1943) *Das Pflanzenreich*. IV. Berlin.
Wollin, N. G. (1946) ”Svenska lustträdgårdar och parker. En konsthistorisk studie” i Söderberg, E., *Trädgårdsblommor*. Stockholm.
Yokohama Nursery AB Katalog. *Lilies of Japan*. 1907.
Zanoni. J. (1742) *Rariorum Stirpium Historia*. Bologna.
Åhlén, J. A. (1901-1903) *Bland Pomonas skatter*. Norrtelje.
Åhlén, J. A. (1916) “Halvannat dussin mer eller mindre bemärkta ryssar i svensk kultur” i *SPF:s Årsskrift*, årg. 17.
Ödman, N. P. (1923) *N. P. Ödmans bösta*. Stockholm.
Ödman, P-J (1994) *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*. Stockholm.